

บทที่ 5

วิเคราะห์สาระในพิธีกรรม

พิธีกรรมของชุมชนเผ่าปกากะญอบ้านขุนแม่รวม น่าจะเป็นวัฒนธรรมกลุ่มหนึ่งของชีวิตเป็นองค์รวมของวิถีคิด คุณค่า และอุดมการณ์ของสังคม ชนเผ่าที่พวกเขาสร้างสรรค์และสะสมขึ้นมาใช้ในการพยายามที่จะบ่งบอกถึง จิตวิญญาณของความเป็นมนุษย์ การปรับตัวของคนอยู่กับป่าและธรรมชาติของชุมชนเขา เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชนเผ่าปกากะญอ ดังจะเห็นในรูปแบบวิธีการและสาระในพิธีกรรมต่าง ๆ ดังนี้

1. พิธีกรรมตามวงจรชีวิต

เป็นพิธีกรรมที่แสดงถึงการเกิด การแก่ การเจ็บ การตาย ในวิถีชีวิตของบุคคลทั่วไป

1.1 พิธีกรรมการเกิด รูปแบบที่พบในชุมชนมีดังนี้

เมื่อเด็กเกิดก็ตัดสายรกบรรจุลงกระบอกไม้ไผ่ ปิดกระบอกไม้ไผ่ด้วยเศษผ้า แล้วนำไปผูกติดกับต้นไม้ในป่ารอบหมู่บ้าน ต้นไม้ต้นนั้นเรียกว่า “เดปอทุ” แปลว่า ต้นไม้สายรก ต้นไม้นี้ห้ามตัดเด็ดขาด เพราะจะมีความเชื่อว่า ขวัญของเด็กจะอยู่ที่นั่น หากตัดต้นไม้ต้นนั้นขวัญจะหนีไป เด็กจะเกิดการเจ็บป่วย คนที่ตัดจะถูกปรับเป็นไก่ พ่อกับแม่ต้องนำไก่ที่ปรับไปทำพิธีกรรมเรียกขวัญเด็กกลับมา

ประเพณีของพวกปกากะญอที่สืบทอดมาคือ วันที่ตัดรกเด็กเกิดใหม่ไปผูกติดต้นไม้ ทุกคนในหมู่บ้านจะไม่ออกไปทำงาน ซึ่งเป็นข้อห้ามเรียกว่า “ดีด่าเบล” ซึ่งพวกปกากะญอถือว่าเด็กเกิดใหม่ มีขวัญอยู่ถึง 37 ขวัญ อยู่ในชื่อของสัตว์ชนิดต่างๆ เช่น ขวัญนก ขวัญเสือ ขวัญงู เป็นต้น จากนั้นผู้เป็นพ่อจะมีการผูกข้อมือเรียกขวัญเด็กเกิดใหม่ (กิเบลเจือ) ผู้เป็นแม่เตรียมเสื้อผ้าชุดใหม่ไว้ให้ลูกพร้อมใส่ก่อนห็นลงไปด้วย (ลูกเกิดเป็นชายใส่เสื้อผ้าชุดแดง เกิดเป็นหญิงใส่เสื้อผ้าชุดขาว เพื่อให้ทราบถึงเพศ) หากเด็กไปคลอดที่โรงพยาบาล หรือสถานอนามัยก็เปลี่ยนพิธีการผูกข้อมือที่โรงพยาบาล และเจ้าหน้าที่จะดูแลจนกว่าจะอนุญาตให้กลับบ้านได้

จากการวิเคราะห์ระบบความเชื่อการเกิดของชนเผ่านี้จะพบสาระที่เข้ามาเกี่ยวข้องคือ

- 1) การตัดสายรกไปผูกติดกับต้นไม้เป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าจะขาดกันไม่ได้ คนจะมีชีวิตเติบโตที่ดี ต้นไม้ในป่าต้องเจริญเติบโตด้วยกันต่างดูแลซึ่งกันและกันเด็กจะมีภูมิคุ้มกันจากต้นไม้ใหญ่ในป่า
- 2) การหยุดงานทั้งหมดในบ้านเป็นการแสดงให้เห็นว่า เด็กจะเป็นศูนย์รวมทางจิตใจของสมาชิกในหมู่เครือญาติ ทุกคนต้องเพิ่มความรัก ความผูกพัน สามัคคี กลมเกลียวอย่างแนบแน่นในชุมชนของตนให้มาก
- 3) การเรียกขวัญ (ผูกข้อมือ) เอาหินใส่ลงในเสื้อชุดใหม่เป็นการอวยพรให้มีอายุยืน แข็งแกร่งตั้งหินผา
- 4) พ่อแม่ ได้ทำหน้าที่ของมนุษย์โดยสมบูรณ์และต่อผู้ชีวิตอย่างมีพลังต่อไป โดยมีลูกเป็นโซ่ผูกพันทางจิตใจ
- 5) เพราะเด็กเกิดใหม่เป็นศูนย์รวมทางจิตใจของสมาชิกในหมู่เครือญาติ ทุกคนเพิ่มความรักความสามัคคีแน่นแฟ้นยิ่งขึ้นในชุมชนของตน

1.2 พิธีกรรมการแต่งงาน รูปแบบที่พบในชุมชนบ้านขุนแม่รวมนั้น เวลามีการเลือกคู่ ของกระเหรี่ยงในบ้านขุนแม่รวมนั้นจะเริ่มจากคู่บ่าวสาวมาพบกันในบ้านของหญิงสาว ในเวลากลางคืนหญิงสาวจะนั่งปั่นฝ้ายอยู่ข้างเตาไฟ นอกห้องนอนเพื่อคอยคู่รักบิดามารดาจะเข้าห้องหลับนอน เปิดโอกาสให้คนหนุ่มสาวแลกเปลี่ยนความในใจต่อกัน หากจะเลือกคู่ครองต่างหมู่บ้าน คู่บ่าวสาวจะพบกันในงานศพเพราะมีคนหลายหมู่บ้าน มาร้องทา (หรือธา) รอบ ๆ ศพ แม้สภาพศพจะมีสภาพเน่าและเหะ น้ำเหลืองไหลเยิ้ม ส่งกลิ่นเหม็นตลบ ทุกคนก็ไม่ได้รังเกียจ เพราะเป็นโอกาสสุดท้ายที่จะทำให้ทุกคนและผีผู้ตายเห็นว่า “ความรักความศรัทธาต่อตัวผู้ตายมิได้เสื่อมคลายจากคนอยู่เลย”

คนหนุ่มสาวจะพากันมาเดินเป็นแถวเรียงหนึ่งรอบล้อมศพพร้อมร้องทาราพันถึงผู้ตาย หญิงสาวโสดแต่งชุดกระสอบสีขาวยาวกรอมเท้า มีลูกกระพรวนเล็ก ๆ ผูกเป็นเครื่องประดับ เวลาก้าวเดินมีเสียงดังกรู๊งกริ้ง ๆ มีผ้าห่มทอดด้วยด้ายสีขาวสลับแดงปิดหน้าปิดหลัง 3 คน บ้าง 2 คนบ้างต่างผลัดเปลี่ยนกันเฝ้าศพ เดินกอดคอกันคร่ำครวญด้วยบทร้องทา

อันโหยหวาน ตอนนี้นักหนุ่มโอบกอดคอคนสาวและคนสาวก็กอดคอคนหนุ่มตลอดทั้งคืน ตกตึกผู้ชายพากันมาที่ลานกลองระโคม ซึ่งเป็นโอกาสให้นักหนุ่มสาวได้สัมผัส เนื้อต่อเนื้อ ใออุ่นต่อใออุ่น ลมหายใจต่อลมหายใจ ตามองตา คนหนุ่มสาวเริ่มความรัก ณ จุดนี้ หลายราย ตัดสินใจแต่งงานกัน

ส่วนการเลือกคู่ในหมู่บ้านเดียวกันนั้น หนุ่มจะใช้เวลาเที่ยวหาสาวในตอนกลางคืน ชายหนุ่มจะแต่งกายโพกผ้าสีชมพูผัดหน้าทาแป้ง มีพินหรือช่อหู คัดไปสีไปและร้องบทอิ้อทา ระหว่างเดินทาง เมื่อขึ้นไปบนบ้านของหญิงสาวบิดา มารดา อาจจะออกมานั่งคุยด้วย เพื่อ ประวิงเวลาให้ลูกสาวของตนแต่งตัว เมื่อลูกสาวออกมาพ่อแม่ก็กลับเข้าห้องนอน นอกห้องนอนจะเป็นชานที่มีเตาผิงไฟสว่างอยู่ คนกระเหรี่ยงไม่นิยมจุดตะเกียงจะอาศัยแสงสว่างจากเตาไฟ จากการแลกเปลี่ยนความคิดต่อกันนั้นคู่บ่าวสาวอาจตกลงปลงใจแต่งงานกัน เมื่อแต่งงานเป็นที่เรียบร้อยแล้วเจ้าสาวจะเปลี่ยนชุดโดยสวมเสื้อสั้นลงมาถึงเอว ใช้ผ้าสีดำเป็นพื้น ครึ่งอกด้านล่างเย็บด้วยเส้นด้ายกับลูกเดือยหินสีขาวเป็นรูปทรงเป็นจุด ๆ สีขาว ซึ่งแสดงถึงเครื่องหมายการแต่งงานแล้ว นี่เป็นวิธีการในอดีต ในปัจจุบันการจัดงานขึ้นอยู่กับพื้นฐานเศรษฐกิจของเครือญาติฝ่ายหญิงที่มีความเป็นอยู่ที่ดีกว่าฝ่ายชาย บิดา มารดา มีอำนาจ ทางเศรษฐกิจ การปกครองดีกว่าจะมีการจัดการแตกต่างกัน กว่าบุคคลทั่วไป

สาระที่เห็นในคุณค่าพิธีกรรมของการแต่งงาน (คำติเตาโฆเบล) จากการพูดคุยกับคนในชุมชนปกากะญอ ในพิธีแต่งงานนั้นญาติทางฝ่ายหญิงจะไปขอฝ่ายชายถึงสามครั้ง ถ้าครั้งที่สาม ฝ่ายชายตอบปฏิเสธก็หมายถึงหญิงคนนั้นจะไม่แต่งงานอีก และจะใส่ชุดขาวตลอดไป แต่ถ้าฝ่ายชายตกลงก็จะมีพิธีหมั้นหมายและพิธีแต่งงานขึ้น จากการสังเกตเพื่อค้นหา ภูมิปัญญาในพิธีนี้พบว่า

- 1) เป็นการเตือนให้ฝ่ายชายเตรียมความพร้อมในการเปลี่ยนแปลงชีวิตคู่ เพื่อให้รู้จักรับผิดชอบต่อครอบครัว
- 2) ความมีศักดิ์ศรีมีเกียรติในการดำเนินชีวิตที่สมบูรณ์ของทั้งฝ่ายหญิงและฝ่ายชาย
- 3) เพื่อเป็นสิริมงคลแก่การเริ่มต้นชีวิตใหม่ของคู่สมรสว่า ต้องทำให้ดี ทำให้ถูกทำให้ควร

- 4) เป็นการสืบเชื้อ เผ่าพันธุ์ มิให้สูญสิ้นไปจากชุมชนของตนและโลก
- 5) เป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรมทางสินสอดทองหมั้นของฝ่ายชาย และตอบสนองของฝ่ายหญิงให้ชุมชนได้เห็นและรับรู้พิธีกรรมนี้
- 6) ทำการพิธีฝ่ายชายต้องถ่อมตน โดยใส่เสื้อผ่าเก่า ๆ ถือเป็นมารยาท ที่จะแสดงต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อให้ดูแลคุ้มครองคู่สมรสต่อไป
- 7) ในหมู่บ้านจะให้หยุดงานฉลองพิธีแต่งงานหนึ่งวัน เป็นการแสดงถึงพิธีกรรมบันเทิงให้ทุกคน ไม่ว่าเด็ก ผู้ใหญ่ ได้รับรู้และเป็นสักขีพยานรวมทั้งสนุกสนานไปด้วย
- 8) เป็นการสืบทอดระบบคิด ระบบความเชื่อของชุมชนปกากะญอ ให้สืบสานพิธีกรรมนี้ต่อไป

1.3 พิธีกรรมเกี่ยวกับงานศพ (ตี-นา-กะอะ-เกราะ) รูปแบบของการทำพิธีกรรมศพ นั้น เมื่อมีคนตายในหมู่บ้าน ชาวบ้านทุกคนถือว่าเป็นงานสำคัญทุกๆ คนจะต้องไปช่วยงานศพ โดยเฉพาะคนหนุ่มสาวจะถือโอกาสทำความรู้จักสนิทสนมกันเพื่อมีโอกาสแต่งงานกัน

คนที่มีความฐานะทางเศรษฐกิจดีจะเก็บศพไว้หลายวัน มีการสังสรรค์กันเต็มที่ หากผู้ตายเป็นภรรยาในครอบครัว บรรดาสัตว์เลี้ยงเช่น ไก่ หมู วัว ควาย จะถูกฆ่าหมด บ้านทั้งหลายจะถูกรื้อถอนจนหมดสิ้น

ประเพณีของกระเหรี่ยงบ้านขุนแม่รวม ถือว่าสัตว์เลี้ยงบ้านเรือนเป็นสมบัติของแม่บ้านที่เป็นภรรยา ลูกหลานหรือสามีจะเก็บไว้ไม่ได้ เพราะจะไม่เป็นมงคลต่อตัวเอง และลูกๆ จะต้องจัดการทำลายให้สิ้นซาก

จากนั้นจะใช้เชื้อห่อหุ้มศพ เอาเส้นด้ายดิบพันโดยรอบนำไปฝังตามประเพณีของหมู่บ้าน เครื่องนุ่งห่มของผู้ตายทุกอย่าง ตลอดจนเครื่องใช้ไม้สอยจะถูกนำไปฝังทำลายในป่าช้าที่ฝังศพหมดซึ่งเป็นพิธีกรรมที่ชุมชนปกากะญอให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก เพราะถือว่าคนตายไปสู่สุคติไม่ต้องคิดทำมาหาเลี้ยงชีพ คือมีความสุขสบายไปแล้ว มีการมัดหัวแม่มือหัวแม่เท้าติดกัน เอาเหรียญปิดตาทั้งสองข้าง เอาเหรียญบาทติดที่ลิ้นปี ใช้ด้ายกวาดหน้าขึ้นไปจนพ้นศีรษะ ห่อศพจัดเครื่องอุปโภคบริโภค เมล็ดพันธุ์พืช ไปให้คนตายได้ในปรภพ (ภพหน้า) มีการจุดเทียนให้คนตายที่นิ้วมือซ้าย ชีทศให้คนตายไปสามครั้ง มีการขับลำนำชี้

ทิศทางให้คนตาย มีการเก็บศพไว้สามวัน หยุดงานสามวัน วิธีการจัดงานศพในชุมชนไม่ค่อยเปลี่ยนแปลงมากนัก นอกจากคนในชุมชนไปเสียชีวิตในโรงพยาบาลของรัฐหรือสถานีนอนามัยจะไม่นำศพเข้าบ้าน จะนำไปฝังในป่าช้าทันทีแล้วกลับมาทำพิธีกรรมที่บ้าน เพราะกะเหรี่ยงในหมู่บ้านขุนแม่รวมเชื่อว่าการนำศพที่ตายนอกเขตเข้ามาในหมู่บ้าน อาจทำให้ผลผลิตไม่ดีเท่าที่ควร ซึ่งแสดงถึงสาระในด้านความหวังโยในชีวิตเบื้องต้น สรุปได้ดังนี้

การเอาเหรียญปิดตา ลิ่นปี แสดงถึง

- 1) ไม่ให้เกิดความโลภหลงในเงินทอง คนตายไปแล้วเอาอะไรไปด้วยไม่ได้ ทุกสิ่งทุกอย่างล้วนเป็นอนิจจังไม่ล่วงพ้นความตาย
- 2) ปกป้องกะโหลกเชื่อว่าคนตายไปแล้วจะไปอยู่ที่ดิน โพร้ดิน ไทร ต้องกลับไปอย่างมีศักดิ์ศรีสมกับที่ได้ตายไปด้วยความสุข จึงมีพิธีกรรมห่อศพ
- 3) เมล็ดพันธุ์พืชเป็นสิ่งของสำหรับนำไปปลูกในโลกรหน้า หรือเมื่อจะกลับมาเกิดใหม่ก็ให้ได้พบเมล็ดพันธุ์พืชที่ดี มีความเจริญงอกงาม เกิดชาติใดให้มีกินมีใช้ตลอดไป
- 4) การขับลำนำเป็นการชี้ทางให้คนตายไปอย่างสงบสุข และเป็นเวทีให้หนุ่มสาวได้เห็นว่าคนเรามีเกิดมีการแต่งงาน มีความแก่ และความตายตามมา เมื่อทำดีก็ไปอยู่ที่ดี ๆ เป็นการสืบทอดแนวคิด ทศนคติ พฤติกรรมของคนขณะยังมีชีวิตอยู่
- 5) การหยุดงานสามวันถือว่าคนเป็นพร้อมที่จะตายเหมือนกัน หลีกหนีความตายไม่พ้น แสดงถึงความกตัญญูต่อผู้เฒ่าผู้แก่และผู้ที่ยากไป

สรุปพิธีกรรมตามวงจรชีวิต

พิธีกรรมตามวงจรชีวิตเป็นพิธีกรรมที่เกิดขึ้นในชั่วชีวิตของคนหนึ่ง ๆ คือช่วงตั้งแต่เกิดเป็นเด็ก เป็นผู้ใหญ่ และตายในที่สุด ซึ่งจะอยู่ในทั้งระดับชุมชนและระดับหมู่บ้าน เป็นพิธีกรรมหัวเลี้ยวหัวต่อ เพราะเกิดขึ้นในระหว่างสถานภาพหนึ่งกับสถานภาพถัดไป ซึ่งเป็นจุดเปลี่ยนแปลงของชีวิตแบบหน้ามือเป็นหลังมือ เช่น การแต่งงานเปลี่ยนสถานภาพจากคนโสดเป็นสถานภาพชีวิตคู่

พิธีกรรมตามวงจรชีวิตบางอย่างเกิดขึ้นเพราะระบบความเชื่อทั้งเรื่องของวิญญาณเป็นอมตะข้ามภพข้ามชาติได้ตามหลักของศาสนาผีและศาสนาพุทธ และลัทธิความเชื่อถือเป็น

ส่วนใหญ่ พิธีกรรมเกิดเป็นการเริ่มต้นของชีวิต พิธีกรรมตายเป็นการสิ้นสุดชีวิต ซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อส่งดวงวิญญาณผู้ตายไปสู่สรวงสวรรค์ พิธีกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นมีจุดมุ่งหมายเพื่อความ เป็นมงคลตั้งแต่เริ่มต้นใหม่ของชีวิต โดยอาศัยอำนาจศักดิ์สิทธิ์และการยอมรับของสังคม ซึ่งเป็นพิธีกรรมระดับชุมชน ส่วนการแต่งงานอาจเป็นทั้งระดับชุมชนและครอบครัว ที่พ่อแม่ตัดสินใจยอมรับลูกสะใภ้ ลูกเขย การฝึกอบรมคนในชุมชนในครองชีวิตคู่จนมีบุตรหลานเป็นการฝึกความรู้ความสามารถ ให้ชีวิตประสบความสำเร็จเป็นคนมีคุณภาพ ส่งผลให้การดำเนินชีวิตมีความราบรื่นและเจริญรุ่งเรืองสืบไป

2. พิธีกรรมหลักในรอบ 1 ปีการผลิต หรือตามปฏิทิน

ในการดำเนินชีวิตของคนแรก ตั้งแต่เกิดจนตายไปนั้นทุกคน แม้จะเหมือนกันแต่ไม่เหมือนกันที่สติปัญญา บางคนมีสติปัญญาสูง บางคนมีปานกลาง แต่บางพวกมีสติปัญญาต่ำมากน้อยต่างกันไป เมื่อทุกคนเกิดมาก็ดำเนินชีวิตโดยการเลี้ยงดูของพ่อแม่ เมื่อยังเด็กก็เรียนรู้เกี่ยวกับดำเนินชีวิต หลังจากนั้นทุกคนก็นำไปประกอบอาชีพ ในหมู่บ้านชุมชนแม่รวมมีวิถีชีวิตในการประกอบอาชีพหลักคือ การผลิตข้าวเป็นหลักเพื่อดำรงชีวิตอยู่ เมื่อสอบถามถึงพิธีกรรมต่าง ๆ ในรอบปีการผลิตแล้วจะพบว่าทั้งหมด 11 พิธีกรรม ในรอบ 12 เดือน ซึ่งจะนำมาวิเคราะห์สาระพิธีกรรมต่างๆ 5 พิธีกรรม คือ

2.1 พิธีปิดรังควาญ (แซะมี) เป็นรูปแบบแรกของพิธีกรรมหลักในรอบ 1 ปี ที่พบในชุมชนบ้านขุนแม่รวม ก่อนเริ่มฤดูการผลิต คือ ในช่วงของเดือนมกราคมถึงกุมภาพันธ์ ในพิธีกรรมแรกจากการสัมภาษณ์ฮือไซ่ บอกถึงสาระว่าเป็นการปิดรังควาญ คือสิ่งชั่วร้ายออกไปจากหมู่บ้าน ซึ่งหากไม่ทำพิธีกรรมนี้อาจทำให้การดำเนินชีวิต การผลิตข้าว ไม่ประสบผลดีได้ พิธีกรรมนี้จะเริ่มเมื่อเห็นต้นเฒ่ออกดอกสีแดง ซึ่งคนในชุมชนจะรู้ว่าจะมีการเลี้ยงผีของหมู่บ้าน (ตำที่ตำเต๊ะ) ซึ่งเป็นการปิดรังควาญในชุมชนก่อนที่จะเริ่มพิธีกรรมอื่น ๆ ในรอบ 1 ปีการผลิต

ในการประกอบพิธีกรรม จะกระทำที่หอดผีของหมู่บ้านใกล้ ๆ กับแม่น้ำ (เป็นการเลี้ยงผีต้นน้ำไปด้วย) ของหมู่บ้านโดยฮือไซ่จะเป็นผู้รวบรวมคนในหมู่บ้านที่อาวุโสไปรวมกันที่หอดผีของหมู่บ้าน (ห้ามผู้หญิงไปร่วม) ประมาณ 5-10 คน โดยตัดไม้ไผ่มา 1 ท่อน ยาว 1 วา ผ่าหัว

เป็นแจก ๆ 4 แจก 3 ต้น เอาดอกसानเป็นรูปทรงกรวยเมื่อसानเสร็จ ใส่ข้าวเจ้าหมัก นำมาปักไว้ที่ใกล้หอผี จากนั้นก็ทำการฆ่าไก่โดยการเชือดคอ เอาเลือดทาเสาทุกต้น ต้นละ 3 ระดับ คือล่าง กลาง และกรวย แล้วถอนขนไก่ติดกับเลือดไก่ทุกต้น จากนั้นก็ตัดขาซ้ายไก่ก่อน และขาขวาทีหลัง จากนั้นก็ทำการสับไก่ออกล้าง ตัดเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย ใส่ลงใบตอง ต้มให้สุก และนำไปเทลงในกรวย เสร็จแล้วก็อธิษฐานต่อเจ้าป่า เจ้าเขา ต้นน้ำ ลำธาร ให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล ให้ปกป้องคุ้มครองคนในหมู่บ้าน ประสบแต่ความสำเร็จในการดำเนินชีวิต การผลิตข้าวไร่ ข้าวนาให้ได้ผลผลิตดี หลังจากนั้น ผู้อาวุโสก็จะปรึกษากันหาฤกษ์งามยามดี วิธีการต่าง ๆ อาจเปลี่ยนแปลงไปบ้างตามสถานะการณ์เปลี่ยนแปลงของหมู่บ้าน เช่น เมื่อเกิดมีคนตายภายในหมู่บ้านก่อนเริ่มพิธีกรรมหรือมีการผิดประเพณีในทางชู้สาวของคนหนุ่มสาวในหมู่บ้าน วิธีการต้องปรับเปลี่ยนไป ในปีนั้นอาจจะเลื่อนวันเวลาพิธีกรรม ในเดือนถัดไปหรืออาจไม่ทำเลย หากยังเกิดเหตุการณ์เช่นนั้นอยู่ ส่วนสาระทางพิธีกรรมนั้นจะรวมอยู่ในพิธีกรรมวันขึ้นปีใหม่

2.2 พิธีกรรมขึ้นปีใหม่ (นี้ซอโค) รูปแบบของการจัดพิธีกรรมนี้ จะเริ่มหลังพิธีกรรมเลี้ยงผี หรือปีครึ่งครวญของหมู่บ้านเสร็จสิ้น โดยในวันที่ 1 คนในหมู่บ้านจะต้มเหล้าครอบครว้ละ 1 หม้อ เตรียมร่างกายจิตใจทั้งข้าวของที่นำไปร่วมพิธีกรรมครั้งนั้น ให้พร้อมทุกหลังคาเรือน

วันที่ 2 ปากทางเข้าหมู่บ้าน จะติดเครื่องหมาย (ตาเหล็ก) ซึ่งหมายถึง ห้ามคนในออกคนนอกเข้า หากฝ่าฝืนก็จะถูกปรับไหม สมัยก่อนปรับไหมเป็นพริกเกลือ ปัจจุบันเป็นเงินทองหรือไก่ หมู ตามผีของตระกูล ตามที่หมู่บ้านได้ตั้งกฎเกณฑ์ไว้ และจะต้องต้มเหล้าอีก 1 หม้อ

วันที่ 3 เป็นวันเริ่มพิธี ทุกคนจะไปรวมตัวที่บ้านฮีใจ เพื่อผูกข้อมือ (กัจ) โดยผูกข้อมือตระกูลฮีใจก่อน จากนั้นก็เป็นพิธีกรรมของลูกบ้าน หากครอบครว้ไหนไม่ทำพิธีนี้จะถือว่าผิดผีไม่เป็นมงคลต่อหมู่บ้าน ทุกครอบครว้จะนำเหล้า 2 ขวด ไก่ 1 ตัว ไปรวมกันที่บ้านฮีใจทุกครอบครว้ จากนั้นฮีใจจะทำพิธีกรรมรินหัวเหล้า (แควะซ) การต้มหัวเหล้าฮีใจจะยกแล้วอธิษฐานต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จากนั้นฮีใจจะจับเหล้าชนิดหนึ่งแล้วส่งต่อให้คนในหมู่บ้านจับคนละนิด จากนั้นจะมีการสังสรรค์รื่นเริงตลอดทั้งวันทั้งคืน โดยการแห่เครื่องดนตรีของชนเผ่าและขับลำนำไปด้วย จากบ้านหลังแรกจนถึงบ้านหลังสุดท้ายจนพระอาทิตย์ขึ้นในวันรุ่งขึ้น

ส่วนวิธีการจะคล้ายกับพิธีกรรมปิดรังควาญ ซึ่งจะสัมพันธ์กันในระดับครอบครัว เป็นที่รวมญาติของคนในชุมชนทั้งหมู่บ้าน ทั้งเป็นพิธีกรรมที่ยิ่งใหญ่ในรอบปีการเริ่มต้นของการผลิตโดยเฉพาะ การผลิต “ข้าว”

จากนั้นก็พักผ่อนเป็นเวลา 2-3 วัน ก็จะเริ่มพิธีกรรมหาพื้นที่ถางไร่ (จกอลอดูหละ) คือเลือกที่ทำกิน เลือกที่ทำไร่ นั่นคือ ฤดูกาลผลิตและวงจรชีวิต เริ่มต้นอีกรอบปีหนึ่งปลูกข้าวเป็นหลัก พืชต่าง ๆ เป็นรอง หากจะวิเคราะห์ถึงสาระจะพบว่า

- 1) การปิดรังควาญเป็นการขอขมาต่อผีฟ้า ผีดิน ผีป่า ผีน้ำ ผีประจำหมู่บ้าน ที่อำนาจประ โยชนต์ต่อคนในชุมชน
- 2) ขอขมาต่อน้ำที่นำมาบริโภค อุปโภค และทำการผลิตข้าว ที่อาจจะทิ้งสิ่ง ปรากฏลงในแม่น้ำ โดยเจตนาและไม่เจตนา
- 3) ปิดเคราะห์หรือสะเดาะเคราะห์ ภายในชุมชนและหมู่บ้าน ทุกครอบครัว อยู่เย็นเป็นสุข
- 4) วันขึ้นปีใหม่ แสดงถึงวันเวลาแห่งการผลิตใหม่ได้เริ่มต้นแล้ว
- 5) เป็นการสร้างความสัมพันธ์ ความผูกพันที่ดีภายในชุมชนเป็นการรื้อฟื้น ความแข็งแกร่งของชุมชนทุกด้าน รวมทั้งการตอกย้ำบทบาทฮีโร่ และผู้อาวุโสในหมู่บ้าน
- 6) ตอกย้ำความสัมพันธ์ระดับชุมชนให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น โดยพิธีกรรม อธิษฐานขอพรปิดเป่าสิ่งชั่วร้ายออกไปจากชุมชน
- 7) เน้นกระบวนการเรียนรู้แบบแผนชีวิตของปกากะญอและสืบทอด วัฒนธรรมของชนเผ่า
- 8) เป็นการวางแผนเกี่ยวกับอนาคต เกี่ยวกับการทำมาหากิน ในปีการผลิต ใหม่เป็นเวทีระดมความคิด กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของหมู่บ้าน ระหว่างผู้อาวุโสและคนวัยหนุ่มสาว ไปด้วย
- 9) สืบทอดเจตนารมณ์ของฮีโร่ ว่ามีบทบาทการบริหาร การจัดการโดย ครอบครัวของคนรุ่นหลัง ได้สืบทอดพิธีกรรมนี้ทุกกระบวนการ

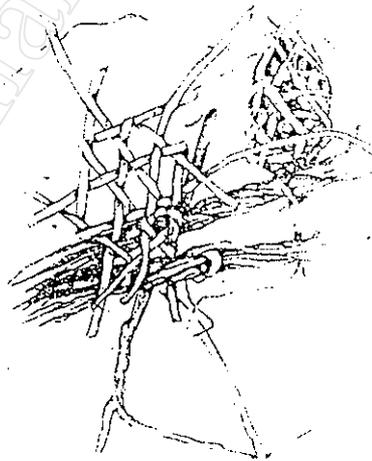
9) สืบทอดเจตนาarmacyของฮีโร่ ว่ามีบทบาทการบริหาร การจัดการโดยครอบครัวของคนรุ่นหลังได้สืบทอดพิธีกรรมนี้ทุกกระบวนการ

10) เป็นการขอบคุณต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เจ้าป่า เจ้าเขา ผีบรรพบุรุษ แม่น้ำ ลำคลอง ที่ทำหน้าที่ให้ความอุดมสมบูรณ์ ต่อการทำมาหากินและอยู่ด้วยความสุขสบายอีกหนึ่งปีการผลิต

11) เป็นการสืบทอดศิลปะทางภาษาคอนตรี ถึงวิญญาณบรรพบุรุษ การแสดงออกของคนรุ่นอาวุโส ในด้านศิลปะการเต้นรำ กล่าวบทกลอน บทลำนำต่างๆ ตลอดถึงการเกี่ยวพาราสีของคนหนุ่มสาวในชุมชน เป็นการสนุกสนานรื่นเริง หลังเสร็จสิ้นฤดูกาลการผลิตพร้อมที่จะเริ่มต้นฤดูกาลการผลิตใหม่อีกครั้ง

แผนภาพที่ 5.1

แสดงเครื่องหมายพิธีกรรมของหมู่บ้าน

เป็นเครื่องใช้ในพิธีกรรม ทำจากไม้ไผ่จักตอกสานขัดลายทะเลแยงเป็นช่องตา เป็นสัญลักษณ์กำหนดขอบเขตครอบคลุมพื้นที่ในพิธีกรรม ป้องกันสิ่งไม่ดีไม่งาม สิ่งชั่วร้าย ชาวล้านนามีใช้กันหลายชาติพันธุ์ ในช่วงเวลาจัดพิธีกรรมเลี้ยงผี คนในชุมชนจะไม่อนุญาตให้คนภายนอกเข้า-ออกหมู่บ้าน ขึ้นลงเรือน จะเอาไว้ตามทางเข้าออกของหมู่บ้านหรือบริเวณที่ประกอบพิธีกรรม เช่น ในป่าเป็นต้น

2.3 พิธีกรรมไร่หมุนเวียน

เนื้อความเป็นเรื่องเกี่ยวกับกระบวนการคัดเลือกพื้นที่ สำหรับปลูกข้าวขั้นตอน การปลูก การรักษา การเก็บเกี่ยวผลผลิต ระบบไร่ชาก (ในบทที่ 4) ระบบการจัดองค์กร ระบบทำนา ทำสวน เลี้ยงสัตว์ ซึ่งคนภายนอกบอกว่าเป็นการทำไร่เลื่อนลอย การทำไร่ชนิดนี้คนปกากะญอ บอกว่า เป็นการทำไร่หมุนเวียน โดยการทำการเคลื่อนย้ายพื้นที่เพราะปลูก อาจว่างเว้นไปได้ถึง 10 รอบปี หากจะวิเคราะห์ถึงภูมิปัญญาของชนกลุ่มนี้จะเห็นว่า

- 1) เป็นการรักษาความอุดมสมบูรณ์ของดินในเขตภูเขา ซึ่งมีหน้าดินตื้น และมีความลาดชันสูง เพื่อให้มีการใช้ที่ดินอนุรักษ์ให้ทรัพยากรยั่งยืนในเขตภูเขาสูง
- 2) การเพิ่มของประชากรบนภูเขา เพราะเดิมมีประชากรไม่มาก ปัจจุบันเมื่อมีมากขึ้นทำให้ที่ดิน จำกัด จึงมีการทำไร่เลื่อนลอย
- 3) เป็นวัฒนธรรมของคนอยู่ป่า การทำไร่ต้องการใช้ที่ดินเพาะปลูก การเลือกที่ดินพิถีพิถันเหมือนคนต้องมีบ้านเป็นที่อยู่อาศัย

2.4 พิธีกรรมการผลิต (ถลาลอดูหละ)

รูปแบบพิธีกรรมที่ต่อจากวันขึ้นปีใหม่ (นี้ซ่อโค) หลังจากเสร็จพิธีขึ้นปีใหม่ สองถึงสามวัน วิธีการจะให้หัวหน้าครอบครัวปรึกษาผู้อาวุโสให้จัดสรรที่ไร่ให้ แล้วผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวก็จะไปทำการเสี่ยงทายเลือกพื้นที่ที่จะทำการผลิต โดยเอามีดพรวดไปปักที่เขาที่คิดว่าจะทำการผลิตโดยพื้นดินไม้ใหญ่บริเวณนั้นสามครั้ง หากมีพรวดไม่ปักบ้างก็จะทำที่ตรงนั้น หากมีปักบ้างก็จะหาที่ใหม่ หรือหากคืนนั้นฝนดี แสดงว่าผีเจ้าป่าอนุญาต ก็จะเลือกที่ตรงนั้น หากฝนไม่ดีก็จะเลือกที่ใหม่ เมื่อเลือกพื้นที่ได้แล้วก็จะทำพิธีกรรมเลี้ยงไร่ โดยใช้ไก่ 1

ตัว เหล้า 1 ขวด สวยดอกไม้ไปทำพิธีที่หัวไร่ในตอนเย็น วันรุ่งขึ้นเริ่มตางไร่ทิ้งไว้ 2-3 วัน ก็ทำการเผาไร่ทำแนวกันไฟ คัดเลือกพันธุ์ข้าวไร่ บอกเพื่อนบ้านมาลงแขกหว่านข้าวไร่ เสร็จแล้วจะมีการสาคน้ำ เพื่อนบ้านที่มาช่วยงานจนเปียกปอนไปตามกันเป็นเสร็จพิธี สาระในพิธีกรรมนี้จะพบว่า

- 1) การเลือกพื้นที่นั้น แสดงให้เห็นว่า ป่ามีเจ้าของต้องทำพิธีขอเพื่อความสบายใจของตัวเองและครอบครัว
- 2) การทำพิธีเลี้ยงไร่ เป็นการเตือนตัวเองและครอบครัว ไม่ให้ประมาทต่อการผลิตเพราะถือว่าข้าว คืออาหารหลัก สำหรับเลี้ยงสัตว์ต้องกตัญญูต่อไร่ที่ผลิตข้าว
- 3) การทำแนวกันไฟ คือวิธีการรักษาป่าข้างเคียงไม่ให้ไฟไปทำลายพืชและสัตว์ที่เป็นประโยชน์ต่อข้าวและเป็นการป้องกันไฟไหม้ไปถึงไร่คนอื่น ๆ
- 4) การเลือกพันธุ์ข้าว แสดงถึงการรู้สภาพดิน น้ำฝน ในพื้นที่เพาะพันธุ์ข้าวปกากะธอ มีทั้งหมด 28 พันธุ์ ที่เลือกปลูกได้ดีแถบนี้มี 4 พันธุ์เท่านั้น
- 5) การลงแขก นั้นหมายถึง การเอื้ออาทรด้านแรงงาน ทำให้งานเสร็จเร็วขึ้น หากมีปัญหาเกิดขึ้นก็ช่วยกันแก้ไข หลายหัวคิดดีกว่าหัวเดียวคิด
- 6) การสาคน้ำในหมู่เพื่อนบ้านที่มาช่วยกัน เป็นการแสดงความยินดีที่งานเสร็จและทุกคนเหนื่อยมากเอาน้ำเย็น ๆ มาชะล้างลงบริเวณไร่เพื่อให้ข้าวออกงามดี เปรียบเสมือนผีสาว ไปรยฝนลงมา

2.5 พิธีกรรมนวดข้าว (เพาะบือก็จือ) พิธีกรรมนี้จะมีรูปแบบและวิธีการดังนี้ หลังจากข้าวไร่ให้ผลผลิตเติบโตและสุกเต็มที่ก็จะมีการเก็บเกี่ยวข้าว ก่อนที่จะเริ่มเกี่ยวข้าวจะทำพิธีกินหัวข้าว (เอาะมือโค่) หัวข้าว คือข้าวใหม่หม้อแรกในรอบปีการผลิต เจ้าของไร่จะเกี่ยวข้าวที่สุกเต็มที่พอดำเป็นข้าวสารหนึ่งหม้อ หาพืชผักตามลำห้วย เช่น ผักกูด หางปู ปลา คือ อาหารที่อยู่บนบกบ้าง ในน้ำบ้าง นำมาแกงรวมกัน จากนั้นนำไปคลุกกับข้าวที่หุงสุกแล้ว แบ่งเป็น 3 ส่วน วางลงบนก้อนหินสามก้อนบนเตาไฟที่เตรียมไว้เพื่อให้หินกินก่อน ขณะเดียวกันก็จะอธิษฐานต่อเตาไฟว่าเจ้า คือ พ่อแม่ จงกินข้าวก่อนใครอื่น จากนั้นก็นำอาหารเหล่านั้นมาผูกติด

ครก กระบุง ตระกล้า ใส่ซ็อนซาม เสร็จแล้วนำไปรับประทานทั้งครอบครัว ระหว่าง
รับประทานห้ามพูดคุยเพราะเกรงว่าจะมีคนมาเห็นเข้าเป็นลสิ่งไม่เป็นมงคล

จากนั้นก็ลงมือเก็บเกี่ยวข้าวในวันรุ่งขึ้นโดยวิธีบอกคนในชุมชนมาลงแขก จากนั้นก็
ตากข้าวไว้ 2-3 วัน ก็ทำพิธีนวดข้าว (เพาะบือ ก็คือ) โดยนำไถมาตัวหนึ่งเชือดคอ เทเลือดสด
ลงบนเมล็ดข้าว และไผ่นวดข้าว พร้อมเอาขนติคไว้ที่ไผ่นวดข้าว แล้วอธิษฐานให้ข้าวกลับมา
อยู่กับเหย้าเรือนในยุ่งฉาง โดยให้มากินเลือดกินเนื้อไถเพื่อให้พอเพียงแก่การเลี้ยงดูครอบครัว
ของตน จากนั้นจะทำพิธีเรียกขวัญข้าว (แกว๊ะบือเกอะลา) โดยผู้อาวุโสในหมู่บ้านหรือฮีโง่ นก็
ทำพิธีส่งนกขึ้นสวรรค์ (นกขวัญข้าว) ซึ่งภาษาปกากะญอเรียกว่า เก้าะโล่บิฆ่า ซึ่งประกอบ
ด้วย ไก่หนึ่งตัว ข้าวปุก ข้าวต้ม ข้าวหลาม ดอกหงอนไก่สีแดง ดอกดาวเรือง เผือก มัน
แตงกวา และไข่หนึ่งฟอง เมื่อทำเสร็จแล้วผู้ทำพิธีกรรมจะกินเฉพาะน่องไก่และไข่หนึ่งฟอง
เท่านั้น จากนั้นคนในครอบครัวจะรับประทานร่วมกัน การเก็บข้าวยุ่งเรียบร้อยแล้ว จะนำข้าว
ส่วนหนึ่งมาตำและนำมาหุง เพื่อทำสุราเลี้ยงเพื่อนบ้านอีกครั้งหนึ่ง เป็นเสร็จพิธีทั้งนี้เพื่อแสดง
ความยินดี เพราะบัดนี้ได้เสร็จสิ้นการเก็บเกี่ยวข้าวแล้ว และได้ผลผลิตข้าวอย่างเพียงพอแก่หนึ่ง
ปีการผลิต

สรุปพิธีกรรมหลักในรอบ 1 ปี การผลิต (พิธีกรรมตามปฏิทิน) พิธีกรรมนี้เกิดขึ้น
ตามวัน เดือน ที่กำหนดไว้ในรอบปีหนึ่งๆ เป็น พิธีกรรมสำคัญของชุมชน ที่เกี่ยวเนื่องด้วยการ
ผลิตเป็นส่วนใหญ่ และมีการเฉลิมฉลองในวันเสร็จสิ้นพิธีกรรมนั้น ๆ เป็นเดือนไปสาระทาง
พิธีกรรมนี้ เกิดจากศรัทธาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ ในแง่ของการให้คุณให้โทษต่อ
ผู้ผลิตด้วยอาศัยบทอธิษฐานต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ ผีป่า ผีน้ำ เกือบตลอดปี พิธีกรรม
เหล่านี้ พวกกะเหรี่ยงบ้านขุนแม่รวม สืบทอดมาจากบรรพบุรุษตลอดมา จุดมุ่งหมายเพื่อยกย่อง
บูชาและขอพรจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่เหนือธรรมชาติ มาส่งผลต่อการผลิตและเป็นการแสดง
ความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณคือข้าว ซึ่งจัดอยู่ในพิธีกรรมทั้งระดับชุมชน และครอบครัว
เครือญาติ

3. พิธีกรรมตามโอกาส

ชีวิตคนเราตั้งแต่เด็กถึงผู้ใหญ่และสิ้นชีวิต ย่อมประสบพบเห็นสิ่งที่เป็นคุณเป็นโทษ ต่อชีวิตและทรัพย์สิน และครอบครัวหรือญาติของตนเอง ซึ่งเป็นไปตามวิถีชีวิตที่ไม่มีความแน่นอนตายตัว ซึ่งจำเป็นต้องปฏิบัติไปตามความจำเป็นและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ในวิถีชีวิตซึ่งเป็นไปตามโอกาสที่จะอำนวย เช่น พิธีกรรมรักษาโรคภัยไข้เจ็บ และพิธีกรรมปลูกสร้างบ้าน ซึ่งจะวิเคราะห์สาระในพิธีกรรมเหล่านี้ว่ามีขอบเขตและกว้างพอสมควรเช่น

3.1 พิธีขึ้นบ้านใหม่

รูปแบบการขึ้นบ้านใหม่ของชาวปกากะญอ ถือว่าเป็นงานสำคัญ และจำเป็นอย่างยิ่งบ้านเรือนใดไม่ทำพิธีขึ้นบ้านใหม่ อาจจะทำให้ผู้อยู่ไม่เป็นสุข เมื่อสร้างบ้านเสร็จ ก็จะหาฤกษ์ยามยามดีจากผู้อาวุโส คือหัวหน้าของหมู่บ้าน (ฮีโง) เมื่อได้ฤกษ์แล้วก็เริ่มทำพิธีกรรมบ๊ะเะหรือบะระ

เริ่มพิธีการด้วย สามิ ภรรยา นำไก่คู่แรกที่เลี้ยงมา 1 ตัว ต้มให้สุก นำสุรามา 1 ขวด เจิญผู้อาวุโส พ่อแม่ฝ่ายหญิง (เพราะอาศัยอยู่กับครอบครัวฝ่ายหญิง) มาเพื่ออวยพรให้เนื้อไก่อันสามิภรรยาจะรับประทานเล็กน้อยพอเป็นพิธีก่อน จากนั้นผู้อาวุโส และพ่อแม่ จะนำเนื้อไก่และเห็ด(สุรา) มาวางไว้บนพื้นบ้านหลังใหม่ และเริ่มทำพิธีอธิษฐานขอพรจากผีบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วมาร่วมรับประทานของเซ่นไหว้ จากนั้นร่วมรับประทานอาหารร่วมกันพร้อมทั้งเพื่อนบ้านที่มาร่วมเป็นสักขีพยานทุกคน

วันรุ่งขึ้นก็นำหมูตัวแรกที่เริ่มเลี้ยงตอนแต่งงานกัน ทำพิธีเช่นเดียวกับนำไก่คู่แรกเป็นอันเสร็จพิธีของฝ่ายหญิง

วันที่สามจะเป็นพิธีกรรมของฝ่ายชาย เหมือนขั้นตอนของฝ่ายหญิงทุกประการ แต่เป็นญาติฝ่ายสามิ หลังจากนั้นทำพิธีผูกข้อมือเรียกขวัญ อวยพรให้อยู่ดีมีสุข พ้นจากโรคภัยไข้เจ็บและขั้นตอนสุดท้ายจะมีการคว่ำข้าวเปลือก แล้วเอาไปฝังไว้ใต้ต้นไม้ต้นใดต้นหนึ่งบริเวณบ้านเป็นเสร็จพิธี (จากการสัมภาษณ์เปอะเซ่ ผู้นำทางพิธีกรรม) หรือฮีโง บอกถึงสาระในพิธีกรรมนี้ว่า

- 1) เป็นเรื่องของความผูกพันของครอบครัวที่จำเป็น เพราะการสร้างบ้านใหม่จะเป็นที่เกิดของชีวิตใหม่ การดำเนินชีวิตของสามี ภรรยา และลูก ตลอดถึงการตายที่จะเกิดขึ้นในอนาคต
- 2) หากไม่ทำพิธี อาจทำให้ผู้อยู่ ไม่มีความสุข ประสบความหายนะในด้านการผลิต การเจ็บป่วย เป็นเรื่องอัปมงคล
- 3) เป็นการเซ่นไหว้ผีบรรพบุรุษ ให้มาช่วยพร และรับทราบวิถีชีวิต
- 4) เป็นการช่วยเหลือตนเองและคู่ครองที่ไม่ต้องไปอาศัยเกาะกินหรือเป็นกาฝากของครอบครัวฝ่ายหญิง
- 5) เป็นการลงแขกทั้งชายและหญิงที่มาช่วยกันสร้างบ้านใหม่ โดยฝ่ายชายเป็นช่างก่อสร้าง ฝ่ายหญิงประกอบอาหาร
- 6) เป็นการควบคุมทางสังคมของหมู่บ้านที่รู้ว่าใครเสียสละแรงงาน ใครไม่รู้จักรักการเสียสละแรงงานบ้าง
- 7) การคว่ำข้าวเปลือกฝังไว้ใต้ต้นไม้เป็นการบอกกล่าวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จะช่วยกันดำเนินชีวิตในวิถีการผลิตพืชผัก ข้าว ไร่ บนป่าเขาที่มีต้นไม้ไม้หนาทึบปกคลุม

3.2 พิธีกรรมบ๊ะหรือบระ แปลว่าผูกติดกัน รูปแบบพิธีกรรมนี้จะให้ความสำคัญกับการสังสรรค์ร่วมญาติฝ่ายหญิงก่อน ซึ่งพิธีกรรมนี้เริ่มต้นด้วยสามีภรรยาจะฆ่าไก่คู่แรกที่เลี้ยงเรียกพ่อของฝ่ายหญิงมาให้พรก่อน แล้วนำเนื้อไก่นั้นมาให้ภรรยาจะรับประทานพอเป็นพิธีเล็กน้อย จากนั้นพ่อแม่ฝ่ายหญิงจะนำเนื้อไก่และข้าวข้าวสุกมาวางคู่กับเนื้อไก่นบนพื้นบ้านและเริ่มอธิษฐานขอพรจากหม้อกา โดยการขานชื่อผีบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วมาร่วมรับประทานอาหาร เสร็จจากการอธิษฐานก็ร่วมรับประทานรวมทั้งพ่อแม่ฝ่ายหญิงและบุตรเขย ลูกสาวเป็นเสร็จพิธีกรรม จากนั้นวันรุ่งขึ้นจะฆ่าหมูอีก 1 ตัว (สำหรับหมู จะฆ่าเพียงตัวเดียว จะเป็นตัวผู้ก็ได้ ตัวเมียก็ได้) จะทำพิธีกรรมเหมือนฆ่าไก่คู่แรกแต่จะเรียกพ่อแม่ฝ่ายชายมาทำพิธีโดยการฆ่าหมูและเอาเลือดหมูคิบ ๆ ไว้ จากนั้นก็ทำการฆ่าเหละเอาเครื่องในออก แล้วเอาลงต้มให้สุก ฝ่ายชายจะกินเพียงเล็กน้อยพอเป็นพิธี จากนั้นก็จะทำพิธีกรรมเหมือนไก่คู่แรก

แต่พิธีกรรมอธิษฐานเป็นของพ่อแม่ของฝ่ายสามี จะเป็นคนทำพิธีอธิษฐานถึงผีบรรพบุรุษของตัวเอง เพื่อมาร่วมรับประทานอาหารเป็นเสร็จพิธี

ในพิธีกรรมดังกล่าวให้ความสำคัญเรื่องผู้หญิงเป็นสำคัญ เช่น การทำพิธีบ๊ะหึง (แหหมื่อ) คนเป็นชายจะเรียกลูกหลานฝ่ายหญิงมาทั้งหมดเวลารับประทานอาหารร่วมกัน ส่วนพิธีกรรมบ๊ะชวย (แหควา) จะมาเพียงพ่อแม่ ย่า และฝ่ายชายเท่านั้น ญาติที่เป็นพี่น้องหลานเหลน ไม่สามารถเข้าร่วมพิธีนี้ได้

พิธีกรรมบ๊ะแบ่งเนื้อหาเป็น 2 ระดับ คือ บ๊ะพี ระดับเครือญาติฝ่ายหญิง บ๊ะใหม่ ระดับครอบครัวรวมทั้งพ่อแม่ฝ่ายชายและฝ่ายหญิงด้วย โดยมีข้อห้ามสำหรับพิธีนี้ 5 ข้อ เช่น ห้ามกินเนื้อหมู เนื้อไก่ จากที่อื่น สองห้ามไปนอนค้างคืนที่อื่น (ในวันทำพิธีบ๊ะ) สามห้ามทะเลาะกัน หรือมีบาดแผลในขณะที่ทำพิธี สี่ห้ามกินข้าวเปลือกปนข้าวสาร (สุก) ข้อสุดท้ายคือ กินเนื้อหมูกับเนื้อไก่ โดยการกินคำแรกห้ามโดนกระดูกเพราะกระดูกไก่มีความสำคัญมาก จากความหมายที่จะกล่าวในการเสี่ยงทาย

ผู้ทำพิธีกรรมนี้ คือพ่อกับแม่ของทั้งสองฝ่ายชายและฝ่ายหญิง และต้องแต่งตัวด้วยเสื้อผ้าตามประเพณีประจำเผ่า สัญลักษณ์คือ “เอาะบะดอ” ฝ่ายหญิงและเรียงตามลำดับเครือญาติ วันนั้นทั้งคู่คือสามีและภรรยาจะออกไปทำงานไม่ได้ต้องหยุดงานและห้ามกินไก่ที่อื่น สารในพิธีกรรมทั้ง 2 รูปแบบ ดังกล่าวมีดังนี้

1) ทำเพื่อขวัญและกำลังใจให้กับครอบครัวใหม่ มีความรักใคร่กับญาติ (ญาติฝ่ายหญิงคือยายมาร่วมกินเรียกว่า “บ๊ะ” การเรียกผีบรรพบุรุษมาร่วมกินเรียก “เอาะบ๊ะ”)

2) เพื่อให้ผีบรรพบุรุษมาคุ้มครองรักษาไม่ให้เจ็บไข้ได้ป่วย (หากป่วยต้องทำพิธีเสี่ยงทายกับวิญญาณบรรพบุรุษ)

3) การกินไก่คู่แรกและหมู เชื่อว่าเป็นสัตว์สำคัญทางพิธีกรรม เป็นอาหารศักดิ์สิทธิ์ ใช้สัตว์อื่นแทนไม่ได้

4) การแต่งกายของพ่อแม่และยายฝ่ายหญิง (โดยใช้อุปกรณ์พื้นบ้าน) ถือเป็นสัญลักษณ์การสืบทอดของชนเผ่า

- 5) เป็นการลำดับญาติ ให้ทั้งสองฝ่าย รู้ว่าเป็นญาติสนิทกันเมื่อแพร่บุตรหลานต่อไปจะแต่งงานกันไม่ได้ ถ้าฝ่ายไหนฝ่าฝืนเชื่อว่าจะเป็นผีปอบ
- 6) เป็นการให้ความสำคัญ พิธีกรรมบ๊ะ (คู่สามี ภรรยา) และคนร่วมเป็นสักขีพยาน
- 7) ให้ความสำคัญสำหรับ “หม้อ กา” (ผัดันตระกูลฝ่ายหญิง)

3.3 พิธีกรรมขอขมา (คินดีของชุมชน) รูปแบบของพิธีกรรมนี้ พวกปกากะญอ ให้ความสำคัญมาก และถือเป็นกฎหมายของหมู่บ้านที่ทุกคนจะต้องเคารพ และปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด พิธีกรรมนี้ ชนเผ่าปกากะญอ เรียกว่า “มาเกตา” พิธีสุมา และ “เอาะซื่อตา” พิธีคินดี โดยพิธีกรรมนี้จะเป็นพิธีตามกฎหมายประเพณีของหมู่บ้าน โดยเฉพาะคนวัยหนุ่มวัยสาวที่จะทำให้หมู่บ้านเกิดอาเพศ ทำให้ต้องทำพิธีปีศาจความทุกปี หากหนุ่ม-สาวคูใดมีการผิดประเพณีก่อนแต่งงาน ก็ให้ทั้งคู่หาซื้อหมูตัวใหญ่พอกิน ได้หลายคน เพื่อเป็นสัญลักษณ์แห่งการคืนดีกัน ให้ฝ่ายชายจูงหมูฝ่ายหญิงใช้ไม้ต้อนหมูไปรอบ ๆ หมู่บ้าน พร้อมทั้งบอกชาวบ้านว่า อย่าเอาเราทั้งสองคนเป็นเหยื่ออย่างเพราะเป็นสิ่งที่ไม่ดี สำหรับหมูตัวนี้ ชายหญิงคู่นี้ตลอดถึงญาติทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิงไม่ให้กินเพราะถือว่าเป็นบทลงโทษ เป็นข้อห้ามของหมู่บ้านอย่างเด็ดขาด ผู้นำหมู่บ้านจะมีบทบาทมากในเรื่องนี้ จากนั้นมาอยู่ที่เชิงบันไดบ้านของผู้นำหมู่บ้าน (ฮือโซ) เพื่อขอให้ผู้นำหมู่บ้านทำพิธีสุมา โดยฝ่ายหญิงต้มเหล้ามา 1 ขวด พร้อมส้มป่อย ส่วนฝ่ายชายก็ต้องฆ่าหมูที่หามาแล้วนำไปรวมกันที่เชิงบันไดของผู้นำหมู่บ้านทั้งตัว ซึ่งชุดหลุมเตรียมไว้หนึ่งหลุม ข้างในหลุมมีใบตองรองรับไว้ ผู้นำหมู่บ้านจะเอาข้าวข้าวสุกวางไว้ในหลุม พร้อมกับรินเหล้าลงไป ในหลุมจากนั้นผู้หญิงจะจับขามูไว้ ส่วนผู้ชายจะใช้มีดแทงคอหมูให้เลือดหยดลงไป ในหลุม ในขณะที่ทำพิธีฮืออาวโส (ฮือโซ) ก็จะขอโทษต่อผีบ้านผีเรือน และขอโทษต่อผู้นำหมู่บ้านและเพื่อนบ้านที่มาร่วมเป็นสักขีพยาน แล้วก็ทำพิธี “เอาะซื่อตา” คินดีต่อชุมชน ซึ่งหมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างขอให้จบสิ้นเพียงเท่านี้ และขอเริ่มต้นชีวิตใหม่ จากนั้นก็แบ่งเนื้อหมูให้ผู้นำและเพื่อนบ้านที่เป็นพยานไปกินที่บ้านของแต่ละคนเป็นเสร็จพิธี ซึ่งนานปีจะมีสักครั้ง สาระจากพิธีกรรมนี้จะพบเป็นเรื่องของ

- 1) การทำกฎหมายประเพณีของหมู่บ้านให้ศักดิ์สิทธิ์
- 2) เป็นการลงโทษเพื่อไม่ให้เป็นอย่างที่ไม่ดีต่อหมู่บ้าน
- 3) เป็นการขอมาขอโทษต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผู้นำและเพื่อนบ้าน
- 4) ขอให้ผีบ้านผีเรือน ผู้นำ และเพื่อนบ้านให้อภัยในสิ่งที่ทำลงไป
- 5) ขอให้ทั้งคู่มีการเริ่มต้นชีวิตใหม่ และจะไม่กระทำผิดอีกต่อไป

3.4 พิธีกรรมการรักษาพยาบาล (แหลจู้ มอะ) รูปแบบของพิธีกรรมจะเริ่มต้นเมื่อคนในชุมชนเกิดการเจ็บป่วยขึ้นมา ชุมชนแห่งนี้มีความเชื่อว่า มาจากการกระทำของผีป่า อาหารเป็นพิษมาจากพิธีกรรมระดับครอบครัว เครือญาติ ในหมู่บ้านที่ทำไม่ครบพิธีกรรม มาจากชุมชนที่ผิดต่อผีบ้านผีเรือนในเรื่องชู้สาว หรือผู้นำหมู่บ้าน (ฮีโจ) ทำพิธีไม่สมบูรณ์ หรือคนในชุมชนคนใดคนหนึ่งทำผิดต่อกฎธรรมชาติและกฎของหมู่บ้าน ซึ่งชาวบ้านทั่วไปเรียกว่า จีด ขั้นตอนแรกคนที่เจ็บป่วย ผู้เป็นพ่อจะต้องไปทำพิธีในป่าเพื่อขอมา (ขอโทษ) ต่อผีป่าแล้วกลับมาฟังผลที่บ้าน เมื่อไม่หายจึงได้ทำกรวยดอกไม้ไปหาหมอผีพื้นบ้าน มาทำพิธีขอจากผีเรือน หากเป็นฤดูแล้งจะเอาไก่ไป 1 คู่ เหล้า 2 ขวด ดอกไม้รูปเทียนไปทำพิธีใกล้แม่น้ำ ถ้าเป็นฤดูฝนจะใช้หมู 1 ตัว เมื่อไม่หายจริงๆ จึงจะนำส่งสถานีนามัยหรือโรงพยาบาลของรัฐ จากการเข้าไปวิจัยในครั้งนี้ ได้พบพิธีกรรมนี้ที่ริมแม่น้ำโป่งกา เมื่อลูกสาวผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านป่วยเป็นไข้ ขาดโรงเรียนไปหลายวัน ทางผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านไปเลี้ยงผีป่าไม่หายจึงไปขอหมอผีจากบ้านแอะเอะมาทำการรักษาซึ่งขณะนั้นเป็นหน้าฝน ได้เห็นหมอผีพื้นบ้านเขาไปร่วมพิธีกรรมนี้ ทราบว่าเป็นการเลี้ยงผีบ้านเพราะเลี้ยงผีป่ายังไม่หายจึงมาเลี้ยงผีบ้านอีกครั้ง จากนั้นหมอผีผูกข้อมือเรียกขวัญผู้ป่วย และแนะนำให้ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านนำลูกสาวไปอยู่ในเรือนที่ก่อไฟไว้ทั้งวันทั้งคืนประมาณ 2-3 วันก็หาย ซึ่งหากจะดูสาระจากการรักษาของหมอผีครั้งนี้ ก็เหมือนหมอหรือแพทย์ที่ทางโรงพยาบาลแนะนำให้ร่างกายอบอุ่นอยู่เสมอก็จะหาย แต่หมอผีแนะนำให้อยู่ไฟแสดงว่าเด็กก็อาจจะหายได้ เพราะมีการอยู่ในเรือนนอนที่มีเตาไฟก่อไว้ในบ้าน เพราะได้รับความอบอุ่นอยู่ตลอดเวลา คิดว่าคงเป็นไข้หวัด ผู้วิจัยสนทนากับหมอพื้นบ้านในการรักษาคนไข้ว่า การรักษาคนไข้ชุมชนเผ่า ปกาเกอะญอ มีก็อย่าง หมอพื้นบ้านบอกว่ามีคนประเภทนี้ป่วยใน 3 ลักษณะคือ

1. ผู้ป่วยที่เป็นหญิงมีครรภ์
2. ผู้ป่วยที่เป็นเด็กทั้งชายและหญิง
3. ผู้ป่วยที่สูงอายุทั้งชายและหญิง

จากการรักษาพยาบาล ดังกล่าวของหมอพื้นบ้าน (หมอผี) นี้จะมีวิธีการรักษาอาการเจ็บไข้ได้ป่วยดังกล่าวคือ

1. การรักษาแบบพื้นบ้าน คือ

- การใช้ยาสมุนไพร
- การทำพิธีกรรมเลี้ยงผีป่า ผีบ้าน ผีเรือน
- คาถาอาคม
- รักษาด้านจิตใจ (ผูกข้อมือ เรียกขวัญ)
- การเสี่ยงทาย
- การทำนาย
- การนวด

2. การรักษาแบบปัจจุบัน

- ซื่อยามากินเองตามร้านค้าของชำ
- ไปตรวจที่ศูนย์การสาธารณสุขชุมชน (เขตภูเขา)
- ไปตรวจที่โรงพยาบาล

ส่วนการรักษาผู้ป่วยที่เป็นหญิงมีครรภ์ (ผู้ที่ตั้งครรภ์) รูปแบบที่หมอพื้นบ้านตั้งไว้คือ มีกฎหมายห้ามและข้อปฏิบัติของหญิงมีครรภ์ เช่น งดอาหารที่เป็นอันตรายต่อทารกในครรภ์ เช่น สัตว์ที่ถูกยิงด้วยลูกดอกอาบยาพิษ พืชผักมียางสัตว์ป่าบางชนิด เช่น ลิง ลำง บ้าง ชะนี หมี ซึ่งหากดูสารในด้านการรักษาหญิงมีครรภ์ก็คือกลัวลูกในท้องจะเสียชีวิต หากกินพืชที่มียางหรือลูกเกิดมาจะมีนิสัยเป็นและรูปร่างหน้าตาเหมือนสัตว์เหล่านั้น

ส่วนรูปแบบการดูแลรักษาสุขภาพเด็กแรกเกิด

ส่วนมากจะเป็นการดูแลด้านอาหารเป็นหลัก ส่วนผู้สูงอายุก็เหมือนกับเด็กทารก คือ การให้ผู้สูงอายุระมัดระวังด้านอาหารและการดื่มเครื่องดื่มของเมาทำให้ประมาท ประสบอุบัติเหตุ ตกจากภูเขาทำให้พิการและอาจตายได้

พิธีกรรมเหล่านี้จะมีสาระ คือ

- 1) เชื่อว่าเป็นการกระทำผิดต่อผีป่า คือระหว่างคนกับป่า
- 2) เชื่อว่าเป็นการกระทำผิดต่อผีบรรพบุรุษ เพื่อเรียกร้องให้เอาข้าวของมา บวงสรวงเช่น ไหว้ผีบ้านผีเรือน คนกับคนระดับเครือญาติ
- 3) เมื่อผีบรรพบุรุษได้รับอาหารศักดิ์สิทธิ์ ที่เช่น ไว้อาจหายได้ และคนป่วย ได้รับประทานอาหารที่มีคุณค่า (โปรตีน) ต่อร่างกายอีกด้วย หลังจากเช่นไหว้แล้ว
- 4) การเช่นไหว้ เป็นการให้กำลังใจทางด้านจิตใจ เมื่อคนไข้รู้ว่ามีการเลี้ยงผี แล้วอาจมีกำลังใจดีขึ้น และหายจากการเจ็บเป็นการเรียกขวัญหรือวิญญาณของคนป่วยให้กลับมา อยู่กับตัว
- 5) เป็นจิตวิทยาอย่างหนึ่งของหมอพื้นบ้านที่แนะนำการอยู่ใกล้ไฟให้ อบอุ่นทั้งทางร่างกายและจิตใจ
- 6) เป็นการสืบทอดให้หมอผีมีความศักดิ์สิทธิ์ มีความขลัง และเป็นที่ยังพา ของชุมชนต่อไป

3.5 พิธีกรรมทำนายทายทักและการเสี่ยงทาย รูปแบบพิธีกรรมนี้จะแตกต่างกันใน ด้านความชำนาญ พิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนายทายทัก เป็นพิธีกรรมระดับการผลิตและการยังชีพที่ไม่เป็นไปตามที่ตัวเองคาดหวังไว้ ซึ่งบางครั้งชีวิตต้องพบอุปสรรคเกินกว่าที่ตัวเองจะ แก่ใจ เมื่อเป็นเช่นนี้ทางออกด้วยการไปหาผู้มีประสบการณ์ในชุมชน เป็นผู้อาวุโสผู้นำ (ฮีโง) ของหมู่บ้านอาจจะทำให้แก้ปัญหาได้ เพราะคนเรารู้อดีตไม่รู้อนาคต พิธีกรรมเหล่านี้จะมีผู้ทำ หน้าที่เป็นหมอคู่ หมอทำนาย ทั้งนี้เพื่อจะให้คำแนะนำหรือเตือนให้ระวังสิ่งที่จะเกิดขึ้น การ ปฏิบัติเช่นนี้ หลายครั้งและหลายคนมีชีวิตที่ดีขึ้นได้ ทำนายทายทักและการเสี่ยงทายจะแยกไว้ หลายประเภทตามวัตถุประสงค์ เช่น

1. การทำนายทายทักสำหรับคนป่วย
2. การทำนายทายทักสำหรับการทำมาหากิน
3. การทำนายทายทักสำหรับสัตว์เลี้ยงหาย
4. การทำนายทายทักสำหรับการออกป่าล่าสัตว์
5. การทำนายทายทักสำหรับการเดินทาง
6. การทำนายทายทักสำหรับดูขวัญว่าขวัญอ่อนหรือขวัญแข็ง ไม่เป็นอะไร

ง่าย เป็นต้น

ส่วนการเสี่ยงทายก็จะทำด้วยกระดูกไก่ ขนเผ่าปกากะญอ เชื่อว่าไก่เป็นสัตว์มีญาณมองเห็นการณ์ไกลกว่าสัตว์อื่นๆ โดยการนำโคนขาไก่สองข้างมาขูดพอเห็นรู จากนั้นก็นำซี่ไม้ไผ่เล็กๆ สองอันเสียบลงไปในรูกระดูกไก่นั้น วางลงบนพื้นให้อยู่ในระดับเดียวกันและสังเกตความลาดเอียงของซี่ไม้ไผ่ทั้งสองว่ามีความลาดเอียงเช่นไร ผู้ทำพิธีจะใช้ความลาดเอียงเป็นเกณฑ์ในการทำนายทายทัก ส่วนงานเบา เช่น การไปล่าสัตว์อาจใช้ปีกไก่ก็ได้

การเสี่ยงด้วยไข่ไก่ ก็เป็นอีกรูปแบบหนึ่งเพื่อเป็นการเสี่ยงทาย ทักทายคนเจ็บป่วย อាកการหนัก ผู้ทำพิธีนำไข่มา 1 ฟอง เป่าโดยคาถาลงไปที่ไข่ จากนั้นก็ทุบให้แตกลงไปในถ้วย สังเกตลักษณะของไข่เป็นเช่นไร ผิดปกติหรือไม่มีเลือด มีก้อนเนื้อป่นอยู่

ไข่ขาวไข่แดง คลุกเคล้ากันทั้งสองหรือไม่ ก็จะทำนายทักไปตามประสบการณ์ที่ได้เรียนรู้มาตามนั้น

การเสี่ยงทายด้วยข้าวสาร เป็นรูปแบบที่อาศัยการตั้งสติจะอธิษฐานของพ่อแม่ หรือ อีโง่ เพื่อถามถึงหมอพื้นบ้านให้เขามารักษาไข้ เป็นการเสี่ยงทายว่าหมอกคนนี้ ถูกชะตากรรมกับคนป่วยและสามารถรักษาให้คนป่วยหายจากโรคภัยไข้เจ็บได้ คือให้ผู้ป่วยหยิบข้าวสารขึ้นมาว่าเป็นข้าวสารคู่หรือดี จำนวน 3 ครั้ง ถ้าได้เลขคู่ทั้ง 3 ครั้ง ก็แสดงว่าหมอกคนนี้จะรักษาให้หายได้ หากได้เลขคี่ก็จะจับและเรียกชื่อหมอกคนใหม่จนกว่าจะพบหมอที่รักษาให้หายได้

การเสี่ยงทายด้วยใบไม้ เป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่คนปกากะญอ ที่เป็นผู้ชายสืบทอดกันมานาน ซึ่งส่วนใหญ่จะเสี่ยงทายสำหรับไปหาของป่าล่าสัตว์ จับปลาในแม่น้ำ ลำห้วย หากการเสี่ยงทายบ่งชี้ว่าสถานที่ไปแล้วจะได้อาหารกลับมา ก็จะเลือกไปที่นั่น ขั้นตอนการทำพิธีคือการเค็ดใบไม้แล้วชี้ไปที่ทิศทางที่จะไป แล้วคุณลักษณะใบไม้วามีอาการเช่นไร และบ่งชี้อะไร หากการบ่งชี้ว่าดีก็จะไป หากบ่งชี้ว่าไม่ดีก็จะเค็ดใบไม้ไปในทิศทางใหม่ จนกว่าจะได้สถานที่พอใจ

การเสี่ยงทายด้วยการสัมผัสมือ เป็นการจับชีพจรเพื่อตรวจลักษณะการเต้นหัวใจของผู้ป่วย ผู้ป่วยบางคนมีอาการอ่อนเพลีย เหนื่อยล้า เมื่ออาหารไม่ทราบสาเหตุรูปแบบนี้ ผู้ทำพิธีจะจับข้อมือของผู้ป่วยและสามารถบอกอาการเหล่านี้ สาเหตุมาจากอะไร ต้องรักษาด้วยวิธีใด เช่น ผูกข้อมือเรียกขวัญ สะเดาะเคราะห์ ต่ออายุ เลี้ยงผีเจ้า เจ้าเขา ผีบ้าน ผีเรือน เป็นต้น จากการวิเคราะห์สาระในการทำนายทายทักในรูปแบบดังกล่าวก็คือ

1. คนในชุมชนเห็นคุณค่าต่อการดำเนินชีวิต โดยไม่ประมาทต่อวิถีการผลิต การทำผิดต่อจารีตประเพณี
2. เป็นการสร้างจิตใจให้เข้มแข็ง เช่น การผูกข้อมือ เรียกขวัญ ทักทายในสิ่งไม่ดีและวิธีแก้ไข เป็นการสร้างพลังทางจิตใจของคนในชุมชน ให้มีความหวังความสุขสบาย ภายสบายใจ
3. เป็นการสืบทอดเจตนารมณ์ของหมอคู่ หมอผี หมอกรรม ที่จะทำให้คนในชุมชนเห็นคุณค่าทางพิธีกรรม และนำไปใช้ในชีวิตประจำวันหรือในรอบปีการผลิต
4. เป็นการรักษาวัฒนธรรมชุมชนเผ่าปกากะญอ อย่างแนบแน่นในชุมชน เพื่อสืบทอดให้กับคนรุ่นหลังต่อไป

3.6 รูปแบบในพิธีกรรมอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชุมชน

ระบบคุณธรรม ส่วนใหญ่นี้อาจจะแสดงออกทางสุภาษิตที่เป็นพิธีกรรมระดับชุมชน เช่น ความมีน้ำใจอดทน มีใจกว้าง เผื่อแผ่ มีใจสำรวม มีใจต่อมตน มีใจใกล้เคียง บทกลอน คำพังเพย จะค้นหาสาระเหล่านี้คือ

1. สุภาษิต คำพังเพย บทกลอน เป็นการมุ่งสอนคนให้ประพฤติปฏิบัติตามแบบแผนประเพณีอันดีงามของสังคมปกากะญอ

2. เป็นการกล่อมเกลาจิตใจ สร้างสรรเอกลักษณ์ของชนเผ่าปกากะญอ ให้เข้มแข็งต่อสู้ชีวิตบนที่สูงต่อไป
3. คำเหล่านี้คือบทเรียนอันสูงส่งในหมู่บ้านเผ่า หรือหนังสือเล่มใหญ่เล่มหนึ่ง
4. เป็นการตักเตือน คติสอนใจในการดำเนินชีวิตระดับครอบครัว เครือญาติ ชุมชนให้อยู่ด้วยกันอย่างสงบสุขทุกคืนวัน
5. แยกแยะส่วนดีส่วนเลวออกจากกัน ใจกว้าง ใจดี สุขุมรอบคอบ มั่นคง อันไหนพึงปฏิบัติอันไหนพึงละเว้นตามแบบฉบับของตน เป็นการสร้างวินัยในตนเองของชนปกากะญอ

ผู้วิจัยพักอยู่กับผู้ใหญ่วัยบ้านพ่อหลวงลูกกับภรรยาและลูกๆ หลานๆ เป็นเวลาหลายครั้ง เมื่อกลับมาผู้ใหญ่วัยบ้านจะบอกให้กินข้าวปลาอาหารก่อนแล้วค่อยกลับ เพราะปกากะญอถือว่าผู้มาพักซึ่งถือว่าเป็นแขกสำคัญ ก่อนกลับจะต้องให้กินอิมหน่าสำราญแล้วค่อยออกมา ภรรยาและลูกจะภูมิใจเป็นอันมาก ภาพรวมต่าง ๆ นั้นจะเห็นว่าทั้งหมด 8-10 ข้อ เช่น ข้อห้ามเกี่ยวกับทำมาหากิน ล่าสัตว์ป่า เก็บของป่า การเลี้ยงสัตว์ คนมีกรรม ระบบนิเวศน์ การตั้งหมู่บ้าน การเข้าหมู่บ้าน เกี่ยวกับกาลเวลา (ดิน น้ำ ป่า) การแต่งงาน การดื่มเหล้า สิ่งเหล่านี้แสดงถึงสาระของชนเผ่าว่า

- 1) เป็นการดูแลรักษาขนบประเพณีในระดับครัวเรือน ต่อความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ คนกับสังคม
- 2) การดูแลรักษาสุขภาพของครอบครัวและคนป่วย หญิงมีครรภ์
- 3) การคัดเลือกเผ่าพันธุ์ (ไม่ให้สายเลือดชิดกัน) การสืบตระกูลจะใช้ตระกูลฝ่ายหญิงเป็นหลัก เพื่อแสดงถึงเพศแม่เป็นเพศที่ยิ่งใหญ่
- 4) เป็นรูปแบบการอนุรักษ์ประเพณีของการทำมาหากินแบบปกากะญออย่างเหนียวแน่น
- 5) เป็นการตรวจสอบความผิดพลาดอันเนื่องมาจากรู้เท่าไม่ถึงการณ์หรือมิได้ตั้งใจ

- 6) การป้องกันผลกระทบอันเกิดความหลากหลายทางชีวภาพ
- 7) ให้ทุกคนยอมรับบทบาท โครงสร้างของหมู่บ้านตามความเป็นจริงในชนเผ่าของตน
- 8) เป็นการกำกับควบคุมดูแลคนในชุมชนซึ่งเป็นการป้องกันคนไม่ดี ที่จะทำให้ชุมชน เกิดเหตุอาเพศภัยในหมู่บ้าน
- 9) เชื่อว่าถ้าคนในชุมชนฝ่าฝืนกฎเกณฑ์ต่างๆ จะเกิดความพิการทางสังคมของคนในหมู่บ้านได้
- 10) เป็นการสอนคนให้มีคุณธรรม เห็นคุณค่าของธรรมชาติ อยู่ร่วมกันฉันท์พี่น้อง ป้องกันทรัพยากรธรรมชาติ ให้ความสำคัญต่อชุมชนและครอบครัว มีทัศนคติต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ด้วยพิธีกรรมและคติพื้นบ้านของชนเผ่าปกากะญอ ได้ถ่ายทอดวิถีชีวิตที่มองคนเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติไปสู่ลูกหลานรุ่นแล้วรุ่นเล่า ชนเผ่าปกากะญอจึงขอแบ่งปันจากธรรมชาติเท่าที่จำเป็นต่อการเอาชีวิตรอดไม่ใช่เป็นการฉกฉวยจากธรรมชาติตามอำเภอใจ แต่ตระหนักรู้ในคุณค่า สำคัญบุญคุณป่าที่พวกเขาดำรงอยู่สาระที่สืบสานในเรื่องของป่าต่างๆ ที่พวกเขาแยกแยะไว้เป็นการอนุรักษ์ แต่คนภายนอกกลับมองเห็นชนเผ่าที่ทำลายป่าโดยผู้มีความรู้บางคนที่ไม่รู้จริง เรื่องป่า

การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เป็นสิ่งที่ชนเผ่าปกากะญอให้ความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าพิธีกรรมต่างๆ ซึ่งเป็นหลักสูตรของชนเผ่าพันธุ์นี้ จะเห็นได้ว่าความเชื่อเรื่องป่าไม้ เช่น มีป่าที่แยกเป็นป่าแบบต่าง ๆ ถึง 7-8 ป่าด้วยกัน เช่น ป่าเขียดแลวกกไข่ (เคะ-หมื่อ-เบอ) ป่าสายสะคือ (เคะ-ปอ) ป่ากัวมใหญ่ (ตา-เด-โตะ) ซึ่งเป็นป่าต้องห้าม ป่าหุบสามเขา (เหล่อ-ซอ-ซ่อ) ป่าที่ราบบนยอดเขาใหญ่ (หม่อ-จะกอ-อ-สวี่-ลอ-จอ) ป่าแม่หม้าย (ดู-เกอะ-แม) ป่าสนใหญ่ ป่าโพรง ดันไทร เป็นต้น ส่วนแม่น้ำลำธารก็แบ่งประเภทน้ำเป็นน้ำโป่ง น้ำลอด น้ำผุด (น้ำพุ) น้ำนิ่ง สบน้ำ น้ำตก สัตว์ป่าที่ต้องห้ามเช่น ชะนี นกกก เขี้ยวหน้าตีข้าว นกแขงแขวง เหลื่อม แมวป่า ฯลฯ พวกนี้ชาวบ้านไม่นำมากินเป็นอันขาด วันหนึ่งผู้วิจัยพบสุนัขไล่สัตว์ป่า

ขึ้นไปบนคอยโป่งกา ถามชาวบ้านว่าไม่ตามสุนัขไปหรือ เขาบอกว่าไม่ได้เดี๋ยวจะถูกปรับ
แพ่งถึงหมื่นบาท จะเห็นสาระในข้อนี้ว่า

- 1) ชาวบ้านเชื่อว่าผีเจ้าของสถิตย์อยู่ในป่าต้องห้าม
- 2) เชื่อว่าขวัญของคนเกิดมาอาศัยอยู่ต้นไม้ใหญ่ในป่าต้องห้าม
- 3) รูปแบบพิธีกรรมอาศัยความสมดุลย์ตามธรรมชาติเป็นแบบเชิงอนุรักษ์
และมีความยั่งยืนอย่างเหมาะสม
- 4) ให้ความสำคัญของคุณค่าของธรรมชาติที่สามารถเข้าใจระบบธรรมชาติ
ได้อย่างลึกซึ้ง สำนึกตระหนกอย่างมั่นคงในการใช้การดูแลรักษาอย่างสมดุล

3.6.1 พิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อในระบบศาสนา ซึ่งเป็นรูปแบบใหม่ เมื่อมี
ศาสนาอื่นเข้ามาเกี่ยวข้อง หมู่บ้านขุนแม่รวมยังมีระบบความเชื่อเกี่ยวกับศาสนาสองประการ
คือ ศาสนาผีเป็นเรื่องของโลกปัจจุบัน ศาสนาพุทธ คริสต์เป็นเรื่องของโลกหน้า (อนาคต) เชื่อ
ว่ามนุษย์มาจากตำแหน่งที่ต่ำเตี้ย (สิ่งสูงสุด) โลกหน้าประกอบด้วย สวรรค์ นรก เปรต อสุรกาย ซึ่ง
จะพบสาระความเชื่อนี้ว่า

- 1) คนปกากะญอ มีศักดิ์ศรีและมีคุณค่าของความเป็นมนุษย์
- 2) นรก สวรรค์ เปรต เป็นสถานที่รองรับการกระทำของมนุษย์ที่จากโลก
นี้ไป
- 3) สิ่งสูงสุด เจ้าป่า เจ้าเขา ผีบรรพบุรุษคือสิ่งยึดเหนี่ยวของจิตใจ
- 4) โลกนี้มีคนดีชั่วเป็นของคู่กัน แต่มีกฎและวิธีแก้ไขได้โดยผ่านพิธีกรรม
- 5) โลกนี้เป็นอนิจจัง มีเกิดแก่เจ็บตายทุกคน
- 6) ทำดีไปสู่อุสวรรค์ ทำชั่วไปสู่ นรก

3.6.2 พิธีกรรมบันเทิง ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งที่อยู่ในหลายพิธีกรรม เช่น วัน
ขึ้นปีใหม่ งานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ งานศพ สิ่งไม่ควรละเลยที่จะพูดถึงในพิธีกรรม
บันเทิงนั้นสาระที่อยู่ในด้านศิลปวรรณกรรมของชุมชนปกากะญอ ไม่ว่าจะภาษาและการ
แต่งกาย ดนตรีพื้นบ้าน ศิลปการต่อสู้ จะอยู่ในบทลำนำต่าง ๆ รวมทั้งหัตถกรรมพื้นบ้านซึ่ง

ปะปนอยู่ในวิถีชีวิตของชนปกากะญออย่างแท้จริง ที่ถ่ายทอดเป็นบทลำนำโดยผู้อาวุโส ส่วนดนตรีพื้นบ้านสมัยก่อนมีประมาณ 9-10 ชิ้น ปัจจุบันเหลือไม่เกิน 5-7 ชิ้น ที่เห็นได้ชัดคือ กลอง ฉิ่ง ฉาบ เขาควาย ซิ่ง ส่อเขม นอกนั้นก็สูญหายไปตามกาลเวลาที่คนไม่นิยม และเล่นไม่เป็นบ้าง ส่วนลำนำซึ่งเหมือนคำว จ้อย ซอ ของคนภาคเหนือยังคงอยู่ ส่วนที่หายไปก็มีบ้างแต่ไม่มาก เพราะสมัยนี้มีเทคโนโลยีต่างๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ โทรศัพท์ เข้าไปสู่หมู่บ้าน เด็กชาวปกากะญอ ส่วนมากจะฟังเพลงไทยลูกทุ่ง เนื่องจากจบจากโรงเรียน เด็กได้เรียนรู้ภาษาไทย ถือกีตาร์แทนเครื่องดนตรีชนเผ่าไปก็มาก เพลงชีวิตปกากะญอ เรียกว่า ทา หรือ ธา จากการสอบถามชนเผ่าปกากะญอบ้านขุนแม่รวมว่ามีห้าทวน คือ 1. ทาตัววา 2. ทาแต่งงาน 3. ทาบุญไผ่ 4. ทากี้จี้ 5. ทาลอพลี ส่วนศิลปะการต่อสู้ ผู้อาวุโสบางคนยังรู้จักรำดาบต่อสู้กับสัตว์ป่า เช่น เสือ หมี ในสมัยก่อนแต่คนรุ่นใหม่อาจหายไปเพราะไม่มีสัตว์ร้ายให้ล่า เพลงพวปกากะญอ เป็นเพลงของภาษาแห่งวิญญาณและความหรรษาของหมู่บ้าน การเล่นดนตรีมิใช่เพียงเพื่อความผ่อนคลายเท่านั้นยังเป็นการติดต่อกับ โลกวิญญาณและการเกี่ยวพาราสีของชายหนุ่มหญิงสาว ด้วย

ในอดีตเครื่องดนตรีส่วนใหญ่ บนภูเขาเกิดจากเครื่องดนตรีที่ทำจากไม้ไผ่ชนิดต่างๆ แต่ปัจจุบันเป็นเครื่องดนตรีที่ทำมาจากโลหะ เช่น ฉิ่ง ฉาบ ที่ซื้อมาใช้สำหรับพิธีกรรมการเปลี่ยนแปลงในเรื่องดนตรี แสดงถึงการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตในส่วนอื่นๆ ด้วย

เขาควายปกากะญอ (ทำจากเขาควาย) ใช้เป็นสัญญาณเรียกกระดมชาวบ้านในการเก็บเกี่ยวหรือแต่งงาน ปัจจุบันใช้เครื่องกระจายเสียงตามสายแทน ส่วนกลองปกากะญอ ใช้สำหรับในจังหวะในการเต้นรำ ปัจจุบันยังมีอยู่ในชุมชนที่อยู่บนหุบเขา ส่วนชุมชนที่อยู่ใกล้เมืองเริ่มหายไป

ภูมิปัญญาที่ปรากฏอยู่ในพิธีกรรมนี้คือ

- 1) เป็นการแสดงออกถึงความเป็นเอกลักษณ์ของชนเผ่าปกากะญอ
- 2) เป็นการแสดงถึงสถานภาพของคน
- 3) เป็นการรื่นเริงสนุกสนานกลมกลืนธรรมชาติ
- 4) การป้องกันตัวเป็นศิลปะของการต่อสู้ของคนสมัยก่อน

5) เป็นการส่งเสริมพิธีกรรมบันเทิง ในพิธีกรรม ขึ้นบ้านใหม่ พิธีกรรมวันขึ้นปีใหม่ พิธีกรรมการทำศพ พิธีกรรมการแต่งงาน เพื่อการอวยพร หนุ่มสาวจับกัน ส่งวิญญาณไปสู่สุคติ

6) เป็นวัฒนธรรมชีวิตของชนเผ่าตัวเองที่ยังคงอยู่

7) เป็นสื่อถึงวิญญาณบรรพบุรุษให้มาร่วมรับรู้

พิธีกรรมตามโอกาส ถือว่าเป็นพิธีกรรมทั้งในระดับครอบครัวเครือญาติ และระดับปัจเจกซึ่งเกิดขึ้นเมื่อเวลาที่มนุษย์มีความจำเป็น มีความต้องการว่าจะต้องประกอบพิธีกรรมเพื่อให้เกิดผลดีทางจิตใจและตามความเชื่อถือของครอบครัวและของตน โอกาสหรือเวลาดังกล่าวนั้นอาจแบ่งออกได้เป็น 2 รูปแบบ คือเวลาที่ชีวิตมีความทุกข์ร้อน และเวลาชีวิตมีความสุข ประสบผลสำเร็จตลอดถึงการเริ่มต้นใหม่ของชีวิต

ในยามที่มนุษย์มีความทุกข์เดือดร้อนต่าง ๆ เป็นช่วงเวลาที่เกิดเหตุการณ์วิกฤตขึ้นในชีวิตประจำวัน เช่น เจ็บไข้ได้ป่วย ไม่สบายด้วยเหตุการณ์ต่าง ๆ จึงจัดพิธีกรรมขึ้น ตามความเชื่อที่ว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะช่วยขจัดปัดเป่าวิกฤตการณ์เหล่านั้น กะเหรี่ยงบ้านขุนแม่รวมบอกว่าเป็นการกระทำของผีสาวเทวดา พิธีกรรมนี้จะพบสาระใน 2 ลักษณะ คือ การข่มขู่ปราบปรามให้ขยาตกแล้วจนเลิกเบียดเบียน และสองการยกย่องบูชา ขอโทษ เพื่อให้รับการขอกภัย บางโอกาสที่คนเรามีความสุข ความเจริญ มีโชคลาภ รอดพ้นภัยอันตราย ได้ที่อยู่ใหม่ เริ่มต้นชีวิตใหม่ และเริ่มกิจกรรมใหม่ เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อความสบายใจ เป็นสิริมงคลและเพื่อขจัดปัดเป่าเสนียดจัญไรในชุมชนที่จะเข้าไปอยู่อาศัยหรือเกี่ยวข้อง

4. วิเคราะห์สาระที่สะท้อนในรูปแบบพิธีกรรม

สาระใน 2 ลักษณะคือ ลักษณะที่เป็นนามธรรม และรูปธรรม

1. ลักษณะที่เป็นนามธรรม หรือเป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เช่น เรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่า และความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน

ในชุมชนหนึ่งซึ่งก่อตั้งมานานร่วมร้อยกว่าปี ถ้าไม่มีภูมิปัญญาที่คงอยู่กันไม่ได้ ต้องมีภูมิปัญญา จึงอยู่กันได้มานานนับร้อยกว่าปีเพราะในสังคมหมู่บ้าน มีครอบครัวที่ประกอบด้วยผู้ชาย ผู้หญิง ผู้ใหญ่ เมื่อมีคนก็มีสมอง มีปัญญาชีวิตจึงอยู่ได้ ภูมิปัญญาในหมู่บ้านย่อมจะมี

บูรณาการสูง มีความลึกซึ้งทางคุณธรรม ทางจิตไปพร้อม ๆ กัน เช่น การเกษตร มิใช่เพียงแค่ เศรษฐกิจเพื่อเงินหรือเพื่อกินอย่างเดียว แต่เพื่อระบบ เพื่อบุตรหลาน เพื่อจิตใจ เพื่อความ สมบูรณ์ของความเป็นคน

โลกทัศน์ชีวิตทัศน์หรือทรรศนะเป็นเครื่องกำหนดความรู้ลึกและพฤติกรรมของคน ที่รับรู้ รู้ลึก นึกคิด รู้ลึกสุข ทุกข์ การเห็นหรือทรรศนะจึงเป็นจุดเริ่มของปรากฏการณ์ทางความ รู้ลึกนึกคิดในชุมชนบ้านขุนแม่รวม ดำรงความเป็นกลุ่มหรือชุมชนมาเป็นเวลานาน ต้องมี ภูมิปัญญาของกลุ่มหรือของชุมชน คนปัญญาอ่อนดำรงชีวิตด้วยตนเองไม่ได้ฉันใด สังคมที่ไม่ มีปัญญาก็ไม่สามารถอยู่รอดได้ฉันนั้น ภูมิปัญญาในหมู่บ้านสะสมขึ้นมาจากประสบการณ์ชีวิต สังคมและสภาพสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกัน และถ่ายทอดสืบต่อกันมาเป็นวัฒนธรรม เป็น ปรัชญาในการดำรงชีวิต ภูมิปัญญาในท้องถิ่นจึงมีลักษณะที่สำคัญบางประการเช่น ความ จำเพาะกับท้องถิ่น เช่น พิธีกรรม ความเชื่อเกี่ยวกับการเกิดจะเชื่อมโยงไปถึงการเจ็บ การแก่ การตายเป็นที่สุด ในระบบการดำเนินชีวิตตั้งแต่เกิดถึงตายจะมีการเคารพนบถ้อมผู้อาวุโสใน ชุมชน เพราะผู้อาวุโสถือว่ามีประสบการณ์มากจากการดำเนินชีวิตตั้งแต่เกิดจนถึงแก่ชรา ย่อมมี ส่วนในการกำหนดวิถีชีวิตให้คนรุ่นหลังได้ปฏิบัติสืบทอดต่อมา

ชีวิตสังคม สิ่งแวดล้อมจะมีการเชื่อมโยงกันเป็นบูรณาการ ภูมิปัญญาในชุมชน เป็น ภูมิปัญญาที่มาจากประสบการณ์จริงจึงเกิดการบูรณาการสูง ไม่ว่าเรื่องของกาย ใจ สิ่งแวดล้อม เชื้อเรื่องผีต้นน้ำ ประจำตระกูล เป็นการเอาเครือญาติคนในชุมชนที่เป็นนามธรรมที่สื่อไปถึง ธรรมชาติ ให้คนเคารพ ไม่ทำลายสิ่งเหล่านี้ จึงไม่เกิดการทำลายต้นน้ำและป่าในชุมชนได้ หาก คิดให้กว้างขวางออกไปจะเห็นว่า คนในรุ่นก่อนจะถือเอาวัฒนธรรมเป็นฐานการดำเนินชีวิต ไม่ ไข้ใช้ฐานวิทยาศาสตร์อย่างคนสมัยใหม่ มีการบูรณาการสูงส่ง มีความเชื่อมโยงไปสู่นามธรรม ที่ลึกซึ้งสูงและให้ความสำคัญของจริยธรรมมากกว่าวัตถุธรรม

หากมอง ไปถึงภูมิปัญญาในท้องถิ่นที่สัมพันธ์กับชีวิต สังคมและสิ่งแวดล้อม หรือวิถี ชีวิตคนในชนเผ่าปกากะญอ ซึ่งอาจมองแยกไปในเรื่องต่างๆ ได้ เช่น วัฒนธรรมการเกิดคน ปกากะญอ มีวิธีคิดว่าการเกิด (ดีตาเบล) คือการสร้างพยานแห่งความรักของพ่อแม่ เป็นที่รวม จิตใจของคนที่เป็นเครือญาติ เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย พี่ป้า น้ำ อา พ่อแม่จะนำเอาสายรกที่เกิดไปผูกไว้ ที่ต้นไม้อายุ รอบป่าในหมู่บ้าน แสดงถึงการขออนุญาตต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือเจ้าป่า เจ้าเขาให้

ปกป้องคุ้มครองลูกให้พ้นจากอันตรายจากการเจ็บไข้ได้ป่วย เจริญเติบโตแข็งแรงจุดเด่นไม้ใหญ่ในป่า พิธีกรรมนี้มุ่งหมายเพื่อจะให้ผีที่สิงสถิตย์อยู่ในป่าของหมู่บ้าน คุ้มครองชีวิตและขวัญของลูก และเป็นวัฒนธรรมในการรักษาสิ่งแวดล้อมไปด้วย การเจ็บไข้ได้ป่วยอาจเกิดจากการตัดต้นไม้ที่ผูกสาขารกและทำให้ขวัญของลูกหนีไป จึงมีกฎเกณฑ์ให้การปรับด้วยไก่ เพื่อนำเนื้อไก่ไปเลี้ยงผีป่า และตัวของพ่อแม่ก็ได้กินอาหารดีมีโปรตีน แม่ก็จะผลิตน้ำนมให้ลูกได้ดื่มนมไปด้วย เป็นการเชื่อมโยงระหว่างป่า ต้นไม้ คน และสัตว์เลี้ยงที่เป็นอาหารให้คนได้บริโภคไปด้วย คนจะมีชีวิตที่ดี ป่าไม้และต้นไม้ย่อมเจริญเติบโตไปด้วย ซึ่งเป็นการต่อยอดคุณค่าของเผ่าและระบบนิเวศน์ที่สัมพันธ์กันตั้งแต่เกิด

การใส่เสื้อใหม่ให้เด็กเกิดใหม่ นำก้อนหินใส่ไว้ในเสื้อ หลังจากพิธีผู้ซื้อมือเด็กเกิดใหม่เมื่อเด็กอายุครบ 1 ปี จะทอเสื้อผืนแรกให้เสร็จภายใน 1 วันจากนั้นจะให้สุนัขใส่ก่อนแล้วจึงนำไปใส่ให้เด็ก นั่นหมายถึงภูมิปัญญาที่แสดงถึงให้เด็กมีอายุมั่นคงขวัญยืนตั้งหินผา เจริญเติบโตแข็งแรงต่อโรคร้ายไข้เจ็บเหมือนสุนัขป่า โดยการทอเสื้อผ้าแบบแสดงเพศของเด็กด้วย เช่นเด็กชายก็ทอเสื้อสีแดง เด็กหญิงก็ทอเสื้อสีขาว ซึ่งเป็นวัฒนธรรมของแบบชาวปกากะญอ (กะเหรี่ยง) ให้เห็นชัดเจน ซึ่งเป็นภูมิปัญญาจำเพาะของเผ่าในท้องถิ่นของตน

คนเราเมื่อเจริญเติบโตขึ้นก็เกิดการช่วยเหลือตนเอง พ่อแม่ ญาติพี่น้อง เครือญาติ คือวัฒนธรรมในการทำมาหากิน ก็มีการแต่งงานหาคู่ครองและมีบุตรสืบทอดเหมือนกงเกวียนของล้อ ก็เป็นธรรมดาที่จะต้องเป็นคุณปู่ คุณย่า คุณตา คุณยาย คือแก่ตัว (ชราภาพ) ก็ผ่านวิธีการทำมาหากินจากภูมิปัญญาของคนรุ่นก่อน โดยเฉพาะผู้ชายจะต้องเรียนรู้ทางพิธีกรรมของครอบครัว เช่น เลี้ยงผีไร่ ผีป่า ผีเรือน ซึ่งจะเป็นหน้าที่ของผู้ชาย มีการเจ็บไข้ได้ป่วยบ้าง ก็จะทำพิธีของให้ผีต่าง ๆ ช่วยให้ออกจากโรคร้ายไข้เจ็บด้วย ผู้วิจัยพบเด็กที่ป่วยเป็นไข้ในชุมชนบ้านขุนแม่รวมรายหนึ่ง มีหมอพื้นบ้าน (หมอผี) ได้มาทำพิธีที่ใกล้แม่น้ำก็เข้าไปสังเกตและสนทนากับหมอพื้นบ้านได้ความว่า ป่วยเป็นไข้ อ่อนเพลีย ลูกยืนไม่ได้ ขาดโรงเรียนหลายวัน เป็นลูกผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หมอผีแนะนำให้นอนใกล้ ๆ เตาไฟในห้องนอน ไม่เกิน 3-4 วัน ก็หาย ผู้วิจัยเข้าใจว่า คนเป็นไข้หากได้รับความอบอุ่นใส่เสื้อผ้าหนา ๆ ดื่มน้ำร้อนก็หายได้ ซึ่งในระบบความคิดของคนในชุมชนที่เป็นหมอพื้นบ้านบอกว่านอนใกล้ไฟก็หาย ซึ่งเป็นภูมิปัญญา

ในด้านการให้ความอบอุ่นทางร่างกาย ส่วนการทำพิธีเลี้ยงผี เป็นการรักษาด้านจิตใจ นี่คือคุณค่าทางวัฒนธรรม การทำมาหาเลี้ยงชีพก่อนจะไปสู่สุคติคือการตาย

การตาย คนปกากะญอบ้านขุนแม่รวม ได้ให้ความหมายว่าพื้นทุกข์คือคนที่อยู่เป็นทุกข์ คนที่ตายก็ไม่ได้ใช้สมองคิด ไม่ได้ทำงาน การผลิต ก็คือว่าพื้นทุกข์ ซึ่งเรียกตามภาษาของเขาว่า “ตีปกาะชะ ล่อหมา” ความหมายก็คือ “ข้อห้ามสำหรับวิญญาณที่หลุดหาย” ซึ่งชาวปกากะญอ ทุกคนจะหยุดการทำงานทุกสิ่งทุกอย่าง เพราะมีความเชื่อว่า “ถ้าไม่หยุดทำงาน ค่าที่ค่าเต๊าะ เข้าใจว่า คนเป็นพร้อมที่จะตายด้วย” ซึ่งจะให้ความสำคัญเรื่องนี้มาก ซึ่งเป็นสาระทางวัฒนธรรมชุมชน พิธีกรรมนี้จะมีทั้งสิ้น 5 ขั้นตอน คือ การเตรียมอาบน้ำศพ สวมเสื้อผ้าใหม่ ห่อศพด้วยเสื่อตีข้าว ขั้นต่อมาเตรียมสัมภาระให้ศพเป็นการเตรียมความสุขสงบให้คนตายกลับไปยังโลกหน้า (เป็นโลกทางศาสนาพุทธ) ขั้นต่อมาเป็นการขับไล่ผีเพื่อส่งวิญญาณศพ พิธีนี้จะใช้เฉพาะผู้ชายเท่านั้นเป็นผู้ขับไล่ ผู้หญิงจะทำไม่ได้ถือเป็นสิ่งต้องห้าม แต่ในตอนกลางคืนจะมีผู้ชายหนุ่ม หญิงสาว มาขับไล่ผีเกี่ยวกับพราศีกันของหนุ่มสาว ซึ่งถือเป็นลำนำสนุกเพื่อไม่ให้งานเงียบเหงา ขั้นตอนที่ 4 พิธีกรรมส่งสิ่งของสัมภาระให้คนตาย ที่เคยใช้ประจำวันเพื่อให้สุขสบายในโลกหน้า ขั้นตอนที่ 5 พิธีกรรมปลงศพ หลังจากนั้นก็มีข้อห้ามไม่ให้คนในหมู่บ้านออกไปทำงานนอกบ้านเป็นเวลาจำนวนที่เอาศพคนตายไว้ เช่น 1 วันหรือ 3 วัน เป็นต้น คุณค่าทางภูมิปัญญานี้เป็นวัฒนธรรมระดับชุมชนในด้านความจำเพาะท้องถิ่นของชนเผ่า เช่น การจุดเทียนเป็นการชี้ทิศทางให้คนตายไป การขับไล่ผีเป็นการส่งวิญญาณให้คนตายไปอย่างมีความสุขในโลกหน้า

จะเห็นสาระในด้านการสั่งสอนให้คนที่ยังมีชีวิตมากกว่า เช่น เป็นคนต้องซื่อสัตย์ สุจริต ไม่โลภมาก เพราะตายแล้วเอาอะไรไปด้วยไม่ได้ คนตายต้องกลับไปหานางพญาต้นโพธิ์ต้นไทร เพื่อตัดสินใจคิดว่าจะไปอยู่อย่างสุคติในโลกวิญญาณต่อไป การขับไล่ผีของคนหนุ่มสาวในเวลากลางคืนหรือเป็นเวทีให้หนุ่มสาวได้พบเนื้อคู่กัน คนตายตัวตายไปคนเดียว ไม่เอาคนเป็นไปด้วย เป็นการคืนทรัพย์สินต่างๆ ให้คนตายเป็นการเชื่อมโยงไปถึงผู้เอาธุระ ผู้นำทางพิธีกรรม ให้คนได้เห็นคุณค่าของวัฒนธรรมของตนว่ามีคุณค่าทางจิตใจ ความรู้สึก นำ

ไปสู่เอกลักษณ์เฉพาะชนเผ่าป่ากาเกอญอ ในด้านวัฒนธรรมที่มองเห็นเป็นนามธรรม ที่บรรพบุรุษสืบทอดกันต่อมารวมร้อยกว่าปี

เนื้อหาสาระที่เป็นรูปธรรมในเรื่องเกี่ยวกับเฉพาะด้านต่างๆ เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรมศิลปดนตรี และอื่นๆ

ความเชื่อและการยอมรับต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติที่เป็นผลดี หรือผลร้ายต่อคนในสังคมนั้น ๆ แม้ว่าพลังทางธรรมชาติเหล่านั้นไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริงหรือไม่ แต่คนในชุมชนหมู่บ้านต้องยอมรับและให้ความเคารพเกรงกลัวอยู่อย่างเหนียวแน่น และความเชื่อนี้แหละที่ทำให้เกิดพิธีกรรมต่างๆ

2. ลักษณะที่เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องเกี่ยวกับเฉพาะด้านต่างๆ เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปดนตรีและอื่นๆ

ภูมิปัญญาเหล่านี้ สะท้อนออกมาในลักษณะที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกันคือ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับโลก สิ่งแวดล้อม สัตว์ พืช ธรรมชาติ คนกับคนในสังคมหรือในชุมชนและความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติที่ไม่สามารถสัมผัสได้ทั้งหลาย ส่วนที่เป็นรูปธรรมนั้น แสดงออกมาทางภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตอย่างมีเอกภาพ เหมือนสามมุมสามเหลี่ยม พิธีหลายอย่างจะเป็นเนื้อหาที่จะแสดงถึงภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน การทำมาหากินที่เรียกกันว่า การผลิตในรูปเกษตรกรรม ชาวบ้านชุมชนแม่รวมที่รวมกันเป็นหมู่บ้านอย่างแน่นแฟ้นมาตลอด เขายังมีวิถีชีวิต มีวิธีการจัดระบบการเกษตรแบบคนบนหุบเขาจากการสังเกตเรียนรู้จากอดีตจนถึงปัจจุบันที่คนในเผ่าของเขากระทำการสังสมสืบทอดกันมา ซึ่งคนภายนอกอาจมองว่าเป็นพวกที่น่าสงสาร ต่ำต้อย ยังไม่พัฒนา ซึ่งในความเป็นจริงบริบทของคนบนภูเขามืออากาศหนาวเย็นเกือบตลอดปี เขามีวิถีคิดของตนเอง มองดูระบบการผลิตทางด้านเกษตร เขามีวิถีคิด การเลือกพื้นที่อย่างเหมาะสมกับบนภูเขาสูง เขาคิดว่าบนสันเขา (บนคอยสูง) จะมีฝนตกมากช่วงเดือนมิถุนายน กรกฎาคม เขาจึงเลือกปลูกข้าวพันธุ์เบา เพราะช่วงฤดูสิงหาคมถึงเดือนกันยายนฝนจะน้อย น้ำจะไหลลงสู่ที่ต่ำ การปลูกพืชพันธุ์หนักจะอยู่ช่วงล่างของภูเขา ดูแสงแดดว่าระหว่างช่วงเช้ากับบ่าย แสงแดดส่องทั่วถึงหรือไม่ ช่วงสายช่วงก่อนเที่ยงจนถึงช่วงบ่ายมีแสงแดดเพียงพอหรือไม่ ข้าวพันธุ์ไหนเหมาะสมกับการเพาะปลูกใน

พื้นที่คูทิศทางลมว่ามีลมโกรกแรงไปหรือไม่ ดินเหมาะแก่การเพาะปลูกเพียงไหน มีระบบการพักดิน เป็นปีสองปีถึงสี่ปี ระยะเวลาหลังคนมากขึ้นอาจลดบทบาทให้พักดินลดลงเหลือสองปีถึงสามปี เป็นต้น สิ่งเหล่านี้คือวิถีชีวิตทางภูมิปัญญาในด้านการผลิต คนนอกอาจมองผิวเผินไม่เจาะลึกลงไปก็คิดว่าเป็นพวกที่น่าสงสาร ตำต้อย ต้องเข้าไปพัฒนาโดยโครงการต่างๆ ที่เน้นวิชาการหรือเทคโนโลยีแผนใหม่โดยขาดการเชื่อมโยงของเก่า

การขาดการปรับปรุงที่เหมาะสม เป็นผลให้วิถีชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยนไปอย่างรวดเร็ว เกิดการแข่งขันในการใช้เทคโนโลยี ใช้จ่ายปราบศัตรูพืช ฆ่าหญ้า ทำให้เกิดมลพิษสารตกค้างลงสู่ แม่น้ำลำธาร ซึ่งส่งผลให้คนพื้นราบถูกระทบไปด้วย เช่นการปลูกกะหล่ำบนภูเขาสูง ที่ใช้จ่ายปราบศัตรูพืช เป็นต้น ปลาในแม่น้ำเริ่มสูญพันธุ์ แม่น้ำเริ่มมีสารพิษเจือปนเพราะเป็นรายได้เสริมจากภาคเกษตร ซึ่งในความเป็นจริงชนเผ่าปกากะญอจะอยู่แบบสมถะ พอมิข้าวกินก็หาอาหารตาม ป่าเขา ลำห้วย ลำธาร ไปเป็นวันๆ ก็อยู่ได้ ในการเลี้ยงสัตว์ของชนเผ่านี้จะมีไก่กับหมูเป็นหลัก ซึ่งจะสังเกตได้ว่าพิธีกรรมต่าง ๆ การบวงสรวงเช่น ไห้วจะใช้เล็บไก่ ขนไก่ เลือดไก่ เครื่องในเพียงเล็กน้อย ส่วนเนื้อหมู หรือไก่อนำมารับประทานร่วมกันทั้งครอบครัวอย่างอิมหันำสำราญ และเลี้ยงแขกที่เชิญมาร่วมพิธีกรรมอีกด้วย อาหารเหล่านี้จะให้โปรตีนสูง เพราะชนเผ่านี้ถือว่าการที่นำไก่หรือหมูไปเลี้ยงในพิธีกรรมแล้วนำมารับประทาน อาหารจะเป็นอาหารที่ศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งในความเป็นจริงก็คืออาหารประเภทโปรตีนชั้นดีนั่นเอง เพราะหมูไก่เลี้ยงแบบปล่อยปละละเลยเป็นธรรมชาติ ไม่ได้เลี้ยงโดยอาหารสำเร็จรูปแต่ประการใด เนื้อย่อยอร่อยดีกว่าสัตว์ที่เลี้ยงโดยอาหารสำเร็จรูป แม้แต่ปู ปลา ก็หากินตามลำห้วย ลำธารน้อยใหญ่ ซึ่งมีคุณค่าทางอาหารสูง เมื่อว่างจากการผลิตก็ออกป่าล่าสัตว์เป็นอาหาร ผู้ใหญ่บ้านพ่อหลวงสุทิน เลิศดำเนิน บอกกับผู้วิจัยว่าในป่านี้บางครั้งก็ได้กินเนื้อกิ้งที่ตกเขาสูงบ้าง ประมาณตอนเย็นก็ออกไปล่าหมูป่าซึ่งมากินข้าวไร่ของชาวบ้าน นับว่าเป็นอาหารชั้นดีกว่าที่คนพื้นราบ ซ้อผัก ซ้อเนื้อที่ขายอยู่ตามห้างร้านใหญ่ในตัวเมืองมารับประทาน เพราะอาจจะได้ผักมีสารพิษ ได้เนื้อที่เลี้ยงด้วยอาหารสำเร็จซึ่งอาจนำมาซึ่งโรคภัยไข้เจ็บ

ชนเผ่าปกากะญอ หมู่บ้านขุนแม่รวม โดยเฉพาะผู้หญิงจะเริ่มเรียนรู้การถักทอผ้าตั้งแต่เด็ก ๆ อายุ 9 ขวบ 10 ขวบ ก็เริ่มหัดทำหัตถกรรมในครอบครัว เช่นการทอผ้าฝ้าย พื้นบ้านซึ่งปลูกตามไหล่เขามาเป็นผ้านุ่ง ซึ่งเป็นการประหยัดที่ไม่ใช้เงินทองไปซื้อจากข้างล่าง ทุก

ครอบครัวจะมีการปลูกฝ้ายเพื่อเป็นหัตถกรรมสำหรับครอบครัว เมื่อคนพื้นราบขึ้นไปบนเขา เห็นฝ้ายสวยงามอาจซื้อลงมาข้างล่างซึ่งมีราคาแพงพอสมควร เพราะชาวบ้านบอกว่าใช้เวลาหลายวันประมาณ 10 วันกว่าได้ 1 ฝืน ซึ่งมีฝีมือประณีตแตกต่างกัน คนที่มีพรสวรรค์หรือชำนาญมาก่อน ทำได้สวยงามมีการปลูกเดียวไว้ตามหัวไร่ปลายนาเพื่อนำมาประดิษฐ์ตกแต่ง เสื้อสำหรับผู้หญิงที่ออกเรือน สวยงามตามแบบของชนเผ่าอย่างดี ก็จากสัญลักษณ์ของการแต่งกายด้วยการทำหัตถกรรมครอบครัวนี้เอง ปัจจุบันการศึกษาได้เข้ามามีบทบาท ทำให้เด็กที่ได้รับการศึกษาและออกไปทำงานทำในต่างหมู่บ้าน ในตัวอำเภอและจังหวัดอาจจะให้ความสำคัญในการถักทอลงไปบ้างแต่จะเป็นเฉพาะผู้ชาย ส่วนผู้หญิงยังคงมีบทบาทในการใช้เวลาว่างถักทออยู่ ซึ่งจะยังดำรงคงไว้ซึ่งวัฒนธรรมของตนเอง ชนเผ่าปกากะญอส่วนใหญ่จะสนใจสิ่งใกล้ตัว กิจกรรมบางอย่างของการถ่ายทอดให้เด็ก ๆ ง่ายและไม่ค่อยซับซ้อนเท่าที่ควร การลองทำสิ่งเหล่านี้เป็นการฝึกความอดทน ฝึกการรักสวยรักงามความเป็นกุลสตรีของลูกผู้หญิงเป็นอย่างดี ส่วนผู้ชายส่วนมากผู้ใหญ่หรือหัวหน้าครอบครัวมักจะให้เด็ก ๆ เริ่มรู้จักการจักสานไม้ไผ่ ซึ่งมีมากมายในหมู่บ้านจะมีการฝึกจักสานลอบไซ เครื่องดักจับปลา เป็นต้น หรือพวกกระบุง สะล้อ สำหรับสะพายหาของป่าเก็บเห็ด หาพื้นไว้สำหรับก่อไฟพิงกันหนาวได้ อย่างดี ซึ่งจะเห็นได้ทั่วไป ในยามว่างจากการผลิตตามไร่ข้าว ไร่นา สวนของชนเผ่านี้ ซึ่งรู้จักการนำไม้ไผ่มาประดิษฐ์ประกอบตำเลียงน้ำจากบนภูเขาามาสู่บ้านของตนเองไม่ต้องไปตัดน้ำจากที่ไกล

สาระเหล่านี้ได้ส่งสมกันมานานร่วมร้อยกว่าปี อยู่กันแบบพึ่งพาอาศัยกัน ช่วยกันด้วยแรงงานของคนในครอบครัวและเพื่อนบ้านมานานนับศตวรรษ

ในเรื่องศิลปะและดนตรีของชนเผ่านี้ เพลงชาวเขา เช่น พิณของคนบนเขาล้วนทำมาจากไม้ไผ่ การเล่นดนตรีของชนเผ่านี้ไม่ได้ทำเพื่อความสนุกและการผ่อนคลายอารมณ์อย่างเดียวเท่านั้น ยังใช้เป็นส่วนประกอบที่สำคัญทางพิธีกรรมและประเพณีต่างๆ ภาษาดนตรีจะเป็นสื่ออย่างหนึ่งที่ส่งเสียงเพลงประกอบดนตรีถึงผู้คนในหมู่บ้าน และควงวิญญาณของบรรพบุรุษบนหุบเขาภูนี้ ซึ่งในอดีตจะมีเพียงซึง พิณ ที่ทำจากไม้ไผ่เขาควยและกลองจากหนังสัตว์ส่วนมากจะเป็นเครื่องสายเป็นส่วนมาก ปัจจุบันนิยมซื้อสิ่งที่เป็นโลหะ เช่น ฉิ่ง ฉาบ ฆ้องมา

ผสมผสาน บางทีก็เริ่มซื้อจากคนพื้นเมืองจากพื้นราบเพราะง่ายและสะดวกที่ต้องไปประดิษฐ์จากไม้ไผ่เพราะเสียงอาจเพี้ยนและไม่คงทนถาวร เหมือนซื้อมาจากข้างล่างเมื่อ 40 กว่าปีมาแล้วพอลูกลงหละ เล่าว่า สัญญาณอันหนึ่งของชนเผ่าปกาเกอะญอคือ กลองหนังควายและเขาควายเป็นเครื่องสัญญาณในการเรียกลูกบ้านในการเก็บเกี่ยว พิธีกรรมต่างๆ และการร่วมประชุมปรึกษาหารือ โดยสัญญาณกลองและการเป่าเขาควายเป็นไม่เหมือนกัน ชาวบ้านจะรู้ว่านี่คือสัญญาณพิธีกรรมแต่งงาน พิธีกรรมศพ พิธีกรรมการผลิต การเก็บเกี่ยว ส่วนกลองจะมีจังหวะแตกต่างกัน ปัจจุบันสิ่งเหล่านี้หายไปบ้างเพราะมีเสียงตามสายกระจายข่าวในหมู่บ้าน เพลงปกาเกอะญอก็จะลดบทบาทลงไป เมื่อมีเพลงลูกทุ่ง เพลงสตริงมาแทน แต่จะยังคงเหลือสำหรับงานบันเทิงในพิธีกรรมและการสื่อถึงโลกวิญญาณเท่านั้น ซึ่งจะเห็นได้ว่ามีการเปลี่ยนแปลงในเรื่องศิลปะดนตรี เด็ก ๆ ที่เรียนในระดับมัธยมอาจจะใช้กีตาร์เป็นสื่อแทนเสียงซึ่ง เสียงพิณมีการเป่ามโหรีของเด็กนักเรียนชั้นประถมเกิดขึ้นในหมู่บ้าน ทำให้ศิลปะทางดนตรีมีความหลากหลายเกิดขึ้นในหมู่บ้าน

ปัจจุบันอาจเห็นความเปลี่ยนแปลงตามท้องถิ่นต่างๆ ในชนบททางภาคเหนือเห็นได้ชัดเจนจากสภาพความเป็นอยู่ของคนในชุมชนที่มีพลวัตอยู่ตลอดเวลา บ้านขุนแม่รวมก็ยังคงเหมือนหมู่บ้านต่าง ๆ ซึ่งจะมีการเปลี่ยนแปลงทางภูมิปัญญาของชนเผ่าอยู่บ้าง แต่เนื่องจากคุณธรรมและการนับถือผีได้หยุดนิ่งและถ่วงดุลไว้ บางสิ่งอาจจะไม่สูญหายไปหมด อาจพบพิธีกรรมระดับต่าง ๆ ในชุมชนอยู่ ทั้งนี้เพื่อต่อยอดวิถีชีวิตของคนในชุมชนให้มีความยั่งยืนต่อไป การนับถือผีฝ่ายชายและแม่ยังคงเป็นคุณธรรมความกตัญญูทเวทิตา ยังมีความเชื่อเรื่องผีซึ่งเป็นวิถีปัจจุบันอย่างมั่นคง

สาระเกิดจากการสั่งสมและกระจายความรู้เพื่อใช้ความรู้นั้นมาบริการคนในชุมชนได้ในขณะเดียวกัน ภูมิปัญญายังเป็นระบบความรู้ที่อาศัย จากนั้นก็เกิดการถ่ายทอดความรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง เมื่อการถ่ายทอดเป็นเวลานานร่วมปี ๆ หรือ หลาย ๆ ปีต่อมาคนที่ได้รับการถ่ายทอดก็จะสร้างสรรค์และปรับปรุงระบบความรู้นั้น เมื่อเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงของสังคม

ความจริงคนในชุมชนไม่ได้แยกการใช้ภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรออกจากเรื่องอื่นๆ ในวิถีชีวิตเขาจะใช้ภูมิปัญญาในการทำมาหากิน สืบทอดมรดกสัมพันธ์กับผีสงเทวดา และศาสนาอื่นๆ อยู่ตลอดเวลา ซึ่งจะมีการใช้เป็น 4 ลักษณะคือ

1. การใช้ภูมิปัญญา โดยผ่านการตั้งกฎเกณฑ์ที่ชัดเจนตายตัว เช่น กฎเกณฑ์เหมืองฝายที่มีการเขียนไว้ในใบลานของชุมชนภาคเหนือ ส่วนที่ไม่ได้เขียนไว้ก็จะแสดงออกมาทางรูปของประเพณีที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา โดยไม่มีใครกล้าหลีกเลี่ยง

2. ใช้ภูมิปัญญาเข้ามาจัดการทรัพยากรที่มีประสิทธิภาพ คือใช้มาก ลงทุนน้อย เช่น กรณีเหมืองฝายนั้น เป็นการจัดการน้ำให้กระจายไปยังที่ดินให้กว้างที่สุด เพื่อให้คนที่มีความได้รับน้ำอย่างทั่วถึงตามที่คนในชุมชนต้องการ ไม่ใช่ทำฝายเพื่อกระจายให้คนส่วนน้อย ซึ่งไม่ใช่เป้าหมายของเหมืองฝายทั้งยังมีการใช้อย่างยั่งยืน คือทุกคนในชุมชนมีโอกาสใช้เหมือนกัน และเปิดโอกาสให้คนทั้งหมดในชุมชนหลายๆ หมู่บ้านเข้ามาใช้ทรัพยากรที่เป็นสาธารณะ ไม่ว่าจะเป็นที่ดิน น้ำป่า ซึ่งถือว่าเป็นทรัพยากรสาธารณะ ทุกคนก็สามารถใช้ร่วมกันได้

3. การมอบหน้าที่ให้สิ่งต่าง ๆ รอบตัวทั้งในชีวิตประจำวัน เช่น มอบหน้าที่ให้พืชเป็นประโยชน์ทางยาสมุนไพร มอบหน้าที่ให้รักษาความทรงจำของคนในชุมชน เช่น เจดีย์สถานก็มีตำนานอยู่มากมาย ตัวภูมิปัญญาจึงเป็นตัวทำให้เกิดอำนาจขึ้นในท้องถิ่นนั้น ๆ

4. ใช้ในทางพิธีกรรมความเชื่อ เช่น การเซ่นไหว้ผีฝาย การเซ่นไหว้ผีขุนน้ำ พิธีกรรมจะเป็นสถาบันที่รองรับภูมิปัญญา ชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรต่างๆ หากจะวิเคราะห์สาระทางพิธีกรรมในชุมชนปกากะญอ (กะเหรี่ยง) ในหมู่บ้านขุนแม่รวม จะพบใน 3 รูปแบบ คือแบบแรกเป็นพิธีกรรมตามวงจรของชีวิต แบบที่สองเป็นพิธีกรรมหลักในรอบ 1 ปี การผลิตแบบสุดท้ายเป็นแบบตามโอกาส ที่เฝ้าต่อคนในชุมชนขณะยังดำเนินชีวิตอยู่ในหมู่บ้าน

5. ปัจจัยและเงื่อนไขภายใน

จุดเปลี่ยนแปลงสำคัญที่มีผลต่อการกระทบต่อสาระในพิธีกรรมของหมู่บ้านขุนแม่รวม ในยุคปัจจุบันนอกเหนือจากกฎเกณฑ์ของหมู่บ้านที่กำหนดขึ้นมาช่วงระยะหลังที่บุคคลส่วนหนึ่งและองค์กรภายในเช่น คณะกรรมการหมู่บ้าน (กม.) สมาชิกสภาตำบลบ้านจันทร์ เพียงไม่ถึง

ครึ่งหนึ่งของคนในหมู่บ้านอาจกล่าวได้ว่า เกิดจากปัจจัยและเงื่อนไขภายในเหล่านี้ประกอบ ด้วย เช่น

5.1 ระบบผู้นำอย่างเป็นทางการของรัฐ

การแต่งตั้งผู้นำอย่างเป็นทางการเช่น ผู้ใหญ่บ้าน อาจารย์ใหญ่ หรือครูใหญ่ อาสาสมัครต่าง ๆ เช่น ผู้นำ อสม. ผู้นำอาสาพัฒนาชุมชน อาสาสมัครผู้นำทางการเกษตร ฯลฯ เหล่านี้ เป็นบุคคลภายในชุมชน อาจมาจากนอกชุมชนมักจะตกอยู่ภายใต้อำนาจของรัฐ ที่จะนำกรอบคิดของรัฐไปครอบงำคนในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง พิธีกรรมบางอย่างของหมู่บ้าน ไม่ว่าในระดับชุมชนหรือระดับครอบครัว เพราะบางครั้งจะเห็นว่าเวลาทำการพัฒนาถนนหนทางพวกนี้จะมีบทบาทมาก และเมื่อทางราชการเข้าไปแจกจ่ายสิ่งของต่าง ๆ ผู้นำพวกนี้ จะมีการจัดการเพื่อให้กับคนในชุมชน เมื่อคนในชุมชนเห็นว่าผู้นำเหล่านี้มีประโยชน์ต่อผลประโยชน์ต่าง ๆ ก็จะพากันมาสยบต่อผู้นำเหล่านี้ ส่วนผู้นำทางพิธีกรรมอาจลดอำนาจลงไปเพราะเห็นว่าผลประโยชน์ต่อตนน้อย ซึ่งเป็นผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางภูมิปัญญาในพิธีกรรมด้านครอบครัว เครือญาติ เพราะผู้นำอย่างเป็นทางการของรัฐ ซึ่งอาศัยประโยชน์ส่วนตัวเป็นหลักในการจูงใจคนในชุมชนมากขึ้น ให้เห็นค่าของคนที่เป็นเจ้าหน้าที่ เช่น คณะกรรมการหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน เช่นการแจกพันธุ์พืช การแจกผ้าห่มกันหนาว เป็นต้น

5.2 ระบบเครือญาติ

เมื่อมีการแต่งงานข้ามศาสนาพวกที่นับถือพุทธศาสนายังมีการนับถือผีอยู่ แต่สำหรับพวกที่นับถือศาสนาคริสต์จะไม่นับถือผี พิธีกรรมต่าง ๆ ไม่ต้องเข้าร่วม จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและตัวพิธีกรรมเกี่ยวกับการผลิตหายไปบ้างเพราะไม่ต้องเข้าร่วมพิธีกรรมในระดับการผลิต ซึ่งในหมู่บ้านขุนแม่รวมนั้นมีเพียงครอบครัวเดียวที่นับถือศาสนาคริสต์จากการสนทนาพบว่า คณะกรรมการหมู่บ้านบอกว่าทางหมู่บ้านอนุโลมไม่ต้องเข้าร่วมพิธีกรรมก็ได้ ซึ่งการจัดระบบเครือญาตินั้นเวลาที่มีพิธีกรรมแต่งงาน จากนั้นเมื่อแยกไปตั้งครอบครัวใหม่จะต้องทำพิธีบ๊ะจ่าง หรือ บระ แปลว่า ผูกติดกัน ซึ่งจะโยงไปถึงการหล่อหลอมในแง่ของการสืบเชื้อสายไปถึงพิธีกรรมออบระ คือ ลักษณะการอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม จากนั้นจะมีการอ้อทาในระบบการสั่งสอนครอบครัวใหม่เพื่อสืบทอดการเป็นญาติกัน หากการแต่งงานข้ามศาสนา

พิธีกรรมนี้ขาดหายไปต้องไปทำ พิธีกรรมแบบศาสนาอื่นจึงทำให้เปลี่ยนแปลงไปบ้างแต่ไม่มากนัก ส่วนใหญ่ยังคงอยู่ของตัวภูมิปัญญาในพิธีกรรมนี้อยู่

5.3 ระบบการถ่ายทอดการเรียนรู้ในชุมชน

ระบบการถ่ายทอดการเรียนรู้ภายในชุมชนดั้งเดิม ถ่ายทอดความรู้จากภายในครอบครัวโดยเริ่มจากบ้าน เด็กผู้ชายบิดาเป็นผู้ถ่ายทอด เด็กผู้หญิงมารดาเป็นผู้ถ่ายทอด คนในชุมชนจะมีผู้อาวุโสและฮีโร่เป็นผู้ถ่ายทอด ต่อมาเมื่อมีการพัฒนาสมัยใหม่เข้าสู่ท้องถิ่น เช่น มีการแต่งตั้งผู้ใหญ่บ้าน มีการตัดถนนหนทาง มีการสร้างโรงเรียน การถ่ายทอดการเรียนรู้ภายในชุมชน จึงเป็นหน้าที่ของผู้ผู้เฒ่าผู้ชราที่ได้รับคำตอบแทน เช่น ผู้ใหญ่บ้าน ครู จึงเป็นการจัดระบบการถ่ายทอดจากรัฐ เช่น มีคิดตั้งเสียงตามสายกระจายข่าวภายในหมู่บ้าน ทำให้ระบบดั้งเดิมของการเรียนรู้จากครอบครัว ซึ่งเป็นการเรียนรู้วิชาชีพเปลี่ยนแปลงไป มีการเรียนรู้ด้านภาษาและหนังสือเป็นระบบการเรียนรู้ที่อยู่ในโรงเรียน บทอื้อทาทของปกากะญอ ตำราภาษาปกากะญอ เริ่มขาดการใส่ใจจากคนรุ่นใหม่เพิ่มขึ้น จะยังคงอยู่ในระบบคนแก่แก่ ผู้อาวุโสภายในหมู่บ้านเท่านั้น ระบบการถ่ายทอดการเรียนรู้ในชุมชนเริ่มเปลี่ยนแปลงไป

5.4 วัฒนธรรมท้องถิ่น

เงื่อนไขทางวัฒนธรรมในความหมายที่มองเห็นซึ่งเป็นองค์วัตถุและวัฒนธรรมในความหมาย ที่มองไม่เห็นในส่วนที่เป็นองค์ความเชื่อหรือคุณค่าในหมู่บ้านขุนแม่รวมนั้น ในส่วนแรก คือส่วนที่มองเห็นการแต่งกายซึ่งจะมีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง การแสดงออกทางร้องรำ ทำเพลงในพิธีกรรมวันขึ้นปีใหม่ งานศพ การทักทอเครื่องใช้ ตลอดจนรูปแบบการทำมาหากินและการร่วมมือกันต่าง ๆ ส่วนที่มองเห็นก็เป็นเรื่องที่คนกับความเชื่อกับธรรมชาติกับสังคม และกับตัวเองซึ่งเรียกว่า “คุณค่า” และตัวคุณค่านี้นี้แหละที่เป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของคนในชุมชน

ที่ผ่านมาจากอดีตจนถึงปัจจุบันมีการพัฒนาวัฒนธรรมเหล่านี้ตลอดมา ซึ่งจะแยกเป็น 2 ส่วน ที่เป็นวัฒนธรรมที่จับต้องได้และส่วนที่เป็นคุณค่าในส่วนที่เป็นวัตถุจับต้องได้นั้น การพัฒนาบ่อยครั้งที่ทำให้วัฒนธรรมหยุดนิ่งเช่น การแต่งกายปัจจุบันชาวเขาเผ่านี้โดยเฉพาะผู้ชายมักจะไม่พิถีพิถันในการแต่งกายแบบชนเผ่าจะมาซื้อเสื้อผ้าเหมือนคนพื้นราบทำให้คิดว่าทันสมัยสะดวก ง่ายต่อการจัดหา เช่นเปลี่ยนการสวมกางเกงจากเอกลักษณ์ของชุมชนเผ่าเป็น

กางเกงยีนการร้องรำทำเพลงของชาวเขาดั้งเดิม เป็นบทเพลงแห่งวิญญาณและความหรรษาของหมู่บ้านก็ปรับเปลี่ยนเป็นเพลงลูกทุ่ง สนุกสนานไป ซึ่งในส่วนเดิมเพลงชาวเขาเป็นส่วนประกอบสำคัญของประเพณีและพิธีกรรม ภาษาดนตรีและบทเพลง เป็นการสื่อสารกับผู้อื่นหรือติดต่อกับโลกวิญญาณ ซึ่งนับวันจะหายไปจากชุมชนเขา เมื่อวิทยุ โทรทัศน์ เข้ามามีบทบาทจากการที่คนรุ่นใหม่ที่เรียนรู้ภาษาไทยมากขึ้น การแสดงดั้งเดิมของหมู่บ้านเริ่มหายไปแต่นำออกมาเพื่อคนภายนอกบริโภค ที่ไม่เกี่ยวข้องกับกาลเวลา สถานที่ จึงมีการนำออกมาแสดงตามงานบันเทิงต่าง ๆ ในตัวอำเภอ จังหวัด เพื่อให้นักท่องเที่ยวทั้งคนไทยพื้นราบและคนต่างชาติได้เข้าชมเท่านั้นไม่ว่าจะเป็นงานขันโตก ดินเนอร์ ตามงานต่าง ๆ เพราะคุณค่าสูงสุดอยู่ที่ระบบเศรษฐกิจสินค้าคือ ทำวัฒนธรรมเดิมเป็นสินค้าไปและมีการประยุกต์เข้ากับวัฒนธรรมพื้นราบเข้าไปอีก สิ่งของเครื่องใช้ เช่น ครกตำข้าว กระบุงใส่ข้าว เสื้อผ้าของชนเผ่า ก็นำมาประดับไว้ตามบ้านผู้มีฐานะในตัวเมือง ตัวจังหวัด ตลอดถึงเมืองหลวง(กรุงเทพ) เป็นสิ่งสวยงามไปเพราะคุณค่าเดิมของชนเผ่าข้าวคือชีวิต

ในหมู่บ้านขุนแม่รวม มีพิธีกรรมต่าง ๆ มากมายในอดีต พิธีกรรมคือคุณค่าเดิม ที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ คุณค่าเกี่ยวกับการกตัญญูกตเวที ต่อผีบรรพบุรุษ ไม่ให้ญาติวงศ์สาครญาติ เผ่าพันธ์ทะเลาะเบาะแว้งกัน ประพตติพิศเพศพันธ์ ซึ่งถือเป็นวัฒนธรรมส่วนที่มองไม่เห็นคือผีเพราะจับต้องไม่ได้ คนที่ได้รับการศึกษาแผนใหม่อาจมองว่าเป็นสิ่งงมงายไร้สาระ เช่น พิธีกรรมวันขึ้นปีใหม่ (นีซอโค) เป็นวันเริ่มการผลิต ทุกคนในหมู่บ้านจะทำพิธี “กจี” คือการผูกข้อมือทุกคน เพื่อให้การผลิตได้รับผลดี ความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติมีความร่มเย็นเป็นสุข หลังจากเสร็จสิ้นพิธีกรรมการผลิตการเก็บเข้ายุ้งฉาง “เพาะกิติะ” เสร็จก็ทำพิธี “กจี” อีกครั้งในรอบปีการผลิตจะมีการผูกข้อมือ 2 ครั้ง ซึ่งถือเป็นคุณค่าสูงสุด ปัจจุบันเริ่มหายไปบ้างจากพวกลูกหลานที่เข้ามาเรียนหนังสือในตัวอำเภอ จังหวัด เพราะอายุที่จะผูกข้อมือไปเรียนหนังสือ เพื่อน ๆ จะมองว่าไม่ทันสมัย เป็นต้น คนรุ่นใหม่จึงไม่นิยมผูก ข้อมือกันเท่าใดนัก การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้เกิดจากการรับวัฒนธรรมภายนอกเข้ามาใช้ภายในชุมชน แต่ที่ยังคงอยู่เกิดจากระบบคุณค่าของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น ต่าทีต่าเต๊ะ ยังคงให้พิธีกรรมนี้ยังคงอยู่ในชุมชนบ้านขุนแม่รวม

การดูแลรักษาสุขภาพ ซึ่งชนเผ่ามีความเชื่อว่ามาจากการกระทำของผีป่าผีเมือง อาหารเป็นพิษ มาจากครอบครัวเครือญาติมาจากชุมชนผิดทางผู้สาว หรือผู้นำพิธีกรรมของหมู่บ้านทำพิธีไม่สมบูรณ์ คนในหมู่บ้านผิดกฎธรรมชาติ กฎของหมู่บ้าน เป็นต้น ซึ่งคนพื้นราบ เรียกว่า “ทำซิด” ก็มีการรักษาด้วยวิธีการเลี้ยงผีป่า ผีบ้าน ผีบรรพบุรุษ รักษาด้วยยาสมุนไพรและเสี่ยงทายด้วยพิธีกรรม ต่าง ๆ เพื่อต่อสู้โรคร้ายไข้เจ็บหลังจากหายดีก็จะมีการนำดอกไม้รูปเทียนไปขอบคุณเป็นการตอบแทนผู้ทำพิธีกรรม ซึ่งผู้นำพิธีกรรมก็มีการผูกข้อมือกล่าวอำนวยการให้หายจากโรคร้ายไข้เจ็บและอยู่เย็นเป็นสุข คือรักษาโรคและรักษาคนด้วยวัฒนธรรมความสัมพันธ์จึงยังคงอยู่ แต่การรักษาในปัจจุบันมีศูนย์สาธารณสุขชุมชนเพราะต้องใช้เงินเป็นบรรทัดฐานเมื่อรักษาโรคหายก็จ่ายเงินเป็นค่าบริการไป โดยไม่เข้าใจระบบคุณค่าทางวัฒนธรรมที่ทำให้ภูมิปัญญาต่าง ๆ ที่ชนเผ่าคิดค้นขึ้นมาใช้ตั้งแต่อดีตเริ่มอ่อนถ้ำและสูญเสียคุณค่าไปบ้าง ส่วนภูมิปัญญาด้านพิธีกรรมด้านการผลิต ความเชื่อ ความสัมพันธ์ของชุมชนยังคงให้เห็นอยู่หลายประการ

5.5 ความเชื่อทางด้านพิธีกรรม

เงื่อนไขที่ยังคงอยู่ของระบบความเชื่อ อันประกอบด้วยคุณค่า ศาสนา และพิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งแสดงถึงภูมิปัญญาการอยู่ร่วมกันระหว่างคน ป่าเขา แม่น้ำ ลำธาร ยังคงพบเห็นอยู่ตลอดฤดูกาลผลิต สิ่งที่จะหายไปบ้างก็คือการลดขั้นตอนทางพิธีกรรมเช่นอาจทำ 3-4 วันก็ลดลง 2 วัน หรือ 1 วัน เพราะเงื่อนไขจากความอุดมสมบูรณ์ของสิ่งของที่ใช้ในพิธีกรรมวันเวลาที่คนในชุมชนมีฐานะมากขึ้น หรือฤดูต่าง ๆ ไม่ค่อยอำนวยความสะดวกเต็มตามที่ต้องการเช่นฝนตกน้อย ในบางปีที่น้ำหลากในบางปีทำให้ผลผลิตไม่ดีหรือมีคนไม่สบาย มีการตายเกิดขึ้นในหมู่บ้าน ก็ต้องพึ่งพิธีกรรมบางอย่างเป็นประจำ ๆ ไป

อิทธิพลที่เห็นได้ชัดของภูมิปัญญาที่อยู่ในระบบความเชื่อและวิถีชีวิตของชาวบ้านคือหอผีประจำตระกูล ซึ่งมีอยู่ที่บ้านของต้นตระกูลในหมู่บ้าน เช่นบ้านของตระกูลของสีโซ่ เปอะเซ่ และตระกูลเลิศดำเนิน ซึ่งอยู่ที่บ้านฟอลงจ่อหละ ลูกทั้ง 12 คน จะต้องมาเช่นไหว้ทุกปี ไม่ว่าการผลิตได้ผลหรือไม่ก็ตามและป่าต้นน้ำลำธารทุกคนจะต้องทำการเลี้ยงผีต้นน้ำทุกปีไม่ว่าน้ำจะน้อยหรือมาก ความเชื่อนี้เป็นเงื่อนไขนำไปสู่พื้นฐานทางศีลธรรมในการใช้ทรัพยากรที่จำเป็นต่อรูปแบบการผลิตทางการเกษตรและความสัมพันธ์ทางครอบครัวอยู่ทั้ง

นี่เพราะที่ตั้งของชุมชนเต็มไปด้วยภูเขาสูง ทำให้ที่ตั้งของชุมชนต้องอาศัยที่ราบขนาดเล็ก ในหุบเขาที่มีพื้นที่ทำกินจำกัดและต้องพึ่งพาตนเอง

การควบคุมการจัดการน้ำ ในการผลิตเพื่อที่จะได้ผลดีเงื่อนไขที่หายไปทางพิธีกรรมอื่น ๆ อาจเป็นบางปี แต่เงื่อนไขภายในมีบริบทของระบบนิเวศเช่นบ้านขุนแม่รวม จะมีการเลี้ยงผีขุนน้ำทุกปีเพื่อแสดงความกตัญญูต่อผีขุนน้ำ ที่ใช้บริโศกอุปโศกตลอดจนถึงการผลิตภูมิปัญญาในพิธีกรรมนี้ยังได้ช่วยสร้างเสริมความผูกพันทางศีลธรรมระหว่างชุมชนกับป่าเขา ซึ่งหมายถึงความผูกพันที่ชีวิตของคนในหมู่บ้านและต้นน้ำลำธารต้องพึ่งพากันและกัน ซึ่งถ่ายทอดกันมายาวนานแสดงวิถีชีวิตคนต้นน้ำลำธารต้องพึ่งพากันและกัน แสดงให้เห็นถึงระบบคุณค่าวัฒนธรรมทางภาษิตต่าง ๆ ของชาวปกากะญอที่แปลได้ความหมายว่า “ป่าอยู่คนอยู่ ป่าไม่อยู่คนอยู่ไม่ได้” หรือ “นกเงือกตายหนึ่งตัว ไม่มีใครเจ็ดคันเจียบเหงา ชะนีตายหนึ่งตัว เจ็ดป่าวิงเวง” ความเชื่อ ดังกล่าวแตกต่างจากความคิดของบุคคลภายนอกในเรื่องของป่าเขาลำเนาไพร ที่คนพื้นราบที่มองว่าป่าคือ การใช้ไม้ ฝืน คือสิ่งไม่ดีที่คอยหลอกหลอนต้องปิดรังควาญซึ่งความเชื่อของคน ปกากะญอ เห็นว่า ฝืนคือเจ้าของป่า พิธีกรรมต่าง ๆ ต้องการให้รักษาป่าเขาลำเนาไพร สัตว์ป่าทั้งหลายเพื่อผลิตเป็นอาหารในการล่าสัตว์ เก็บหอย ปูปลา มารับประทานเป็นอาหาร เก็บพืชสมุนไพรในป่ามารักษาโรคของคนในชุมชน

ในหมู่บ้านขุนแม่รวมจะทำพิธีกรรมผูกข้อมือ 2 ครั้งใน 1 รอบปีการผลิต คือระหว่างเริ่มต้นการผลิตในวันขึ้นปีใหม่ประมาณเดือนกุมภาพันธ์ และวันสิ้นสุดการผลิตในวันเก็บเกี่ยวข้าวขึ้นยุ้งฉางเรียบร้อยก่อนจะเริ่มบริ โศก ซึ่งพิธีกรรมในหมู่บ้านดังกล่าวมีความหมายถึงสื่อที่จะนำชีวิตคนในชุมชนได้พบสิ่งที่ดีงาม ในการดำเนินชีวิตใน 1 รอบปีการผลิต หัวหน้าหมู่บ้านท่านได้บอกกับผู้วิจัยว่า คนเราเมื่ออยู่ร่วมกันเป็นหมู่บ้านย่อมมีคนขยันคนขี้เกียจ คนมีความรู้คนด้อยความรู้ ความเป็นคนจึงไม่เท่าเทียมกัน ซึ่งขยายเป็นช่องว่างระหว่าง “ผู้รู้” กับ “ผู้ไม่รู้” หรือผู้มีปัญญากับผู้ด้อยปัญญา ซึ่งกลายเป็นเงื่อนไขอันแรกที่ทำให้เกิดพิธีกรรมที่จะให้ “ผู้มีปัญญา” ใช้เป็นโอกาสในการสร้างประโยชน์ให้แก่ตนเอง หมู่บ้านตนเองชาติ เผ่าพันธุ์ของตนเอง และทำการถ่ายโอน “พิธีกรรม” ที่ได้สร้างขึ้นให้กับผู้ด้อยปัญญาในหมู่บ้านของตนเองเพื่อเป็นสื่อสร้างสรรค์สังคม ชาติพันธุ์ เผ่าพันธุ์ ของคนให้อยู่ร่วมกันอย่างมีระเบียบแบบแผนอย่างร่มเย็นเป็นสุข

ความเป็นหมู่บ้านจึงคงอยู่และด้วยความสัมพันธ์อย่างแนบแน่น พิธีกรรมบางอย่างเป็นการสื่อถึงสิ่งที่เหนือธรรมชาติให้มาปกป้องผลผลิตในชุมชนในการทำมาหาเลี้ยงชีพของคนในชุมชนและให้คนอยู่ร่วมกันในชุมชนอย่างสงบสุขด้วยรูปแบบของพิธีกรรม เพราะฉะนั้น พิธีกรรมจึงเปรียบเสมือนปรากฏการณ์สุดท้ายของศาสนาของชนเผ่านี้ ทุกคนที่อยู่ในหมู่บ้านได้อาศัยพิธีกรรมเหล่านี้เป็นจุดหมายหลักเพื่อดำเนินชีวิต

การที่มีพิธีกรรมต่างๆ ในหมู่บ้านมากมายระหว่างการผลิต การอยู่ร่วมกันของคนในชุมชน แสดงถึงความเป็นชุมชนที่เข้มแข็งไม่อ่อนแอเหมือนชุมชนข้างนอก “เปอะเซ่” ผู้นำทางพิธีกรรมหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ฮีโซ” หรือหัวหน้าบ้าน ให้ความหมายทางพิธีกรรมต่าง ๆ กับผู้วิจัยว่า เป็นการกระทำที่เป็นพิธี หรือวิธีที่จะทำให้เกิดความสำเร็จ ความสมหวังตามที่คนในชุมชนต้องการเพื่อให้สำเร็จผล เพื่อให้เกิดความเป็นจริง เพื่อให้ได้ผลขึ้นมาพวกเขาจึงต้องทำพิธีกรรม

พิธีกรรมจึงเป็นจุดนัดหมายให้คนในชุมชนตั้งใจทำงานอย่างจริงจัง เวลาทำอะไร ถ้าเราไม่มีพิธีขึ้นมา เราก็ไม่มีจุดหมาย ไม่มีจุดเริ่มต้นที่ชัดเจนว่าจะลงมือวันไหน เวลาใด เอาอย่างไร เพื่ออะไร คนในชุมชนจะมาชุมนุมกันเป็นกลุ่ม เพราะพิธีกรรมก็คือจุดเริ่มต้น แล้วให้คนในชุมชนรู้ว่าต่อไปนี่กิจกรรมต่าง ๆ จะเริ่มแล้ว ถ้าไม่มีพิธีกรรมคนก็กระจัดกระจายกันอยู่ ไม่รู้จะเริ่มต้นอย่างไร จะทำอะไร เป็นต้น ซึ่งพอสรุปได้รูปแบบดังนี้

- 1) พิธีกรรมตามวงจรชีวิต ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย
- 2) พิธีกรรมตามวงจรในรอบ 1 ปีการผลิต
- 3) พิธีกรรมตามโอกาส

พิธีกรรมตามวงจรชีวิต เช่น การขึ้นบ้านใหม่ การแต่งงาน งานศพ ฯลฯ เป็นพิธีกรรมที่เปรียบเสมือนคำสั่ง กฎเกณฑ์ ข้อห้าม หรือเป็นเครื่องหมายให้คนเตรียมตัวเตรียมใจให้พร้อม ในเรื่องนั้น ๆ ก่อนจะถึงพิธีกรรม พอเริ่มพิธีทุกคนต้องหยุด ต้องมาสนใจ เตรียมทำสิ่งเดียวกัน พิธีกรรมจึงเป็นจุดนัดพบโดยเฉพาะคนในชุมชนในหมู่บ้านในสังคมตัวเอง ให้เห็นความสำคัญกันอย่างจริงจังซึ่งเป็นเรื่องของส่วนรวม สมัยก่อนพิธีกรรมจะรู้ได้จากสัญญาณด้วยการใช้เขาควางเป่าเป็นเสียงสัญญาณ เมื่อทุกคนได้ยินเสียงเป่าเขาควางก็จะรู้ว่า

เป็นสัญญาณอะไร เช่น ขณะที่ทุกคนอยู่ในหมู่บ้านหรือทำงานอยู่ในไร่ได้ยินเสียงสัญญาณเป่าเขาควยซ่า ๆ เสียงคร่ำ ก็หยุดงานทันทีว่ามีคนตายในหมู่บ้านแน่นอน แต่ปัจจุบันมีการใช้เสียงตามสาย หรือใช้รถจักรยานยนต์ไปบอกข่าวประกาศ เพราะมีการสร้างถนนตัดไปถึง การเป่าเขาควยจึงไม่ใช่กันและเก็บไว้เป็นพิพิธภัณฑสถานเขาไป

ถ้ามองถึงการเปลี่ยนแปลงและการคงอยู่ของภูมิปัญญาที่เป็นประโยชน์ของคนส่วนรวม ต้องมองถึงคนทั้งหมู่บ้านไม่ใช่มองบุคคลใดบุคคลหนึ่ง คนในหมู่บ้านส่วนใหญ่จะต้องยอมรับความจริงว่าเขาจะเข้าถึงเนื้อหาสาระที่ทำไมได้ จะต้องมึรูปธรรมที่จะสื่อกับเขาก่อน พิธีกรรมจึงเป็นรูปธรรมที่มาสื่อคนในชุมชนเข้าหาเนื้อหาสาระของมัน และมีการปรับปรุงตามยุคสมัยบ้าง พิธีกรรมยังไม่มีเปลี่ยนแปลงมากยังเป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน โดยเฉพาะผู้อาวุโสที่ผ่านประสบการณ์ชีวิตมานาน วัฒนธรรมประเพณีที่เรียกว่าเอกลักษณ์ของสังคม การเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมต้องคำนึงถึงปัจจัย เงื่อนไข วัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ทางสังคมด้วยความระมัดระวัง เพราะต้องทำหน้าที่ปกป้องรักษาเนื้อหาสาระประโยชน์และคุณค่าของพิธีกรรมไว้

ผู้นำทางพิธีกรรม (ฮีโป) จะต้องปฏิบัติตัวเป็นแบบอย่างที่ดี เพราะเป็นเรื่องของส่วนรวม ไม่ใช่ทำเพื่อตนเอง พิธีกรรมต่าง ๆ จะมีผู้อาวุโสอื่น ๆ ร่วมปรึกษาหารือกันเป็นระยะ ซึ่งจะเห็นว่า ผู้นำทางพิธีกรรมของหมู่บ้านจะเป็นผู้ที่ไม่สะสมแม้แต่ที่นาของตนเองก็ไม่มี อาศัยความร่วมมือร่วมใจของชุมชนอุทิศและแบ่งปันให้ เป็นต้น พิธีกรรมจึงเป็นส่วนที่สื่อกับคนส่วนใหญ่ในชุมชนที่จะให้เขาเข้ามามีส่วนร่วม และเป็นเครื่องนำเข้าสู่กฎเกณฑ์ทางสังคมชนเผ่าที่มีเนื้อหาสาระที่เป็นแก่นแท้ของชีวิตคือ ความสัมพันธ์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ การทำมาหากิน ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนอย่างแนบแน่นยิ่งขึ้น

สิ่งที่คงอยู่ทางพิธีกรรมนั้น มีปัจจัยและเงื่อนไข ทั้งภายใน และภายนอกที่กล่าวถึงในตอนต่อไป

สรุปได้ว่าปัจจัยและเงื่อนไขภายในที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่าชาวบ้านนั้นมีความคิดและมองความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการของผู้นำที่อยู่ในหมู่บ้าน เช่น ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกสภาตำบล และคณะกรรมการหมู่บ้าน (กม.) ของทางราชการจัดตั้ง จะมีบทบาทต่อกันในชุมชน ซึ่งอาจกระเทือนถึงระบบของฮีโปอยู่บ้าง ในส่วนของวัฒนธรรม

ท้องถิ่นคนในชุมชน เริ่มเอาวัฒนธรรมข้างนอกเข้ามาผสมปนเข้าไปด้วย เช่น เพลงลูกทุ่ง การแต่งกาย ซึ่งนับวันจะหายไปจากชุมชน ไม่ว่าจะระบบเศรษฐกิจที่มีการแต่งงานข้ามชาติเชื้อ เผ่าพันธุ์การนับถือศาสนา ระบบการถ่ายทอดความรู้ภายในชุมชนโดยอำนาจสั่งการของผู้นำความเชื่อทางพิธีกรรม สิ่งที่ได้รับจากองค์กรจัดตั้งของระบบราชการ การตั้งโรงเรียน วัด และสาธารณสุขชุมชนเขตภูเขาไปปรับเปลี่ยนและคงอยู่ของภูมิปัญญาในพิธีกรรมอย่างเห็นได้ชัดมากขึ้น จากกระบวนการคิดและสังเกตของคนในชุมชน เผ่ากะเหรี่ยงบ้านขุนแม่รวม ซึ่งจะเชื่อมโยงไปกับปัจจัยเงื่อนไขภายนอกต่อไป

6. ปัจจัยและเงื่อนไขภายนอก

ปัจจัยและเงื่อนไขภายนอกที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและการคงอยู่ของภูมิปัญญาของชุมชนและทำให้พิธีกรรมบางอย่างหายไปจากชุมชนบ้าง เพราะวิธีการผลิตแบบของชาวกะเหรี่ยงค่อนข้างจะมีอิสระจากอำนาจภายนอกชุมชน สำหรับปัจจัยและเงื่อนไขภายนอกนั้นจะพบเห็นดังนี้

6.1 กระบวนการพัฒนาสมัยใหม่

บทบาทของรัฐในการพัฒนาประเทศให้ทันสมัย ได้เริ่มต้นมาเมื่อมีการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 ในปี พ.ศ. 2504 โดยแผนพัฒนาดังกล่าวได้จัดวางแนวทางการพัฒนาที่มุ่งเน้นการขยายตัวของเศรษฐกิจมวลรวม ภายใต้กรอบของระบบเศรษฐกิจ การตลาด โดยเชื่อว่าความเจริญของเศรษฐกิจมหภาคจะช่วยส่งผลให้เกิดการยกระดับการครองชีพของประชาชนทั่วไป ผ่านทางการเพิ่มของรายได้จากการรับจ้างเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรมและบริการซึ่งเกิดจากการลงทุนของธุรกิจเอกชนทั้งจากภายในประเทศและจากทุนต่างประเทศหรือจากการทำการผลิตสินค้าเกษตรเพื่อการส่งออก โดยบทบาทของรัฐเน้นหนักในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคม การดูแลรักษาความเรียบร้อยภายในประเทศและการจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติในภาคธุรกิจต่างๆ อย่างทั่วถึง

จากประสบการณ์ที่ผ่านมาเกือบ 40 ปี การพัฒนาภายใต้กรอบแนวทางการดังกล่าวจะเห็นว่า ก่อให้เกิดปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคม และสภาพแวดล้อมอย่างมากมายเกิดช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจน ระหว่างประชากรในเขตเมืองและภาคชนบท การเสื่อมโทรมของ

ทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ตลอดจนวิถีการดำรงชีวิตและวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่นในชนบทและชนกลุ่มน้อยเผ่าต่าง ๆ ถูกบั่นทอนและคุกคามจนเกือบสูญสิ้น สภาพแวดล้อมโดยทั่วไปแนวทางการพัฒนาในช่วงที่ผ่านมาโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เกี่ยวกับชนกลุ่มน้อยคือ

ประมาณปี 2502 นโยบายหลักของรัฐคือการรวบรวมชุมชนที่กระจัดกระจายให้เข้ามาอยู่รวมกันในพื้นที่เดียวกันเพื่อสะดวกต่อการควบคุมของรัฐในด้านการพัฒนา โดยนโยบายการสร้างนิคมชาวเขาซึ่งประสบความสำเร็จล้มเหลวเพราะรัฐมิได้เตรียมการที่พร้อมไม่ว่าด้วยความอุดมสมบูรณ์ของดิน วิถีชีวิตของชนเผ่าซึ่งแตกต่างกันจนกระทั่งส่งผลให้เกิดศูนย์พัฒนาสงเคราะห์ชาวเขาขึ้น

ในปี 2511 เมื่อเกิดความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างรัฐกับฝ่ายค้าน นโยบายของรัฐจึงปรับเปลี่ยนมาตั้งอยู่ในกรอบของความมั่นคงแห่งชาติ ซึ่งเป็นการต่อต้านและแทรกซึมของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย

ในปี 2514 นโยบายด้านความมั่นคงแห่งชาติ โดยการใช้กองกำลังเข้าปราบปรามนักศึกษาในข้อหาคอมมิวนิสต์ และมั่วสุมทางการเมืองตั้งแต่ห้าคนขึ้นไปนั้น ทำให้ในหมู่บ้านเริ่มมีนักศึกษาที่หนีภัยจากการปราบปรามของรัฐได้เข้ามามีบทบาทในหมู่บ้านในด้านการพัฒนา โดยนักศึกษาได้ช่วยชาวบ้านทำการผลิตข้าวไร่บนภูเขาและมีการช่วยสอนภาษาไทยในหมู่บ้าน และทำการรักษาโรคภัยไข้เจ็บในชุมชนบ้านขุนแม่รวม ทำให้ชาวบ้านตื่นตัวกับระบบแรงงานฟรีในหมู่บ้านและเข้าร่วมเรียนรู้หนังสือไทยกับนักศึกษามากขึ้น

ในปี 2516 องค์การระหว่างประเทศ เช่น สหประชาชาติ ได้เริ่มให้ความสนใจปัญหา ยาเสพติดและการพัฒนาชาวเขา โดยพยายามผลักดันรัฐบาลไทยให้สนใจและปราบปรามปัญหาเสพติด โดยการจัดตั้งสำนักงานป้องกันและปราบปรามยาเสพติด (ป.ป.ส.) แนวทางการพัฒนา จึงยังเป็นภาคผนวกรวมคือเพื่อความมั่นคงมากกว่าจะให้ความช่วยเหลือให้ชาวเขายกระดับมาตรฐานการดำเนินชีวิต (ทั้งแนวทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและสุขภาพ) เท่าใดนักแต่ละองค์การทำงานเฉพาะด้านของตนไม่ประสานกัน เช่น สภาพความมั่นคงแห่งชาติก็เน้นแต่ปัญหาความมั่นคง กรมป่าไม้มุ่งเน้นแต่การป้องกันทำลายป่า

ในปี 2525 เมื่อความล้มเหลวของการทำงานด้านการพัฒนาของรัฐ ซึ่งมีลักษณะซ้ำซ้อนและขาดการประสานงานทำให้เกิดนโยบาย “พัฒนา” แบบใหม่ที่ได้รับการสนับสนุน

จากองค์การระหว่างประเทศ เช่น ธนาคารโลกและรัฐบาลต่างประเทศ เช่น โครงการพัฒนาที่สูง ไทย-เยอรมัน โครงการพัฒนาที่สูงไทย-ออสเตรเลีย โครงการพัฒนาที่สูงไทย-นอร์เวย์ โครงการพัฒนากลุ่มน้ำแจ่ม เป็นต้น

ในปี 2532 มีการนำนโยบายใหม่ในการพัฒนาที่เรียกว่า “แผนแม่บทเพื่อการพัฒนาชุมชนสิ่งแวดล้อมและการควบคุมพืชเสพติดบนที่สูง” มีการตั้งคณะกรรมการอำนวยการฯ ทำหน้าที่รับผิดชอบในการบริหารในระดับชาติในระดับภาค มีการจัดตั้งคณะกรรมการศูนย์อำนวยการประสานงานแก้ไขปัญหาชาวเขาและกำจัดการปลูกพืชเสพติด กองทัพภาคที่ 3 ขึ้นเพื่อรับผิดชอบโครงการเฉพาะกิจ ซึ่งจะเห็นว่าชาวเขามักจะถูกกล่าวอ้างว่าเป็นต้นเหตุของการตัดไม้ทำลายป่าในเขตต้นน้ำลำธารและเป็นผู้ผลิตฝิ่น ซึ่งเป็นยาเสพติดร้ายแรง ปัญหาทั้งสองดังกล่าวคือสาเหตุหลักที่รัฐใช้เป็นฐานกรอบความคิด นโยบายการพัฒนาชาวเขา ซึ่งข้อกล่าวหาจะส่งผลในด้านการเปลี่ยนแปลงของภูมิปัญญาชาวบ้านอยู่มาก

เพราะวิถีชีวิตของชาวเขาพึ่งพาอาศัยธรรมชาติและระบบนิเวศน์จึงพบความรู้สึกที่เป็นนักรักษ์ระบบนิเวศน์ค่อนข้างมาก “การทำลายป่า” ของชนชาวเขาน่าจะเกิดจากการพัฒนาโดยเฉพาะของหน่วยงานของรัฐที่แปรเปลี่ยนวิธีการผลิตแบบยังชีพ มาเป็นการผลิตแบบการค้าเช่นสมัยก่อนปลูกเพื่อกินเหลือกินก็เอาไปแลกเปลี่ยนสินค้าสำหรับบริโภค แต่ปัจจุบันมีการผลิตเพื่อการขายส่งในตัวเมืองจึงเป็นการส่งเสริมผลิตเพื่อการค้าโดยเฉพาะพืชพาณิชย์ เช่น พริก งา กระถั่ว ปาล์ม พืชเมืองหนาวจึงก่อให้เกิดการทำลายป่าขึ้น

ในบริบทดั้งเดิมของชุมชนชาวเขาฝิ่นมีฐานะทางเศรษฐกิจสังคมและสาธารณสุขที่สำคัญคือฝิ่น คือสื่อกลางของการแลกเปลี่ยนสินค้าเป็นส่วนประกอบทางพิธีกรรมบางอย่างและเป็นยารักษาโรคขั้นพื้นฐานบางชนิด ปัจจุบันเป็นธุรกิจนอกกฎหมายที่ทำรายได้มากมหาศาลแก่ขบวนการของผู้มีอิทธิพลระดับชาติ ระดับโลก การปลูกฝิ่นจึงขยายตัวอย่างมากมายจึงมีการลักลอบแปรรูปขายเป็นยาเสพติด เช่น มอร์ฟิน เฮโรอีน และยาบ้า เกิดขึ้นอย่างใหญ่หลวง จะมากกล่าวโทษพวกชาวเขาเป็นต้นเหตุจะถูกต้องหรือไม่ ซึ่งผู้รับผลประโยชน์ส่วนใหญ่จะดำรงอยู่ในรูปธุรกิจของผู้มีอิทธิพลเท่านั้น

การปฏิเสศสิทธิพื้นฐานดั้งเดิมและภูมิปัญญาชุมชนนั้น เพราะระบบการพัฒนาที่ผ่านมา มีการบูชาเทคโนโลยีต่างประเทศ แต่ขณะเดียวกันก็ถูกละเลยภูมิปัญญาของชุมชน

เทคโนโลยีนำเข้ามาจากต่างประเทศและเป็นเทคโนโลยีที่ขาดความยืดหยุ่นไม่สอดคล้องกับสภาพเงื่อนไขการผลิตของชาวบ้าน เมื่อมีการพึ่งพาทางเทคโนโลยีแล้วความหลากหลายทางภูมิปัญญาชาวบ้านเริ่มสูญสิ้นไป การรับเทคโนโลยีมาใช้อย่างไม่พิจารณา ผนวกกับการรวมศูนย์อำนาจการจัดการทรัพยากรสิทธิดั้งเดิมของชุมชนจึงถูกกีดกันและปฏิเสธ อาทิเช่น การสร้างเขื่อน อ่างเก็บน้ำ เพื่อการชลประทาน ทำให้ลำน้ำถูกปิดกั้นทำให้ชาวบ้านที่พึ่งลำน้ำจากเหมืองฝายประสบกับปัญหาการแย่งน้ำ ขณะเดียวกันพิธีกรรมบางอย่างเริ่มสูญหาย เช่น สมัยก่อนใช้วัวควายไถนา แต่ปัจจุบันใช้รถไถเดินตามหรือรถแทรกเตอร์ขนาดกลาง พิธีกรรมสู่ขวัญ ควาย เริ่มหายไป ระบบการผลิตแบบชลประทานไม่ต้องทำพิธีกรรมเลี้ยงผีฝายเป็นต้น

ซึ่งในอดีตที่ผ่านมาท้องถิ่นชุมชนมีระบบ การจัดสรรและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ โดยมีวิถีการผลิตแบบพึ่งพาตนเองและเพื่อการตอบสนองต่อการดำรงชีพขั้นพื้นฐาน โดยระบบดังกล่าวตั้งอยู่บนพื้นฐานของการประยุกต์ ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น ๆ อันเป็นประสบการณ์ที่ชุมชนสั่งคมและพัฒนาจากการสังเกตและสังเคราะห์ความสัมพันธ์ของ ชุมชนตามสภาพแวดล้อมมีความสอดคล้องกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมของชุมชนระบบดังกล่าวยังให้การยอมรับต่อสิทธิของสมาชิกทุกคนในชุมชนในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ภายใต้อำนาจของกฎระเบียบบางประการที่ชุมชนนั้น ได้ตกลงร่วม ซึ่งจะอยู่ใน 3 ลักษณะคือ

- ก) โครงการขนาดเล็กที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของภูมิปัญญาชาวบ้าน
- ข) มีความสอดคล้องกับระบบนิเวศน์ในท้องถิ่น
- ค) ประชากรมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา

สิ่งเหล่านี้หากรัฐนำไปใช้ในการพัฒนาความคงอยู่ของภูมิปัญญาทางพิธีกรรมคงไม่เปลี่ยนแปลงไป ปัจจัยและเงื่อนไขภายนอกที่เข้าไปกระทบภูมิปัญญาของชาวบ้านชุมชนแอมร์วม นั้น เป็นเงื่อนไขจากการเปลี่ยนแปลงของบุคคลภายนอกที่เข้าไปพัฒนาโดยไม่มองระบบวิถีชีวิต (วัฒนธรรม) ของชาวบ้านในท้องถิ่นนี้ “การมีส่วนร่วมของประชาชน” จะแตกต่างกันกับ “การมีส่วนร่วมกับประชาชน” เพราะการริเริ่มจากคนภายนอกชุมชนนั้น จะมีคุณค่าน้อย เพราะไม่เข้าใจปัญหาที่แท้จริงของคนในชุมชน ซึ่งอาจก่อปัญหาขึ้นได้ ตรงกันข้ามกับการริเริ่มจากคนใน ซึ่งจะยั่งยืนกว่าคนนอกริเริ่มให้เห็นได้จากกรณีเหมืองฝายของชนบทส่วนการริเริ่ม

จากคนนอกเป็นการนำตัวอย่างมาจากต่างถิ่นต่างแดน ในหน่วยงานของรัฐ (ผู้หวังดี) ไปช่วยชาวบ้านสร้างถาวรวัตถุต่าง ๆ ในหมู่บ้านต่าง ๆ เช่น ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน ถนน สะพาน ธนาคารข้าว เทคโนโลยีการผลิต (รถไถ เดินตาม) เมื่อเสร็จสิ้นโครงการก็ออกมา ชาวบ้านเห็นว่าเป็นของหลวงของรัฐมีคนดูแล มีค่าตอบแทนในการรักษาจึงไม่เข้าไปช่วยกันรักษา ผลสุดท้ายก็สร้างปัญหา เช่น ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กไม่มีครูพี่เลี้ยงก็ยุบเป็นอย่างอื่น ที่อ่านหนังสือพิมพ์มีแต่ที่อ่านไม่มีหนังสือพิมพ์ ก็เป็นที่พักผ่อนของวัวควายไป ธนาคารข้าวเมื่อชาวบ้านผลิตเพื่อกินในครอบครัว ก็ไม่อาจจะนำมาใส่ธนาคารได้อีก ประการหนึ่ง ไม่มีคนรู้จักหลักการ วิธีในการใช้ก็ร้าง เป็นที่อยู่ของสิ่งสารพัดต่าง ๆ ไปและเกิดการ “เพิกเฉย” และ “การไม่ร่วมมือ” ของชาวบ้านไป นี่คือการไม่เข้าใจเป็นระบบการผลิต ระบบความสัมพันธ์ของชาวบ้านและไม่เข้าใจ โครงสร้างอำนาจของชุมชน คนมีอำนาจภายนอกใช้อำนาจค้ำทรพยากรภายนอกเข้าไปอย่างไม่เข้าใจไปเป็นประโยชน์แก่ตนเองและหน่วยงานของตน จึงเป็นปัจจัยและเงื่อนไขของการเปลี่ยนแปลงภูมิปัญญาชุมชน เมื่อภูมิปัญญาของชาวบ้านได้รับการยอมรับของคนในชุมชน รวมทั้งคุณค่าและประเพณีพื้นบ้าน พิธีกรรมที่เป็นภูมิปัญญาหายไปบ้าง เช่น การสู่วัวควายซึ่งเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงพัฒนาการผลิตแบบเกษตรเชิงเดี่ยว

หลายปีที่ผ่านมาคนในชุมชนมีชีวิตที่สุขสบายเพราะได้เรียนรู้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติมากมาย ที่อยู่รอบตลอดระยะเวลาเดียวกันประสบการณ์ที่ได้รับจากการพึ่งพาและอยู่ร่วมกับธรรมชาติทั้งบทเรียนจากความสูญเสียที่เริ่มสอนให้รู้จักวิธีใช้ที่ถูกต้องวิธีแห่งความเพียงพอและพัฒนาไปสู่แนวทางในการจัดทรัพยากรมีคุณค่าเพื่อสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้อย่างมีความสุขอยู่กันอย่างเรียบง่ายมีของกินของใช้จากธรรมชาติรอบ ๆ ตัวเป็นศิลปะและวัฒนธรรมที่ละเอียดอ่อนด้วยเป็นองค์รวมของชีวิต รวมทั้งยารักษาโรคด้วย

เมื่อย้อนดูการเปลี่ยนแปลงนโยบายด้านเกษตรของรัฐถูกชี้แจงจากนักวิชาการสมัยใหม่ที่ได้ไปเรียนจากต่างประเทศ ซึ่งสภาพของเขาไม่เหมือนกับของเราแล้ว ก็ทำกันแบบแยกส่วน คือ การเปลี่ยนแปลงวิธีการเกษตรแบบปลูกพืชเชิงเดี่ยว ปลูกข้าวอย่างเดียวปลูกมันอย่างเดียวหลาย ๆ ไร่ ซึ่งแตกต่างจากวิถีเดิมของชนเผ่า ที่ปลูกคอกกั่วปะปนกันไปพืชไร่หลากหลายชนิดผสมผสานกัน ซึ่งไม่ต้องใส่ปุ๋ยใช้ยาฆ่าแมลงจะอยู่ในสมดุลของมันเองตาม

ธรรมชาติ เมื่อมีการส่งเสริมการปลูกพืชอย่างเดี่ยวและเปลี่ยนพันธุ์พืชด้วยแล้ว ธรรมชาติก็เลียดล ทำลายป่า ปัจจุบันในตำบลวัดจันทร์ ตำบลแจ่มหลวง มีป่าสนที่อุดมสมบูรณ์ มีการปลูกพืชไร่มีข้าวเป็นหลัก พืชต่าง ๆ เป็นรองเมื่อมีการส่งเสริมปลูกมันฝรั่ง กระถั่วปติ เมื่อสภาพอากาศแปรปรวนทำให้เกิดศัตรูข้าว คือเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาลตามมา ทำให้การผลิตข้าวไร่บนหุบเขาลดลงเป็นอย่างมากซึ่งบางแห่งระบาดมากด้วย ทั้งที่หลายปีผ่านมาไม่เคยพบศัตรูพืชในไร่ข้าวเลย เมื่อมีนโยบายส่งเสริมเกษตรแบบปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อเข้าสู่ระบบตลาด ทำให้เกิดศัตรูข้าวดังกล่าว

ในบางครอบครัวเมื่อต้องการผลิตมาก ก็ไปเข้าสมาชิกสหกรณ์การเกษตรอำเภอแม่แจ่ม เพื่อนำเงินมาซื้อปุ๋ยและเปลี่ยนเทคโนโลยีสมัยใหม่เพื่อเพิ่มผลผลิต ต้องเพิ่มภาระหนี้สินเกิดขึ้น พิธีกรรมการผลิตบางอย่างก็ยอมหายไปบ้างเพราะการเพิ่มภาระการปลูก แบบเกษตรกรรมสมัยใหม่ เมื่อไม่ใช่ควายพิธีกรรมสู่ขวัญควายก็หายไป พิธีกรรมเกี่ยวกับการเก็บผลผลิตก็เริ่มหายไป เพราะมีการซื้อขายถึงในไร่

หากจะมองถึงคนบนดอยสูงที่มีพื้นที่จำกัด จะเห็นว่าไม่มีทางเลือกเพราะเขาอยู่ที่นี้ตลอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ซึ่งไม่เหมือนคนพื้นที่ราบที่จะเปลี่ยนทางเลือกได้ เกษตรกรรมแผนใหม่ทำให้คนประสบโรคภัยไข้เจ็บมากมายจากยาปราบศัตรูพืชเกิดโรคตามมา สาเหตุเพราะคนที่มีความรู้ใช้อำนาจในการพัฒนาที่ไม่รู้จักจริงของคนพื้นที่สูงปัญหาจึงเกิดขึ้นเพราะนักพัฒนาการเกษตรมองแต่ผลผลิตเพื่อขายได้เงินเท่านั้นไม่มองถึงความเชื่อมโยงกับชีวิตจิตใจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ การเมือง เพื่อบูรณาการ ที่จะเป็นประโยชน์ต่อกลุ่มคนส่วนมากของประเทศ

การใช้เทคโนโลยีใหม่ๆ เข้ามา ทำให้คนในชุมชนพึ่งธรรมชาติน้อยลง ส่งผลให้การล่าแมลงน้อยลงไปด้วย เช่นระบบการชลประทาน ที่ทำให้พิธีกรรมเลี้ยงผีฝายหายไป บางแห่งข้าวพันธุ์ ไวแสงต่าง ๆ เช่น ข้าวประเภท กข. ต่าง ๆ ที่กรมการเกษตรคิดขึ้น ทำให้ไม่ต้องทำพิธีกรรมระหว่างการทำการผลิต รถไถ ปุ๋ยเคมี และสารเคมี สินเชื่อทางสหกรณ์ การเกษตรและธนาคารต่าง ๆ มีการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการค้ามากขึ้นเพื่อนำเงินตราไปซื้อ วิทยุ โทรทัศน์ หลอดไฟฟ้า เครื่องอำนวยความสะดวกในครัวเรือนสิ่งเหล่านี้คือเทคโนโลยีที่เข้ามาช่วงหลัง แต่ยังมีไม่มากจากหลักฐานการสำรวจ กชช. 2ค. และ จปฐ. ของหมู่บ้าน

จะเห็นได้จากวัฒนธรรมทางด้านความเชื่อจึงเป็นวัฒนธรรมที่สืบมายาวนานจึงยังคงอยู่และเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของหมู่บ้านนี้ไม่มาก

ยิ่งการพัฒนาในรูปแบบ “ทันสมัย” ของนักพัฒนาสมัยใหม่ มองภาพในชนบทว่า “โง่ จน เจ็บ” ยิ่งทำลายวัฒนธรรมของชาวบ้านมากขึ้น เพราะนี่คือความโง่ (ไม่รู้) ของคนนอกซึ่งไม่รู้จักรากเหง้าทางวัฒนธรรมของชนเผ่าเท่าใดนัก กระบวนการพัฒนาวัฒนธรรมด้านการผลิตที่เข้าไปเปลี่ยนพันธุ์ข้าว และวิธีการผลิตแบบเกษตรเชิงเดี่ยวยิ่งเพิ่มศัตรูพืชมากมาย ต้องหาเงินมาซื้อยาปราบศัตรูพืชมากขึ้น ก็ยิ่งจนลงไปอีกในเมื่อการผลิตดั้งเดิมของชนเผ่า คือการผลิตเพื่อเลี้ยงชีพ พออยู่พอกิน ที่เหลือนำไปแลกเปลี่ยนสินค้าประเภทใช้บริโภคในครัวเรือนเท่านั้นปัจจุบันจะพบปัญหามากมายในการทำไร่บนภูเขา

หากมองภาพรวมของหมู่บ้านชาวเขาบ้านขุนแม่รวม จะได้พบความเปลี่ยนแปลงที่มาจากการพัฒนาของภาครัฐ ซึ่งเป็นโครงการต่าง ๆ และกิจกรรมพัฒนาทุกรูปแบบ ทำให้ชุมชนต้องมีการจัดการภายในของตัวเอง เพื่อให้สัมพันธ์กับกิจกรรมต่าง ๆ ที่รุกเข้ามาในหมู่บ้าน ผู้นำพัฒนาบางท่านอาจจะมีปัญหากับครอบครัวของตัวเอง เพราะไม่สามารถให้เวลากับครอบครัวตัวเอง

การมองชุมชนของคนภายนอก ซึ่งไม่เกิดการเข้าใจปัญหาที่แท้จริงของชุมชน อาจจะทำปัญหาให้กับชาวบ้านได้โดยไม่มีการศึกษาแบบแผนชีวิต (วัฒนธรรม) ของชาวบ้านในท้องถิ่น ให้ดีพอ คือ

1. ไม่เข้าใจระบบการผลิตของชาวบ้าน
2. ไม่เข้าใจระบบความสัมพันธ์ของชาวบ้าน
3. ไม่เข้าใจโครงสร้างอำนาจของชุมชน

ชาวบ้านมองระบบการผลิตค่อนข้างสำคัญเป็นอย่างแรก เพราะชีวิตต้องทำการผลิตในเรื่องน้ำ ดิน พันธุ์พืช เพราะอย่างไรปีนี้ต้องมีข้าวกินไม่ใช่มาพัฒนาเรื่องถนนหนทางในช่วงนี้ ถึงแม้ถนนหนทางจะขรุขระอยู่บ้างซึ่งเป็นผลกระทบอย่างแรก

ชาวบ้านต้องการน้ำเข้าไปใช้ในนา ต้องการฝนตกทำให้ดินได้รับน้ำเพื่อความเจริญเติบโตของต้นพืช ต้นข้าว ให้เจริญเติบโต คนมีอำนาจมักดึงทรัพยากรจากภายนอกไปเป็น

ประโยชน์แก่ตนและญาติของตน เช่น การแจกเครื่องนุ่งห่มกันหนาว การแจกพันธุ์พืช เป็นต้น บางครั้งนักพัฒนาที่เข้าไปในระบบราชการมักใช้อำนาจดึงทรัพยากรในหมู่บ้านออกมา เช่น ส่งผลให้กล้วยไม้พันธุ์ต่าง ๆ หายไปจากหมู่บ้าน ผลกระทบจากภายนอกซึ่งเรียกตัวเองว่าเป็น “นักพัฒนา” ไม่ว่าจะองค์กรของรัฐหรือภาคเอกชน

ชาวปกากะญอซึ่งนักพัฒนามองว่า เป็นบุคคลที่อ่อนต่อนง่าย ทำให้พวกเขาขอมตาม ไม่มีใครโต้แย้งจากชุมชนเพราะเห็นว่านักพัฒนามีความรู้ เป็นข้าราชการ จึงขอมให้ความร่วมมือ ผลจากการพัฒนาเหล่านี้ทำให้หมู่บ้านได้รับผลของการเปลี่ยนแปลงกฎหมาย ชาวบ้านอย่างมาก เช่น ผลกระทบในเชิงนโยบายพัฒนาของภาครัฐ โครงการต่าง ๆ อาจได้ผลบ้างแต่บางครั้งก็หลงทิศทางไปเป็นอย่างมาก

6.2 นโยบายการศึกษาของรัฐ

นโยบายดังกล่าวเริ่มตั้งแต่มีการจัดตั้ง โรงเรียนเมื่อปี พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา รัฐมุ่งเน้นการผลักดันชาวเขาปรับแบบแผนการดำเนินชีวิตแบบสังคมกระแสหลัก ในขณะเดียวกันก็ละเลยกฎหมาย ในปี 2521 ทางศึกษาธิการอำเภอแม่แจ่มได้มาตั้งโรงเรียนขึ้น โดยขึ้นตรงต่อโรงเรียนบ้านแม่ศึก ตำบลแม่ศึก จนกระทั่งปี 2522 จึงจัดตั้งเป็นโรงเรียนบ้านขุนแม่รวม ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ชุมชนบ้านขุนแม่รวม เลือกลงใช้วิธีการเรียนรู้ในบ้านแทนการส่งลูกหลานไปโรงเรียน มีการบังคับให้เด็กที่มีอายุตามเกณฑ์ให้เข้าเรียนในโรงเรียน มีการใช้กฎหมายบังคับให้ผู้ปกครองส่งเด็กเข้าโรงเรียน มีการบรรจุข้าราชการครูเข้ามาสอน เพื่อให้ผู้ปกครองให้ความสำคัญต่อการเรียนรู้หนังสือมากขึ้น และมีค่านิยมยกย่องผู้มีความรู้ด้านหนังสือโดยยกตัวอย่างความเจริญของบ้านเมือง ผู้ปกครองจึงมีทัศนคติเปลี่ยนแปลงไป มีความต้องการให้ลูกหลานได้รู้หนังสือไทยเพื่อการติดต่อกับโลกภายนอก ติดต่อกับบุคคลอื่น คนในหมู่บ้านและวัฒนธรรมท้องถิ่นชนเผ่า จึงก่อให้เกิดความแปลกแยกระหว่างเด็กที่อยู่ในระบบโรงเรียนและคนรุ่นเก่าที่เรียนด้วยตนเองหรือเรียนภาษาของพวกเขา เพราะระบบการศึกษาของคนรุ่นเก่าให้การดำรงชีวิตประจำวันเป็นส่วนใหญ่ ไม่ได้เอาการเรียนรู้หนังสือมาเกี่ยวข้อง การเรียนรู้ต่าง ๆ อาศัยวิธีการฝึกหัดและการบอกเล่า ซึ่งไม่เป็นระบบอะไรมากนัก การถ่ายทอดความรู้ดั้งเดิมของชนเผ่าต่าง ๆ จะอยู่ในรูปของการบอกเล่าการเล่นพื้นบ้านบทเพลงบทลำนำต่าง ๆ

มีการถ่ายทอดในลักษณะของการดำรงชีพประจำครอบครัว การสั่งสอนอบรม จริยธรรม คุณธรรม นิทานพื้นบ้าน การศึกษาปัจจุบันเป็นการแยกตัวเด็กออกจากชีวิตและชุมชน ทำให้ไม่สามารถประกอบอาชีพเกษตรและไม่อยากทำด้วย

เพราะการเรียนในโรงเรียนปัจจุบัน ไม่มีการสอนที่เป็นการถ่ายทอดกระบวนการเรียนรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่น การสอนโรงเรียนเป็นเพียงการสอนจากหนังสือเท่านั้น คนในหมู่บ้านส่วนมากยังไม่ต้องการเรียนสูงกว่าชั้นประถมศึกษา เพราะยังอยากให้ลูกเป็นแรงงานของครอบครัวช่วยทำไร่ทำนา พวกเขาบอกว่าการที่มีโรงเรียนทำให้เด็กเป็นคนดี ไม่ค่อยเชื่อฟังพ่อแม่แต่เชื่อครูเพราะครูมีคะแนนให้ สิ่งเหล่านี้ทำให้ภูมิปัญญาด้านพิธีกรรมเปลี่ยนแปลงไปบ้าง เช่น เด็กบางคนบอกว่าเป็นเรื่องงมงาย คร่ำครึไม่ทันเหตุการณ์ของโลกปัจจุบัน เช่น พิธีกรรมเสริมชะตา การผูกข้อมือเรียกขวัญเด็กเรียนจบจะไปทำงานเป็นกรรมกรในตัวอำเภอจังหวัด เด็กพวกนี้จะไม่สนใจในพิธีกรรมในด้านนี้มากนัก พ่อแม่บางคนก็ตามใจลูกโดยให้ไปได้โดยไม่ต้องทำพิธีกรรมสืบชะตาชีวิต (ผูกข้อมือเรียกขวัญ) ก็มี การศึกษาในระบบโรงเรียนจึงส่งผลให้ละเลยกิจกรรมและกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนภายนอกโรงเรียน ระบบการศึกษาสมัยใหม่จึงกลายเป็นแยกส่วนจากชีวิตและสภาพความเป็นจริงนอกโรงเรียน นอกจากนั้นยังเป็นระบบการศึกษาเฉพาะกิจที่มุ่งเน้นผลิตกำลังคนเข้าสู่ระบบราชการในสมัยก่อน ปัจจุบันระดับการศึกษามุ่งผลิตกำลังคนให้กับภาคเศรษฐกิจสมัยใหม่ เพราะเกิดนิคมอุตสาหกรรมหลายจังหวัด ผลที่ตามมาคือ ภาคเกษตรกรรมและชนบทซึ่งกำลังส่วนใหญ่ของประเทศต้องถูกทอดทิ้ง ขาดการพัฒนาทางวิชาการความรู้อย่างควรจะเป็นไปตามความเปลี่ยนแปลงของโลกนี้แหละคือต้นตอของปัญหาที่ทำให้ภูมิปัญญาทางพิธีกรรมหายไปบางส่วน

6.3 การบูรณาการของวัฒนธรรมภายนอก และธุรกิจท่องเที่ยว

ท่ามกลางกระแสการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์กำลังมาแรง หลายหน่วยงานเริ่มสนใจสิ่งแวดล้อมมากขึ้นแต่ดูเหมือนทางเลือกทางออกเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมยังคงติดตัน แหล่งท่องเที่ยวตามธรรมชาติเหลือน้อยเต็มที ถึงมืออยู่ที่เจอสภาพทรุดโทรมเพราะการบริโภคอย่างฟุ่มเฟือยและขาดความเข้าใจอย่างแท้จริง ในทางวัฒนธรรมเรากำลังหลุดจากฐานทาง

วัฒนธรรมเดิมออกไปทุกที ความเอื้ออาทร ความเชื่อทางศาสนาก็ถูกกลืนหายไปกับสังคม
เร่งรีบ แข่งขัน ของโลกทุนนิยมมากขึ้นทุกวัน

น้ำที่ใช้ดื่มกินเริ่มแห้งขอด คนสัมพันธ์กับป่ามีมากขึ้นจริงไหม เด็กหลายคนยังไม่
ได้เรียนหนังสือในระดับมัธยม ผลผลิตทางการเกษตรยังไม่ดีเท่าที่ควร หนุ่มสาวในหมู่บ้านเริ่ม
หายไป มันเกิดจากกระแสภายนอก แม่แจ่มดินแดนแห่งความงามของขุนเขา สายน้ำ และ
วัฒนธรรม ซึ่งถือว่าเป็นดินแดนป่าที่อุดมสมบูรณ์ที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศ กำลังถูกป่นเปื้อน
ของวัฒนธรรมเมือง วัฒนธรรมแห่งการท่องเที่ยว วิถีชีวิตดั้งเดิมดำรงอยู่ด้วยการทำเกษตรเป็น
แบบธรรมชาติไม่ค่อยมีสารเคมีมากนัก ปัจจุบันมักไม่แน่ใจเนื่องจากการแข่งขันเร่งรีบที่จะหา
ทรัพยากรมาขายให้นักท่องเที่ยว ความผูกพันดั้งเดิมทางพุทธศาสนาเริ่มจะมีแต่คนเฒ่าคนแก่
ส่วนคนหนุ่มสาวจะเริ่มห่างวัดมากขึ้น คุณตฤณ จรูญพูนมงคล ซึ่งเป็นแพทย์ประจำตำบล
แม่แจ่มหลวงซึ่งพาผู้วิจัยขึ้นเขาลงห้วยเพื่อค้นหาไม้ที่เป็นยาสมุนไพร บอกว่าพืชพันธุ์ไม้เริ่ม
หายไปทีละอย่าง จากการที่นักท่องเที่ยวหรือพวกข้าราชการขอไปปลูกเป็นไม้ประดับบ้านของ
ตนเอง คนหนุ่มสาวเริ่มห่างวัดและไม่รู้จักต้นไม้ที่เป็นยาสมุนไพร สัญลักษณ์ของการใช้ชีวิตที่
อยู่ด้วยความเคารพธรรมชาติ พิธีกรรมต่าง ๆ ของชุมชนปกาเกาะอยู่ในอนาคตน่าเป็นห่วงมาก
จากการบุกรุกทางวัฒนธรรมจากข้างนอกถือว่าเป็นวัฒนธรรมใหญ่บุกวัฒนธรรมเล็ก ความ
หนาว ความสูง ความสวยบนยอดดอย จะไม่มีมนต์ขลังสำหรับคนรุ่นใหม่ต่อไป

อาศัยความเป็น “ชนกลุ่มน้อย” ความงดงามของธรรมชาติ ดินดี น้ำใส ป่าสวย ใน
เขตภูเขาเป็นจุด โฆษณาดึงดูดนักท่องเที่ยวโดยเฉพาะชาวต่างประเทศ ก่อให้เกิดกิจการทัวร์ป่า
ชนิดต่างๆ จำนวนมาก ถึงแม้จะทำรายได้ให้กับประเทศในรูปแบบเงินตรา แต่ผลประโยชน์ทาง
เศรษฐกิจส่วนใหญ่จะตกอยู่กับเจ้าของทัวร์มากกว่าจะเป็นของชุมชนชาวเขา ปัจจัยนี้จะส่งผล
กระทบต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต สังคมและวัฒนธรรมชุมชนชาวเขานั้นอย่างมากมาย
มหาศาล ไม่ว่าจะการถูกเอารัดเอาเปรียบจากความรู้เท่าทันของคนภูเขา การเปลี่ยนแปลง
วัฒนธรรมให้เป็นการค้า และการฝ่าฝืนกฎระเบียบประเพณีดั้งเดิมของชุมชน ซึ่งเป็นเหตุผลอัน
หนึ่งที่ทำให้ลายภูมิปัญญาและพิธีกรรมของชุมชนได้

ในการจัดทัวร์มีการติดต่อผู้มีอิทธิพลในหมู่บ้านสร้างบ้านพัก ติดต่อบ้านพักให้
นักท่องเที่ยวเพื่อมาดูความงามของขุนเขาจึงทำให้เกิดการดึงหนุ่มสาวชาวเขาเหล่านั้นมาเป็น

ส่วนหนึ่งของกรรมกรรับจ้าง ขาดแรงงานและบริการทางเพศ ก่อให้เกิดการทำลายศักยภาพของชุมชนชาวเขาในการพึ่งพาตนเอง ลง

การจ้างงานสำหรับคนในวงการท่องเที่ยวหรือทัวร์ป่า เป็นการพัฒนาสิ่งหรูหราฟุ่มเฟือย บนการสูญเสียของชาวเขาผู้ยากไร้เพราะในการดึงดูดลูกค้าต่างประเทศ เชื่อว่าเป็นการบิดเบือนให้ชาวเขาเชื่อว่า ความร่ำรวยจะกระจายเข้าสู่หมู่บ้านเพราะความจริงแล้วรายได้ส่วนมากไปสู่บริษัทนำเที่ยวมากกว่า ส่วนชาวเขาก็จะมีรายได้เพียงหนึ่งส่วน เมื่อธุรกิจนำเที่ยวเข้ามา ก็เกิดการนำธุรกิจทางลบเข้ามา ก็เกิดการนำธุรกิจทางลบเข้ามาด้วย เช่น โสเภณีเด็ก ยาเสพติดและการพนัน ผลที่ตามมาคือเด็กและวัยรุ่นหนุ่มสาวชาวเขา กลายเป็นขอทานหรือโสเภณี การจ้างงานทางลบนี้มักจะไม่มีการพูดถึงแต่จะพูดทางด้านดี เช่น การท่องเที่ยวสร้างงานและกระจายรายได้ให้กับประชาชนเท่านั้น ด้วยเหตุนี้การกระจายรายได้อย่างเท่าเทียมกันไม่อาจเกิดขึ้นได้ หากดูข้อมูลของ ททท. ที่ผ่านมานักธุรกิจมีรายได้ 85,343 ต่อปีบาท แต่ชาวชนบททั่วประเทศ มีรายได้ 7,137 บาทต่อปี เปรียบเทียบข้อมูลของนักธุรกิจและชาวนาชาวไร่ ปี 2533 ของประเทศที่ด้อยพัฒนารวมทั้งประเทศไทยด้วย

ถึงเวลาที่ฝ่ายรัฐและนักเศรษฐศาสตร์ควรจะพูดความจริงเกี่ยวกับธุรกิจการท่องเที่ยวและยอมรับทั้งผลดีและผลเสีย ซึ่งมีอยู่มากเพราะการพัฒนาที่ผ่านมาเรามุ่งส่งเสริมการเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ แต่กลับล้มเหลวในการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของประชาชนในชนบท เพราะชีวิตของคนเหล่านี้ต้องพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ป่าเขา และแม่น้ำ ลำธาร แต่กลับถูกทำลายด้วยธุรกิจการท่องเที่ยว ยิ่งส่งเสริมมากเพียงใดชีวิตของชาวเขาก็ยิ่งเลวลงมากเท่านั้น ในความหมายนี้แท้จริงแล้ว การท่องเที่ยวจะต้องคำนึงถึงศักดิ์ศรีของประชาชนด้วย ไม่ใช่มุ่งแต่จะหาเงินอย่างง่าย ๆ ด้วยการพึ่งพาธุรกิจที่ไม่ใช่พื้นฐานมั่นคงเช่นการท่องเที่ยวอย่างทำทลายความหัตถ์จรรยาทางเศรษฐกิจอีกเลย

6.4 การรักษาโรคของแพทย์สมัยใหม่

เงื่อนไขปัจจัยในอีกประการหนึ่ง คือ สมมุติฐานของโรคตามความเชื่อสมัยใหม่ ว่าโรคเกิดจาก “เชื้อโรค” ไม่ใช่ผีทำ ไม่ว่าจะเป็นผีธรรมชาติหรือผีบรรพบุรุษเมื่อชาวบ้านที่ไปลองรักษาตามความเชื่อแบบสมัยใหม่ทำให้หายจากโรคภัยไข้เจ็บ ความเชื่อเรื่องผีก็เริ่ม

ต้นกลอน เนื่องจากความเชื่อดั้งเดิมของชนเผ่าเชื่อว่าโรคร้ายไข้เจ็บเกิดจากการกระทำของผี เช่น ผีป่า ผีบรรพบุรุษ ซึ่งการรักษาตามแนวความเชื่อผีก็ได้ผลเช่นกัน และเสียค่าใช้จ่ายน้อยความเชื่อเรื่องผีกับความเชื่อตามที่เจ้าหน้าที่สาธารณสุขบอกก็เริ่มขัดแย้งกัน ในบางกรณีส่วนผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจดี อาจจะนำไปรักษาตามสถานอนามัย หรือสาธารณสุขชุมชนเขตภูเขา หรือตามโรงพยาบาล แต่คนมีฐานะทางเศรษฐกิจไม่มี การรักษาตามความเชื่อเรื่องผี จึงยังคงอยู่ และความเชื่อที่ว่าเชื่อ โรคทำก็ยังไม่หายไป หากจะมองด้านข้อเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมโดยตรงก็คือการรักษาโรคจิตที่แพทย์แผนใหม่บอกว่าเกิดจากปัญหาภูมิหลังและสภาพแวดล้อมของผู้ป่วยหรือตามความผิดปกติทางสมอง แต่หมอพื้นบ้านในชุมชนบอกว่า เกิดจากการผิผีหรือการกระทำของผี ซึ่งการรักษาอาจหายได้หรือไม่หายก็ได้พอ ๆ กัน เพราะเจ้าหน้าที่สาธารณสุขสมัยใหม่อาจไม่เข้าใจวัฒนธรรมของคนในหมู่บ้าน ในขณะที่หมอพื้นบ้านเข้าใจเรื่องนี้ได้ดีกว่า แพทย์สมัยใหม่มักจะถามอาการป่วยของชาวบ้านและใช้เวลาตรวจอีกเล็กน้อย และเขียนใบสั่งยาไปรักษาเองซึ่งไม่บอกว่าเป็นโรคอะไร ไข้ยาอะไร หมอพื้นบ้านจึงมองว่าแพทย์สมัยใหม่มุ่งแต่ “รักษาโรค” ลืมเรื่อง “การรักษาคน” ซึ่งเป็นด้านที่เป็นคุณค่าอยู่ด้วย ส่วนหมอพื้นบ้านจะมุ่งรักษาโรคและรักษาคนไปด้วย คือรักษาร่างกายและจิตใจไปด้วย

การรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน มักจะพบว่าต้องผ่านพิธีกรรมตามแบบของหมอพื้นบ้านที่ได้รับการถ่ายทอดสืบต่อกันมา เพราะวิธีการรักษาอย่างชุมชนบ้านขุนแม่รวม ซึ่งหมอพื้นบ้านบอกว่าหมอจะให้ผู้ป่วยเอาดินตะเอบไม้ (ผักเสี้ยว) หากว่ามีรสขมแสดงว่าผิผีป่า ผีบ้าน บรรพบุรุษ หลังทราบสาเหตุแล้วมีการแก้ไขโดยการขมาเสียดผี หรือพิธีกรรมอื่น ๆ หากบอกว่ารสหวานแสดงถึงเป็นโรคลม ธาตุลมอ่อน หากบอกว่ามีรสจืดหมอจะรู้ว่าเป็นโรคนั้นโรคนี้อาจจะรักษาไปตามตำราที่ได้รับสืบทอดมา หมอก็จะแนะนำให้ขึ้นขันธ้อย่างหนึ่งหรือทำการรักษาโดยใช้คาถาอาคมหรือยาสมุนไพรต่าง ๆ การรักษาโดยการขึ้นขันธเป็นการรักษาด้วยกำลังใจ เพื่อให้คนป่วยมีกำลังใจสู้กับโรคร้ายไข้เจ็บนั้น ซึ่งพิธีกรรมการรักษาอาจจะไม่เหมือนกันบางทีมีการจูดรูปเทียนขึ้นมาเพื่ออัญเชิญผี เทพเทวาทั้งหลายมาคุ้มครองรักษาและยกมือบริกรรมคาถากำกับยาไปด้วย บางครั้งก็มีการผูกข้อมือเรียกขวัญเพื่อให้กำลังใจคนไข้ ซึ่งแสดงถึงการรักษาคนและรักษาไข้ไปด้วย เมื่อหายจากอาการป่วยไข้ก็มีการนำสวดดอกไม้รูปเทียนและเงินตรามาคารวะขอบคุณ หมอพื้นบ้านก็จะให้ศีลให้พรพร้อมทั้งสั่งสอนคุณธรรม

จริยธรรมดำเนินชีวิตไปด้วยเพื่อไม่ให้ประมาทต่อผี ต่อการกระทำของคนป่วยไปด้วย ซึ่งในแพทย์สมัยใหม่ไม่มีพิธีกรรมด้านนี้ ชาวบ้านผู้ป่วยรายหนึ่งของหมู่บ้านป่วยเป็นไข้หวัดตั้งแต่วันอาทิตย์ วันจันทร์จึงไปที่สาธารณสุขชุมชนเพื่อให้หมอรักษาไข้มือได้ฉีดยา 1 เข็ม และให้ยาเม็ดรักษามารับประทานที่บ้าน ในช่วงเวลา 1 อาทิตย์ กลับไปฉีดยาอีก 1 เข็ม ก็ยังไม่หาย จึงไปหาหมอพื้นบ้านได้ตรวจดูที่มือบอกว่ามีเลือดดำตกค้างอยู่ตามนิ้วมือ จึงให้เข็มเย็บผ้าแทงนิ้วมือทุกนิ้วแล้วเช็ดเลือดออก จากนั้นทำพิธีเลี้ยงผีป่า ประมาณ 3 วันหาย ก็ทำพิธีกรรมเลี้ยงผีบ้านอีกครั้ง วันเวียงกันอยู่แบบนี้ซึ่งมีไม่น้อยในชุมชนบ้านขุนแม่รวม แต่ไม่ว่าจะรักษาด้วยวิธีไหนส่วนใหญ่ยังคงพิธีกรรมดั้งเดิมเป็นหลักตามความเชื่ออยู่ พิธีกรรมจะหายไปบ้างแต่ไม่มากนัก

6.5 พ่อค้าคนกลาง

ในวัฒนธรรมด้านความสัมพันธ์ในหมู่บ้านขุนแม่รวมที่เน้นวัฒนธรรมในด้านการผลิต เป็นหลักเพียงเพื่อพออยู่พอกินกันในครอบครัวเครือญาติส่วนที่เหลือก็นำไปแลกเปลี่ยนสินค้าประเภทอื่น ๆ เช่น เกลือ ผ้าย สำหรับทอผ้าถุง อาหารแห้ง เช่น เนื้อเค็ม เนื้อกวางที่นำมารมควันและตากให้แห้งตลอดถึงเนื้อสัตว์อื่น ๆ ในหมู่บ้านหรือต่างหมู่บ้าน เมื่อมีวัฒนธรรมการผลิตใหม่แบบที่ทำให้มีผลผลิตส่วนเกินขึ้นมาขาย หรือจากการส่งเสริมของเกษตรตำบล อาสาสมัครเกษตรหมู่บ้านนั้นได้เพิ่มชนิดของคนที่เข้ามาสัมพันธ์ด้วยเข้าไปอีกพวกหนึ่งคือ “พ่อค้าคนกลาง” ซึ่งซื้อขายสินค้าประเภทข้าว พืชไร่ เป็นหลัก ส่วนใหญ่มักจะเป็นพวกจีนฮ่อที่เข้ามารับซื้อในหมู่บ้าน และพวกข้าราชการที่เข้ามาแต่งงานกับชนเผ่าปกากะญอบ้านขุนแม่รวม ได้ตั้งโรงสีข้าวและรับซื้อข้าวในหมู่บ้านตัวอย่างเห็นได้คือผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันซึ่งบิดาเป็นจีนฮ่อได้มาเป็นบุตรเขยของผู้ใหญ่บ้านขุนแม่รวมคนที่หนึ่ง คือ พ่อหลวงจ่อหละเลิศดำเนิน หลังจากแต่งงานก็เข้ามาอยู่ในหมู่บ้านขุนแม่รวม ซื่อรยยนต์รับซื้อสินค้าจากหมู่บ้านไปขายส่งทางอำเภอแม่แจ่ม อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน นอกนั้นมี คุณครูเพชร อุทาปา ก็มาแต่งงานกับลูกสาวของพ่อหลวงจ่อหละ อีกคนก็ตั้งโรงสีขนาดเล็กรับซื้อข้าวในหมู่บ้านเพื่อร่วมเครือญาติกับพ่อหลวงสุทิน และครูเพชร มีบทบาทสำคัญสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน มีคนพื้นราบที่เข้ามาค้าขายบ้างเหมือนกัน เช่น ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านแม่นาจก็เป็นบุคคลหนึ่งซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “พ่อค้าวัวควาย” เข้ามาซื้อวัวควายในหมู่บ้านขุนแม่รวมไปขายใน

พี่น้อง ซึ่งผู้วิจัย ผู้ใหญ่บ้าน และอาจารย์ใหญ่ มักจะแวะเวียนไปนั่งรับประทานอาหารที่บ้านของท่านหลังจากเดินทางจากอำเภอแม่แจ่มมาบ้านขุนแม่รวมทุกครั้ง นอกจากคนต่างเผ่าก็มีชนเผ่าม้งบ้านปางอู้ง บ้านนาฮ่อง ซึ่งจะเป็นพ่อค้ารับซื้อพืชไร่คนในหมู่บ้านเช่น มันฝรั่ง ข้าวโพด กะหล่ำปลี ซึ่งพ่อค้าเหล่านี้จะมาพักที่บ้านผู้ใหญ่บ้านเพื่อรับซื้อสินค้าจากชาวบ้านซึ่งพ่อค้าเหล่านี้จะเข้าไปสัมพันธ์กับผู้ใหญ่บ้านมากกว่าชนชั้นข้าราชการ หากพิจารณาอย่างละเอียดแล้วจะเห็นว่า พวกนี้ยังใช้วิธีเข้าไปเก็บเกี่ยวผลผลิตส่วนเกินจากหมู่บ้านเป็นครั้งคราวแล้วยังเอาสินค้าจากข้างนอกไปขายให้คนในหมู่บ้านและเก็บค่าดอกเบี้ยเงินกู้ นอกกระบวนการในอัตราสูง แต่ไม่ได้เข้าไปทำการจัดให้เป็นระบบการผลิตแบบทุนนิยม คงปล่อยให้ผู้มีอำนาจในหมู่บ้านจัดการผลิตแบบของตนต่อไปและให้ค่านายหน้าหรือร้อยละเป็นกำไรด้วย ระบบการผลิตของชุมชนหมู่บ้านจึงเข้าสู่ระบบสินค้าด้วยการคลี่คลายภายในระบบของตนเองด้วย ซึ่งคนพวกนี้มีบทบาททางการค้ามากขึ้นในหมู่บ้าน

กลุ่มนายทุนพ่อค้าคนกลางเหล่านี้มุ่งเน้นความเจริญรุ่งเรืองของหมู่บ้านแต่เพียงเรื่องเศรษฐกิจเป็นสำคัญ ซึ่งเป็นวัตถุนิยมเพราะเชื่อว่าเป็นสิ่งที่จะบันดาลความสุข ความมั่งคั่งให้แก่ชนทุกชั้นในสังคมได้

การเป็นพ่อค้าคนกลางก็เป็นงานบริการแบบหนึ่ง ส่วนการที่ชนเผ่าปกเกอะญอ บ้านขุนแม่รวมไม่ทำอาชีพนี้ในขณะนั้น นอกจากจะไม่ถนัดแล้วปัจจัยทางวัฒนธรรมที่อยู่ร่วมสัมพันธ์กันฉันท้เครือญาติพี่น้องทำให้ไม่กล้าที่จะเอากำไรกัน จึงเกิดกลุ่มผู้ที่มีโอกาสที่จะใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อตนกับกลุ่มคนที่ไม่มีโอกาส จึงมีการชักชวนคนภายนอกมาร่วมลงทุนและร่วมกิจการ ต่อมาเมื่อเริ่มเข้าสู่ระบบการผลิตแบบสินค้า พ่อค้าคนกลางเหล่านี้ได้สะสมความรู้ความเข้าใจในวัฒนธรรมท้องถิ่นความชำนาญเรื่องการค้าผลผลิตจากภายนอกตัวอำเภอจังหวัด ระยะเวลาหนึ่ง ก็ขยายตัวเข้าไปตั้งร้านค้าในหมู่บ้านเป็นนายหน้า รับซื้อขายสินค้าภายในหมู่บ้านและของตน จนกระทั่งคนในหมู่บ้านเริ่มรู้จักค้าขายสินค้าในรูปร้านค้าเล็ก ๆ น้อย ๆ มีประมาณ 2-3 ตระกูล เช่นตระกูลเลิศคำเนิน ตระกูลวุฒิจริฎการ และข้าราชการครูที่เข้ามาแต่งงานกับคนในชุมชนบ้านขุนแม่รวมเป็นต้น

การพึ่งพาอำนาจเหนือธรรมชาติเริ่มใหม่เหมือนเดิมลงไปบ้างเพราะถนนมีรถเริ่มเข้าไปซื้อสินค้า พืชไร่ ในหมู่บ้านมากขึ้น ค่านิยม ความเชื่อ ต่อสิ่งเหนือธรรมชาติเริ่มจะทำให้คนในหมู่บ้านสับสนลดลงไปบ้าง แต่ความเชื่อมั่นในบุญบารมีของผู้อาวุโสคอยกีดกันไว้

การเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจสินค้าในปัจจุบันในหมู่บ้านขุนแม่รวม ยังคงลักษณะวัฒนธรรมในทุกด้านของตนเองไว้ให้มากที่สุดกว่าหมู่บ้านปกากะญอในแถบนี้ เพราะยังไม่ได้เป็นระบบการผลิตเพื่อขายเต็มตัวแต่เป็นแบบ “กึ่งยังชีพ-กึ่งขาย” อยู่ คือปลูกเองกินเอง ทำเองใช้เองไว้ส่วนหนึ่ง ดังที่เห็นคนในหมู่บ้านร่วม 90 กว่าหลังคาเรือน แต่มีร้านค้าเพียง 2-3 แห่งทั้งนี้การผลิตส่วนเกินจากที่ตัวเองใช้เองส่วนที่ขายก็เพื่อนำเงินไปซื้อสินค้าจำเป็นและบริการต่าง ๆ เท่านั้น

ชนกลุ่มหลังคือชาวบ้านธรรมดาซึ่งส่วนมากยากจน ไม่ค่อยมีศักยภาพและเครือข่ายในการผลิตเช่นคนกลุ่มพ่อค้าคนกลางก็เป็นผู้ดำรงชีวิตอยู่ด้วยระบบเศรษฐกิจแบบพอยังชีพโดยอาศัยทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นแผ่นดินเลี้ยงตนเองและครอบครัว การผลิตสิ่งของเพื่อดำรงชีวิตของคนกลุ่มที่สองจึงอยู่ในลักษณะพอดีกับกำลังความรู้ความสามารถและทุนรอน เมื่อรัฐสนับสนุนการค้าเนินงานทางเศรษฐกิจแบบส่งออก ก็ทำให้คนกลุ่มแรกกลายเป็นพ่อค้าคนกลางและผู้เกี่ยวข้องจากภายนอกชุมชน ทำให้ผลิตไปตกอยู่ในมือพ่อค้าคนกลางแต่ฝ่ายเดียว

สิ่งเหล่านี้คือเงื่อนไขอันหนึ่งที่ทำให้เห็นความเปลี่ยนแปลงภูมิปัญญาของชุมชนได้อย่างดี จากสภาพความเป็นอยู่ของชุมชนดั้งเดิม ที่เคยเห็นผู้นำอาวุโสที่เป็นคนในหมู่บ้าน เป็นบุคคลที่มีศีลธรรม มาเป็นพวกพ่อค้าคนกลางที่มาจากภายนอกแต่มาได้ลูกเมียมีถิ่นฐาน มีกิจกรรมในหมู่บ้าน บางครั้งความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำที่เคยมีกันแบบญาติพี่น้องกลับกลายมาเป็นระหว่างผู้มีอิทธิพลระบบอุปถัมภ์กับผู้ที่เป็นลูกบ้าน ที่ยอมทำตามแม้แต่เรื่องที่เป็นมิฉฉาชีพและมิฉฉาทิฐิ

สรุปข้อสังเกตจากการศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขภายนอกต่าง ๆ ที่พบเห็นในชุมชนในด้านพิธีกรรมและทำให้ภูมิปัญญาคงอยู่และเปลี่ยนแปลงในครั้งนี จะพบวิธีการเปลี่ยนแปลงของชุมชนแห่งนี้ คือ การเข้ามาของหน่วยงานราชการที่เรียกว่ากระบวนการพัฒนาสมัยใหม่ เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่คงทำข้าวไร่ ระบบเศรษฐกิจของหมู่บ้านมีลักษณะปิด เพราะเกิดการค้าขายกับภายนอกน้อยมาก การจัดการขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์แบบเครือญาติและแบบแผน

ประเพณีเป็นหลัก นโยบายจัดตั้งโรงเรียนของรัฐ การบุกรุกของวัฒนธรรมภายนอก การรักษาพยาบาลโรคภัยไข้เจ็บของชุมชน อิทธิพลของผู้นำข้างนอกเช่น ระบบราชการ ทำให้พิธีกรรมบางอย่างลดอำนาจในการกระจายภูมิปัญญาของชาวบ้านลงไปบ้าง ซึ่งปัจจุบันระบบการพัฒนาจากสภาพตำบลทำให้ถนนหนทางเข้าไปในหมู่บ้านสะดวก ทำให้เกิดระบบเศรษฐกิจเปิดกว้าง พ่อค้าคนกลางเข้าไปเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ออกจากหมู่บ้านมากขึ้น สิ่งเหล่านี้ทำให้วงจรชีวิตและระบบการผลิตเริ่มเปลี่ยนแปลงทางด้าน โครงสร้างอยู่ไม่น้อย การคงอยู่ของพิธีกรรมก็คงลดบทบาทลงตามกาลเวลา สมัยก่อนพิธีกรรมอาจทำได้หลายวัน ปัจจุบันเหลือน้อยลงอาจเป็น 1 วันหรือ 2 วัน และไม่เกิน 3 วัน เท่านั้น